

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

katedra Geografie

Diplomová práce

VÝVOJ VODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ NA ČÁSLAVSKU
SE ZAMĚŘENÍM NA RYBNÍKÁŘSTVÍ

vedoucí práce

RNDr. Renata Pavelková Chmelová, Ph. D.

vypracoval

Bc. Jindřich Frajer

Učitelství geografie pro SŠ – Historie

duben 2008

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Geografie

Školní rok: 2005/06

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

student

Jindřich FRAJER

obor

zeměpis - historie

Název práce:

Vývoj vodního hospodářství na Čáslavsku

Development of water management in the Čáslav region

Zásady pro vypracování:

Cílem diplomové práce je základě archivních dat a dalších dostupných historických podkladů textových i mapových zhodnotit vývoj vodního hospodářství na území ORP Čáslav. Autor naváže ve své práci na bakalářskou práci o rybníkářství na Čáslavsku a zaměří se na problematiku regulací vodních toků, na výstavby a rušení vodních děl a na jejich využití. Součástí práce je jednostránkový abstrakt v anglickém jazyce a celá práce musí být odevzdána i na CD. V zimním semestru akademického roku 2007/2008 je povinnost autora prezentovat částečné výsledky diplomové práce na diplomovém semináři.

Struktura práce:

1. Úvod
2. Cíle práce
3. Použitá metodika
4. Vymezení a základní charakteristika území (včetně mapy)
5. Stručný vývoj vodního hospodářství na území České republiky
6. Vývoj vodního hospodářství v zájmovém území
7. Jednotlivé příklady regulací vodních toků v zájmovém území
8. Jednotlivé příklady výstavby, rušení a využití vodních děl v zájmovém území
9. Diskuse
10. Závěr

11. Anglický abstrakt
12. Seznam literatury

Diplomová práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách:

1. etapa – studium odborné literatury (v průběhu roku 2007)
2. etapa – sestavení návrhů mapových výstupů a rámcové vymezení zájmových objektů v území (srpen 2007)
3. etapa - zpracování grafických výsledků z archivních podkladů (prosinec 2008)
4. etapa – finální zpracování diplomové práce po konzultacích s vedoucím (leden - březen 2008)
5. etapa - odevzdání diplomové práce (duben 2008)

Rozsah grafických prací: mapové přílohy a grafy dle rozsahu tématu a dostupných archivních a jiných historických podkladů

Rozsah průvodní zprávy: 50 stran textu (řádkování 1,5)+ práce včetně všech příloh v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

- Čermák, K. :Čáslavsko-výňatek z vlastivědného díla Království České, nakladatelství Pavla Korbera v Praze, Praha 1911, 60 s.
- Frolík, J. , Valentová, J. , Šanderová, J. , Tomášek, M. , Tvrdík, R.: „Čáslav – Kolín – Kutná Hora“ Svět středověkého měšťana, Městské muzeum Čáslav, Archeologický ústav AV ČR Praha, Regionální muzeum Kolín, CD-rom, vyrobeno Alltis výpočetní technika, Čáslav 2003
- kolktiv autorů: Čáslav, místo pro život, Muzeum Čáslav, Čáslav 1999, 72 s.
- kolktiv autorů: Dějiny zemí Koruny české I., Paseka, Praha 2003, 315 s.
- kolktiv autorů: Historie podnikání na Kutnohorsku a Čáslavsku, Žehušice 2003, 212 s.
- Kubačák, A.: Dějiny zemědělství v českých zemích 1.díl, MZČR, Praha 1994, 191 s.
- Malina, J. a kol.: Čáslav – vývoj města a jeho životního prostředí. UJEP, Brno 1976
- Malina, J.: Čáslav ve světle nových výzkumů, UJEP, Čáslav 1973
- Sedláček, August: Děje města Čáslavě, Knihotiskárna C.L. Klauudyho, Praha 1874, 290 s.
- Suchý, O. : Přehled zemědělských poměrů v soudních okresech Čáslav, Hora Kutná, Janovice Uhlířské, Kolín a Kouřim, Krajská odbočka zemědělské Jednoty Československé republiky v Kolíně, Praha 1928, 131 s.
- Šafránek, K. : Zemědělství v okrese Čáslavském, P. Frank tiskárna Tábor, Chrudim 1899, 49 s.

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Renata Pavelková Chmelová, Ph.D.

Datum zadání diplomové práce: 15.11.2006

Termín odevzdání diplomové práce: 30.4. 2008

vedoucí katedry

vedoucí diplomové práce

Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie

Akademický rok 2007/2008

DODATEK ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

student

Jindřich FRAJER

obor (studijní kombinace)

Geografie-Historie

Název práce:

**Vývoj vodního hospodářství na Čáslavsku
se zaměřením na rybníkářství**

**Development of water management in the Čáslav region
with a view to fishpond cultivation**

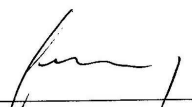
Dodatek zadání:

V práci se autor zaměří na rybníkářství. Název práce se doplňuje o zaměření.

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Renata Pavelková Chmelová, Ph.D.

Datum zadání dodatku diplomové práce: 12. 12. 2007

Termín odevzdání diplomové práce: duben 2008

vedoucí katedry

vedoucí diplomové práce

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovával samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

Čáslav, duben 2008

Děkuji vedoucí práce RNDr. Renatě Pavelkové Chmelové, Ph. D. za cenné rady, připomínky, studijní materiály a trpělivost, s níž práci vedla. Dále děkuji PhDr. Drahomíře Novákové z Městského muzea v Čáslavi, Ing. Sikstové z vodohospodářského odboru Městského úřadu v Čáslavi, archeologovi PhDr. Martinovi Dohnalovi, ochotným pracovnícům Státního Okresního Archivu v Kutné Hoře, Ing. Vytlačilové z Vodohospodářské společnosti Vrchlice-Maleč a.s. , pobočce Povodí Labe s. p. v Čáslavi, p. Mišutkovi z Místní rybářské organizace Čáslav, Bc. Rudolfovi Šťastnému, starostům obcí z čáslavského regionu a zejména otci Ing. Jindřichovi Frajerovi za ochotu při pořizování fotodokumentace.

Obsah

	str.
I. Úvod	10
II. Cíl práce	13
III. Použitá metodika	14
IV. Diskuze nad literaturou	16
IV. 1. Obecná odborná literatura a zdroje	16
IV. 2. Regionální literatura	17
V. Vymezení zájmové oblasti	20
V. 1. Fyzickogeografické vymezení Čáslavska	20
V. 2. Historické vymezení Čáslavska	20
V. 3. Čáslavsko jako správní obvod ORP	20
VI. Fyzickogeografická charakteristika zájmové území	23
VI. 1. Geomorfologické a geologické charakteristiky	23
VI. 2. Pedologie Čáslavska	24
VI. 3. Podnebí Čáslavska	24
VI. 3. 1. Nedostatek vody na Čáslavsku	25
VI. 3. 2. Příčiny nedostatku vody	27
VII. Vodní hospodářství	31
VII. 1. Etapy vývoje vodního hospodářství s přihlédnutím k ČR	31
VII. 2. Složky vodního hospodářství	34
VII. 3. Specifika vodního hospodářství na Čáslavsku	34
VIII. Vodní toky na Čáslavsku	36
VIII. 1. Doubrava	36
VIII. 2. Brslenka	38
VIII. 3. Klejnárka	39
VIII. 4. Povodně na Čáslavsku	40
VIII. 5. Protipovodňová opatření a regulace řek	44
VIII. 5. 1. Pařížovská přehrada	46
VIII. 5. 2. Novodobá protipovodňová opatření a regulace toků ...	48
VIII. 6. Jezy na Čáslavsku	48
VIII. 7. Hospodářské využití vodních toků	49
VIII. 7. 1. Mlynářství	50

	str.
VIII. 7. 2. Cukrovarnictví	53
VIII. 7. 3. Odběr vodů z vodních toků v současnosti	54
VIII. 8. Čistota vody ve vodních tocích	54
IX. Zásobování Čáslavi pitnou vodou	56
IX. 1. Nejstarší vodovody na Čáslavsku	56
IX. 2. Návrhy na nový vodovod pro Čáslav	57
IX. 3. Vodovod z Malče u Chotěboře	58
IX. 4. Přehrada Březí	60
IX. 5. Vodárenská krize na přelomu 60. a 70. let 20. století	60
X. Rybníkářství na Čáslavsku	62
X. 1. Rybník jako pojem	62
X. 2. Historie rybníkářství na Čáslavsku s přihl. k obecným dějinám	65
X. 2. 1. Původ rybníků, první rybníky, zlatá éra	65
X. 2. 2. Vysoušení rybníků na Čáslavsku	69
X. 2. 3. Rybníky ve 20. století a v současnosti	71
X. 3. Funkce rybníků na Čáslavsku	72
X. 4. Rybníční soustavy na Čáslavsku	74
X. 4. 1. Rybníční soustavy Klejnárky	76
X. 4. 1. 1. Dobrovítovská soustava	76
X. 4. 1. 1. a, Jihovýchodní soustava	77
X. 4. 1. 1. b, Severní soustava	78
X. 4. 1. 2. Damírovská soustava	79
X. 4. 1. 3. Zbýšovská soustava	80
X. 4. 1. 3. a, Čejkovická soustava	80
X. 4. 1. 3. b, Vlastní zbýšovská soust.	80
X. 4. 1. 3. c, Krchlebskolhotská soust.	82
X. 4. 1. 4. Vranidolská soustava	83
X. 4. 1. 5. Šebestěnická soustava	85
X. 4. 1. 6. Soustavy středního toku Klejnárky	86
X. 4. 1. 6. a, Soustava Březí	86
X. 4. 1. 6. b, Hraběšínské rybníky	86
X. 4. 1. 6. c, Třebonínské rybníky	87
X. 4. 1. 6. d, Rybníky u Krchleb	88

	str.
X. 4. 1. 7. Klejnárská soustava	89
X. 4. 1. 8. Souňovská soustava	90
X. 4. 1. 9. Olšanská soustava	91
X. 4. 2. Rybníky v okolí Doubravy	94
X. 4. 2. 1. Soustava Hostačovky	94
X. 4. 2. 2. Čertovská soustava	94
X. 4. 2. 3. Další rybníky v okolí Doubravy	96
X. 4. 3. Rybníční soustavy Brslenky a jejích zdrojnic	98
X. 4. 3. 1. Rybníky horního toku Čáslavky	98
X. 4. 3. 2. Tupadelská rybníční soustava	99
X. 4. 3. 3. Rybníky dolního toku Čáslavky	100
X. 4. 3. 4. Rybníční soustava Hlubokého potoka	101
X. 4. 3. 4. a, Zbudovická soustava	102
X. 4. 3. 4. b, Trubenská soustava	104
X. 4. 3. 5. Rybníky na Brslence	104
X. 4. 3. 6. Žacká soustava	107
X. 4. 3. 7. Koudelovská soustava	109
XI. Závěr	112
XII. Summary	114
Seznam použité literatury a pramenů	115
Seznam příloh	124

I. Úvod

„Bez vody není život. Voda je drahocenná a pro člověka ničím nenahraditelná surovina“¹, takto zní první preambule Evropské vodní charty, která byla vyhlášena v roce 1968 ve Strasbourgu. Tvrzení, které říká, že voda je pro život nenahraditelná, chápeme s jistou samozřejmostí. Ne vždy se ovšem podle toho k vodě chováme. Tento základní element vnímáme jako běžnou součást moderního světa. Pokud ho potřebujeme, stačí otočit kohoutkem, zapnout čerpadlo, v nejhorším případě dojít ke studni. Člověk žijící v našich zeměpisných šířkách si při nakládání s vodou neuvědomuje, že tato komodita má v některých zemích doslova cenu zlata, ani to, že za relativně snadnou dostupnost k vodě vděčíme několika generacím našich předků, kteří hledali prameny, budovali hráze, upravovali vodní toky a pokládali stovky kilometrů potrubí.

Voda provázela a provází člověka na celé jeho historické pouti. První zemědělci stavěli svá sídliště na vyvýšeninách v blízkosti vodních toků. Každoroční záplavy umožnily vznik vyspělých civilizací v Mezopotámii a Egyptě... Naši předci si uvědomovali životodárnou funkci vody, ale zároveň i její ničivou sílu coby nespoutaného živlu. Museli proto najít určitou rovnováhu ve vztahu k vodě tak, aby jim co nejvíce posloužila a zároveň je co nejméně ohrožovala. Začali tudíž s vodou cíleně hospodařit. První umělé vodní stavby vznikaly na počátku starověku v povodí Eufratu, Tigrisu a Nilu. Jednalo se o systémy zavlažovacích kanálů přivádějící vodu do nehostinných oblastí, které poté mohly být zemědělsky využívány. Již v roce 2000 př. Kr. registrujeme v Číně první vodní nádrže. Zhruba ve stejné době se začaly do podobných nádrží nasazovat ryby, vznikaly tak protomoderní rybníky.² Ve starověké Palestině nedostatek vody řešily místní kanánské kmeny budováním malých nádrží na zachytávání dešťové vody³. Zásobování měst vodou dovedli k dokonalosti Římané, kteří překlenuvali celá údolí monumentálními akvadukty. Voda proudící do římských měst byla využívána nejenom pro čistě praktické účely, ale také pro okrasu. Budovalo se množství fontán a zdobných kašen, jež lahodily pohledu římských občanů. Voda tak začala plnit

¹ Slavík, L., Neruda, M.: Vodní režimy v krajině, Fakulta životního prostředí UJEP, Ústí n. Labem 2004, str. 4

² Beran, J.: Základy vodního hospodářství pro obor aplikovaná ekologie, ČZU v Praze, Praha 2006, str. 3

³ Lemche, P. N.: Prelude to Israel's past, Background and beginnings of Israelit history and identity, Hendrickson publishers, Peabody 1998, str. 84

i funkci estetickou. Byli to také římsí učenci jako Varro a Licinius Muraena starší⁴, kdo napsal první spisy o chovu ryb v rybnících.

Aby nedocházelo ke znečištění měst odpadní vodou, mnoho starověkých civilizací vypracovalo a realizovalo důmyslný plán kanalizací. Takové byly počátky řízeného nakládání člověka s vodou. Od té doby se vodní hospodaření, i když ne ještě v pravém slova smyslu, stalo přirozenou součástí lidských činností. Naši předci by se jistě divili jakým způsobem jsme dnes schopni vodu využívat. Budujeme obří přehrady, přesunujeme a měníme toky řek, přivádíme vodu pomocí vodovodů do každé domácnosti, vysušujeme mořské zálivy, zdviháme umělé ostrovy atd. Tempo, s jakým jsme si během posledního století začali vodu podmaňovat však přineslo svoji daň. Vodní toky jsou na mnoha místech znečištěné průmyslovou výrobou, přílišný odběr vody na zavlažování způsobuje zase jejich vysychání. Člověk místy až zaslepen svým uměním podrobit si tento živel, zapomíná na zkušenosti svých předků. Mnohdy pak následuje rozčarování po příchodu povodní, které nemilosrdně likvidují plody lidské práce. Zkušenosti z povodní z let 1997 a 2002 v ČR nám jasně ukázaly, že vodu člověk nemůže zcela podrobit své vůli. Musí se s ní naučit žít.

Pro české země je historie vodního hospodářství dle mnoha autorů spojena zejména s jedním fenoménem. Tím je bezpochyby rybníkářství⁵. Právě rybníky jsou i určitým symbolem rovnováhy mezi lidským hospodařením a přírodou. Technologie a princip jejich budování je od středověku v podstatě neměnný. Mění se však funkce rybníků jako takových. Zatímco naši předkové budovali rybníky ve většině případů za účelem chovu ryb, dnes, kdy se snažíme co nejvíce zefektivnit využívání vodních zdrojů, objevujeme jejich funkci hydrologickou, ekologickou a krajínotvornou. Ve své diplomové práci bych se rád věnoval vodnímu hospodářství a zejména pak rybníkářství na Čáslavsku, regionu, který má několik specifíků. Za prvé, je to osobní rovina, z regionu pocházím, mám proto k němu blízký vztah. Za druhé, tento region se odjakživa potýkal s nedostatkem vody. Vodní hospodářství zde tedy bylo důležitou součástí každodenního života. Konečně za třetí Čáslavsko byla poměrně významná rybníkářská oblast, která plnila nejen rybochovné funkce. Všechna tato specifika tvoří dohromady pro mou osobu velice zajímavý materiál k bádání. Proč region trpí nedostatkem vody, jakým způsobem se tento problém v historii řešil, jak bylo s vodou

⁴ Dubravius, J. : O rybnících, Nakladatelství ČSAV, Praha 1953, str. 27 a str. 30

⁵ Beran, J. : Základy vodního hospodářství pro obor aplikovaná ekologie, ČZU v Praze, Praha 2006, str. 4

nakládáno, jakou roli v tomto problému hrály rybníky, proč se většina z nich nezachovala do dnešních dnů? Na tyto a mnohé další otázky bych ve své diplomové práci rád našel odpověď.

II. Cíl práce

V diplomové práci bych chtěl nastínit problém vývoje vodního hospodářství v čáslavském regionu, který se v historii potýkal s vážným nedostatkem vody. Jak již z názvu práce vyplývá, ve studii nebudou detailně charakterizovány všechny složky vodního hospodářství (viz kapitola VII. 2.), předmětem zájmu budou především vodní toky, vodovody a hlavně rybníky. Ostatní složky vodního hospodářství budou zmíněny pouze okrajově, a to především v těch případech, pokud přímo souvisely s řešením otázky zdrojů vody pro Čáslav a okolí nebo s rybníkářstvím. Zvláštní pozornost je potom věnována mlynářství a cukrovarnictví, které vodní hospodářství v regionu výrazně ovlivnily.

Práce má přinést především komplexní historický přehled o rybníčních soustavách, které se v regionu nacházely, objasnit jejich funkci a charakterizovat nejdůležitější rybníky prostřednictvím dostupných technických informací. Nutno říci, že jednotná databáze rybníků v ORP Čáslav prozatím neexistuje. Tato práce by tedy měla být prvním pokusem o jejich dokumentaci. Přes veškerou snahu však některé informace o rybnících nejsou dostupné (viz kapitola X. 2. 4.). Zároveň by měla uvést historické souvislosti čáslavského problému se zásobením vodou a variantami jeho řešení. Kromě konkrétních regionálních problémů se pokusím zamyslet se nad obecnějšími rysy rybníkářství v Čechách a vodním hospodářstvím vůbec. Tato obecná témata však budou pouze uvozovat či vysvětlovat danou problematiku, nikoliv ji detailně popisovat (viz kapitoly o vodním hospodářství, rybníkářství aj.). Do obecné charakteristiky čáslavského regionu jsem úmyslně nezařadil socioekonomickou sféru. Domnívám se totiž, že pro práci tohoto zaměření by byla hlubší socioekonomická studie zbytečná a povrchní zhodnocení by zase nebylo vypovídající. Uznávám, že rybníkářství a vodní hospodářství se této sféry úzce dotýkají, bude-li však potřeba, uvedu jednotlivé socioekonomické informace přímo v textu jednotlivých kapitol.

Celou práci navazuji na svou bakalářskou práci Historické a současné vodní plochy na Čáslavsku, obhájenou na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2006, jejíž základní teze zde rozpracovávám a dále rozšiřuji.

III. Použitá metodika a zdroje

Při zpracovávání práce jsem se opíral o studium dostupné odborné obecné i regionální literatury (více viz kapitola IV.), zpracovávání primárních pramenů a dat, komparací historických i současných mapových děl a především nezbytným rozsáhlým terénním výzkumem.

Primární prameny historického charakteru jsem čerpal ze Státního okresního archivu (dále jen SOkA) v Kutné Hoře, popřípadě z čáslavského muzea.

Novější dokumenty, zejména manipulační řády rybníků, jsem získal z vodohospodářského oddělení Městského úřadu v Čáslavi (coby obce s rozšířenou působností), rybářských svazů, obecních úřadů jednotlivých obcí a soukromých majitelů rybníků. Informace o vodních tocích mi s laskavostí poskytla pobočka Povodí Labe s. p. v Čáslavi. Dílčí studijní prameny a informace mi také poskytly: Muzeum stříbra v Kutné Hoře, Ministerstvo zemědělství, Vodohospodářská společnost Vrchlice-Maleč a. s., Český hydrometeorologický ústav v Hradci Králové a databáze HEIS a DIBAVOD na internetových stránkách Výzkumného ústavu vodohospodářského T. G. Masaryka v Praze.

Studium a komparace mapových děl byly pro mou práci jedním z nejdůležitějších informačních zdrojů. Pro práci jsem využil Laboratoří geoinformatiky v Ústí nad Labem digitalizované Müllerovo mapování z roku 1720 (list XIV), I. vojenské mapování (listy c128, c146, c164), II. vojenské mapování (listy O_9_VI, O_9_VII, O_10_VI, O_10_VII) a III. vojenské mapování (listy 4055_1 a 4055_3). Dále potom regionální historické mapy z SOkA Kutná Hora. Konkrétně mapy stabilního katastru, Kreybichovu mapu Čáslavského kraje z roku 1833, Spudilovu mapu Okresu Čáslavského z roku 1822, mapu Čáslavského okresu k vodní knize z roku 1887 (měřítko 1:43200), nástěnnou mapu hejtmanství Čáslavského (nedatováno⁶, 1:30000), Hydrologickou mapu okresu Čáslav (nedatováno⁷, 1:75000), Historickou mapu kraje Čáslavského ze 14. století, sestavenou Františkem Palackým (1:100000), a Štumperovu Příruční mapu politického okresu Čáslavského z roku 1933 (1:75000). Pro posouzení současné situace rybníkářství a vodních toků v regionu, jsem využíval digitalizovanou formu

⁶ vzhledem k mapovému obsahu se domnívám, že mapa zobrazuje čáslavské hejtmanství v posledním desetiletí 19. století

⁷ zřejmě druhá polovina sedmdesátých let 19. století

Základních vodohospodářských map ČR (1:50000, list 13-43 Golčův Jeníkov a 13-41 Čáslav), tematické mapy a vrstvy gis z databáze HEIS (www.vuv.cz), digitalizované katastrální mapy a orotofotomapy (1:8000) ze serveru www.1188.cz.

Přiložené mapy jsem vytvářel v programu ArcMap 9.2. Pro úpravu digitálních snímků jsem použil programy Adobe Photoshop CS a MS Paint. Na jednotlivé tematické mapy se odkazují v textu. Mapy samotné jsou zařazeny do mapových příloh v závěru práce. Upravené historické mapy současných a zaniklých rybníků jsou převzaty z mé bakalářské práce (Historické a současné vodní plochy na Čáslavsku, UPOL 2006) a nacházejí se na přiloženém DVD (viz níže).

Nedílnou součástí mého bádání byl také terénní výzkum, který potvrzoval či vyvracel některé hypotézy vzniklé na základě zkoumání mapových děl, popřípadě zpřesňoval fakta uvedená v regionální odborné literatuře. Fotodokumentace z terénního výzkumu není z kapacitních důvodů součástí práce, ale je přiložena na speciálním DVD.

IV. Diskuze nad literaturou

IV. 1. Obecná odborná literatura a zdroje

Obecné literatury k problematice vodního hospodářství a speciálně rybníkářství je velmi mnoho. Ve své práci jsem využíval především děl V. Andresky (1987 a 1997), A. Míky (1955 a 1963), J. Novotného (1975), K. Berana (2005) a J. Vrány (2002). Autoři v nich řeší především vznik a vývoj rybníkářství na našem území a věnují pozornost největším rybníčním soustavám v ČR. Nastiňují však řadu obecných trendů a historických modelů českého rybníkářství, které lze uplatnit i v regionálním měřítku. Obrovským přínosem jsou také díla F. Teplého (1937), T. Mokrého (1935) a R. Hurta (1960), která osvětlují rybníkářství v širších historických souvislostech. Zcela nenahraditelný význam má spis olomouckého biskupa Jana Dubravia „De Pisces“ (O rybnících), který byl sepsán mezi lety 1536 – 1540. Jeho český překlad z roku 1953, z něhož jsem čerpal, byl vynikajícím pomocníkem při odhalování funkcí jednotlivých rybníků, u nichž bylo toto určení sporné. Dodnes respektované dílo nám totiž odhaluje způsob zakládání a péče o ně z dob zlaté éry českého rybníkářství. Vzhledem k oblíbenosti a rozšíření Dubravia spisu na Moravě a v českých zemích raného novověku⁸ můžeme předpokládat buď, že se jím přímo řídili i mnozí rybníkáři z Čáslavska anebo alespoň postupovali při zakládání rybníků obdobnými způsoby.

Lze říci, že vývoj rybníkářství na území ČR je odbornými publikacemi detailně zmapován do počátku 19. století. Době rušení rybníků (která probíhala po celé 19. století) se práce věnují pouze několika krátkými kapitolami. Nejméně je potom zpracováno období po roce 1945. Domnívám se, že komplexní práce, zabývající se moderní érou rybníkářství v české provenienci doposud chybí. Absence tohoto obecného rámce, vytyčeného odbornou literaturou, se projevuje i těžko uchopitelným regionálním vývojem. Jediným zdrojem poznání nám tak jsou novodobé archivní materiály (často nezpracované) a dobové zákony, týkající se rybářství a rybníkářství.

Zajímavým jevem v odborné literatuře je absence jednotné definice pojmu „rybník“. Touto problematikou se detailněji zabývám v kapitole X. 1.

⁸ viz Schmidtová, A. : Odras Českého rybníkářství v latinské literatuře humanistické, In: Dubravius, J. : O rybnících, Nakladatelství Československá akademie věd, Praha 1953, str. 5 – 17

Vodnímu hospodářství obecně se věnuje především několik skript dr. Berana, doc. Slavíka a dr. Nerudy. Současný stav vodního hospodářství monitoruje Ministerstvo zemědělství, které ve spolupráci s Ministerstvem životního prostředí na konci každého roku vydává tzv. „Modrou zprávu“ o stavu vodního hospodářství České republiky. Ve své práci jsem čerpal ze zprávy z roku 2006 (za rok 2007 nebyla do úzávěrky diplomové práce v dubnu 2008 publikována). Užitečné informace mi také poskytlo prostudování zákonů 254/2001 sb. „O vodách“, 99/2004 „O rybnářství“, jejich „předchůdce“ a novely. Dále potom vyhláška 125/2006 „O plánování v oblasti vod“ a Plán hlavních povodí ČR (schválený 23. 5. 2007).

Vodohospodářsky zaměřenou literaturu jsem doplňoval také dílčími publikacemi z oblasti zemědělství, meteorologie a klimatologie a dějin hospodářství ČR.

IV. 2. Regionální literatura

Regionální literatury, která by se přímo týkala tématu práce, je poskrovnu. Největším přínosem a základním kamenem mi byla studie Milana Skřivánka Rybníky v okolí Čáslavi. Tato obdivuhodná práce byla poprvé vydána roku 1975 a podruhé v roce 2002. Skřivánek ve své práci popisuje současné i zaniklé rybníční soustavy v nejbližším okolí Čáslavi. Zpracoval pro tento účel rozsáhlé archivní materiály velkostatků Žleby-Tupadly, především pak urbář z roku 1717. Ze Skřivánkova zpracování těchto fondů moje práce částečně vychází. Nutno podotknout, že v několika případech se Skřivánkova údaje rozcházejí s výsledky mého bádání. Předně z uvedených zdrojů vyplývá, že při své práci neměl k dispozici žádná stará mapování. Opírá se tedy především o údaje josefinského katastru, výše zmiňovaného urbáře a dalších dílčích archiválií. Porovnáme-li však I. vojenské mapování, které bylo v Čechách prováděno mezi lety 1764 – 1768 a rektifikováno v letech 1783 – 1786⁹ (s přihlédnutím k jeho možným nepřesnostem) se zápisy v josefinském katastru, které Skřivánek uvádí, zjistíme, že ačkoliv byl katastr vypracován o téměř třicet let později, uvádí se v něm více rybníků, než je zaneseno v mapování. Logicky by se tedy mohlo zdát, že za uvedenou dobu bylo vybudováno několik nových rybníků. Tato hypotéza se však zdá být více než nepravděpodobná, jelikož rybníční hospodářství bylo tou dobou v Českých zemích značně na ústupu,

⁹ čerpáno z <http://oldmaps.geolab.cz/>

nehledě na fakt, že na mapách II. vojenského mapování z let 1836 – 1852¹⁰ tyto rybníky opět nejsou, ba co více, mnoho dalších je zrušeno. Nabízí se tedy několik variant řešení nastíněného problému. Prvním z nich je fakt, že I. vojenské mapování bylo děláno metodou „a la vue“, kdy císařští důstojníci vytvářeli jednotlivé mapy metodou pozorování a následného zakreslení, bez použití jakékoliv sítě astronomicky určených triangulačních bodů¹¹. Touto metodou mohlo tedy lehce dojít k opomenutí a několik menších rybníků tak nemuselo být do mapového díla zaneseno. Nabízí se také možnost, že důstojník danou lokalitu neprozkoumal komplexně. Vzhledem k pozornosti, jaká byla věnována hydrografické a komunikační síti, však tuto možnost z velké části vylučuji. Jak však vyplynulo z konzultace tohoto problému s PhDr. Dohnalem, I. vojenské mapování je z hlediska rybníků trochu záhadou, jelikož někdy zobrazuje rybníky, které byly vysušeny již v období sepisování tereziánského katastru. Připouštím vysvětlení, že rybníky, které nebyly zaneseny v I. vojenském mapování, mohly být v době terénního průzkumu letněné a tudíž vypuštěné, kloní se však spíše k nepřesnostem zhotovitele map.

Další, méně pravděpodobnou variantou řešení je nepřesnost zápisů v josefinském katastru, při kterých mohlo dojít k záměně názvů rybníků existujících a dávno vysušených. Eventuálně mohl jeden rybník nést několik názvů (tato situace trvá i dnes) a my je nyní špatně interpretujeme a přiřazujeme. Závěrem lze říci, že rozdíly v I. vojenském mapování a josefinským katastrům nelze spolehlivě vysvětlit.

Ve své práci tedy vycházím především ze situace zobrazené na mapách I. vojenského mapování, pro přesnost však cituji i josefinský katastr, který uvádí Skřivánek.

Důležitým zdrojem poznatků jsou také další regionální publikace. K. Cibulka sepisoval ve dvacátých letech 20. století velkou topografickou práci o Čáslavsku. Jeho předčasné úmrtí však zabránilo jejímu vydání. Rukopis a poznámky k Cibulkovu dílu jsou uloženy v Městském muzeu v Čáslavi. Využil jsem možnost prostudovat tento rukopis a některé důležité informace (zejména týkající se záplav na Čáslavsku) v práci cituji.

Vodstvu na Čáslavsku se ve svých pracích dále věnují A. Sedláček (1874), A. Culek (1940 a 1948) a J. Malina (1976). Velmi užitečným zdrojem poznatků se

¹⁰ čerpáno z <http://oldmaps.geolab.cz/>

¹¹ dtto

ukázal být také časopis Podoubraví (1923 – 1949), do kterého svými články přispívala čáslavská laická i odborná veřejnost.

V. Vymezení zájmového území

Vymezit oblast, kterou bychom mohli nazývat Čáslavskem, není jednoduché. Především záleží na tom, z jakého hlediska na toto území nahlížíme. Můžeme ho buď chápat ve smyslu fyzickogeografickém, historickém nebo současně administrativním.

V. 1. Fyzickogeografické vymezení Čáslavska

Toto vymezení ve své práci používá Malina (1975). Čáslavsko vytyčuje podle hydrogeografických poměrů. Chápe ho jako oblast povodí Klejnárky a povodí Doubravy, bez horního toku. Jedná se o území o celkové výměře asi 77000ha¹². Vzhledem k rozsáhlosti a nejasnému průběhu hranic je pro moji práci toto vymezení Čáslavska i přes to, že vychází z hydrologických poměrů, nevhodné.

V. 2. Historické vymezení Čáslavska

Historické hledisko vymezuje Čáslavsko v souvislosti s pozicí Čáslavi jako historicky důležitého administrativního centra. Podle tohoto přístupu se však území Čáslavska v historii měnilo dle správního obvodu, který Čáslavi příslušel. Pro příklad si uvedme stručný správní vývoj. Čáslav byla již od roku 1052 zmiňována jako centrum župy čáslavské¹³ a až do povýšení Kutné Hory na město byla nejdominantnějším centrem středních Čech. Ve 14. století stala jedním z dvanácti krajských měst v Čechách. Krajským městem byla Čáslav (s krátkou přestávkou mezi lety 1850 – 1855) až do reformy v roce 1862. Od tohoto data byla sídelním městem politického a soudního okresu. Statut okresního města ztratila Čáslav po reformě správy v roce 1960, kdy byl okresní úřad přestěhován do Kutné Hory. Z prostudovaných prací jsem zjistil, že většina regionálních historiků se kloní k názoru, že pojmu „Čáslavsko“ nejlépe vyhovovalo území soudního a politického okresu Čáslav, který byl ustanoven v roce 1962. Jeho výměra byla 38883 ha¹⁴.

V. 3. Čáslavsko jako správní obvod ORP Čáslav

¹² Malina, J. a kol. : Čáslav – vývoj města a jeho životního prostředí, Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1976, str. 12

¹³ Čermák, K. : Čáslavsko, Nakladatelství Pavla Korbera v Praze, Praha 1911, str. 65

¹⁴ Suchý, O. : Přehled zemědělských poměrů v soudních okresech Čáslav, Hora Kutná, Janovice Uhlířské, Kolín a Kouřim, Krajská odbočka Zemědělské Jednoty Československé v Kolíně, Praha 1928, str. 74

V současnosti je Čáslav tzv. „obcí s rozšířenou působností“ (obec III. stupně). Tyto správní jednotky byly zřízeny v souvislosti s II. etapou reformy územní veřejné správy. V jejím rámci došlo k 31. 1. 2002 ke zrušení okresních úřadů jako institucionálních státních správních úřadů a jejich působení z velké části nahradily k 1. 1. 2003 právě obce s rozšířenou působností. Jejich správní obvody byly vymezeny vyhláškou ministerstva vnitra č. 388/2002 Sb a jsou stanoveny tak, aby kopírovaly katastrální území obcí do obvodu spadajících.

Území ohraničené správním obvodem ORP Čáslav jsem si pro svou práci vybral jako zájmové území. Kromě jasně definovaných hranic má tento obvod také historické kořeny ve výše zmiňovaném politickém okrese Čáslav z roku 1862. Jejich západní, severní a východní průběh hranic se totiž až na drobné nuance shodují. Výhodou proto je, že historické dokumenty vztahující se k vodnímu hospodářství (Vodní knihy, Soupisy vodních děl aj.) v tomto území jsou umístěné v jednom archivu-SOkA Kutná Hora. Tím lze lépe sledovat kontinuální vývoj určitých jevů v čase. Ve stručnosti uvádím některé charakteristiky ORP.

Správní území ORP Čáslav tvoří východní hranici Středočeského kraje. Na severu sousedí s ORP Přelouč, na jihu s ORP Světlá nad Sázavou, na západě s ORP Kutná Hora, na východě s ORP Chrudim a z malé části také s ORP Havlíčkův Brod. Pod ORP Čáslav spadá 37 obcí a jeho správní obvod se rozprostírá na ploše 27431 ha. Na konci roku 2006 zde žilo 24523 obyvatel.¹⁵ V samotném městě Čáslav žilo k 1. 1. 2007 10047 obyvatel. V druhé největší obci Vrdy potom 3104 obyvatel.¹⁶

Kromě historické tradice má zvolené území zároveň svoje specifické přírodní

obr. č. 1 Správní obvod ORP Čáslav
(zdroj: <http://www.czso.cz>)

¹⁵ data z ČSÚ (2006)

¹⁶ data z ČSÚ – Středočeský kraj (2007)

podmínky (nedostatek lesů a vody), které se do vodního hospodářství v regionu silně promítly. Význam těchto podmínek by v případě, že bych si za zájmové území zvolil historiky zmiňovaný politický okres, zanikl.

Legitimní námitkou zůstává fakt, že takto „uměle“ stanovený region může přetrhávat některé přírodní vazby, zejména vodních toků a rybníčních soustav. Tyto situace řeším tak, že na některých místech překračuji v textu hranice zájmového území (např. přehrada v Pařížově) a naopak v několika málo případech hranici posouvám. Jedná se o situace kdy je např. rybník nacházející se na hranici ORP součástí větší rybníční soustavy mimo region a pro Čáslavsko zjevně neměl takový význam jako pro sousední oblast (např. rybníky západně od Hraběšína).

Ve své práci tedy pojmem „Čáslavsko“ označuji správní území ORP Čáslav. Město Čáslav je přirozeným a největším centrem regionu, bude mu tedy v práci věnována největší pozornost.

VI. Fyzickogeografická charakteristika zájmového území

VI. 1. Geomorfologické a geologické charakteristiky

Do Čáslavska zasahují dvě významné geomorfologické oblasti České Vysočiny. Jsou to Středočeská tabule a Českomoravská vrchovina. Středolabská tabule je zde prezentována Čáslavskou kotlinou. Českomoravská vrchovina poté Železnými horami a Hornosázavskou pahorkatinou. Poslední dva jmenované geomorfologické

celky mezi sebou svírají Čáslavskou kotlinu. Kotlina má kapsovitý tvar¹⁷, který je modelován řekou Doubravou a jejím přítokem Brslenkou (pozn. vodním tokům je věnována samostatná kapitola). Charakteristický rovinatý, místy mírně zvlněný reliéf¹⁸ kotliny je na severu ostře

obr. č. 2. Pohled na Chvaletickou pahorkatinu, zvedající se 150 m nad Čáslavskou kotlinu (foto: J. Frajer, 2007)

ohraňován zlomovým svahem Chvaletické pahorkatiny (podcelek Železných hor) a na jihu volně se zvedající Kutnohorskou plošinou (podcelek Hornosázavské pahorkatiny), do které se zařezává řeka Klejnárka. Jižní hranice tedy není ve srovnání se severní tolik výrazná. Tvoří ji pomyslná spojnice obcí Bratčice, Tupadly a Souňov.¹⁹ Samotná Čáslavská kotlina se směrem na jihovýchod mírně zvedá, nadmořská výška však nepřesahuje 280 m n. m. Nejnižší bod Čáslavské kotliny je zároveň nejnižším bodem celého Čáslavska, má hodnotu 204 m n. m. a nachází se poblíž řeky Doubravy u obce Borek. Nejvyšší bod oblasti se nachází v Červenojanovické pahorkatině v nadmořské výšce 551 m. Je situován nedaleko obce Dobrovítov v lese Věno na samé jižní hranici regionu. Detailní přehled

¹⁷ Malina, J. : Čáslavsko, Univerzita J. E. Purkyně v Brně, Brno 1976, str. 18

¹⁸ Culek, A. : Geologická mapa katastru města Čáslavě, Knihovna V. Čepka, Čáslav 1948, str. 7

¹⁹ čerpáno z: Lipský, Z. : Geomorfologické členění Kutnohorska, Česká zemědělská univerzita v Praze, Kostelec nad Černými lesy 2001, str. 17 a str. 25

geomorfologických jednotek na Čáslavsku je uveden v příloze č. 1 a digitální model terénu v mapě č. 1.

Skalní podklad Čáslavska tvoří biotitické ruly z období moldanubika (jižní část regionu) a dvojslídé svory spolu se svorovými rulami z období kutnohorského krystalinika (střední a severní část regionu). Železné hory jsou reprezentovány speciálním typem krystalinika tzv. podhořanského s vložkami gaber a břidlic. V severovýchodní a východní části Čáslavska jsou horniny křídového útvaru. Tyto základní geologické jednotky jsou na téměř celém území překryty zbytky třetihorních a čtvrtohorních sedimentů zastoupených štěrky, písky, sprašemi a hlínami. Ty byly hojně těženy v mnoha cihelnách v blízkém okolí Čáslavi. Pouze v několika málo případech pronikají horniny krystalinika přes sedimenty na povrch (např. Skalka u Žehušic). Na Čáslavsku se také hojně vyskytují amfibolity, které byly ve středověku používány k výrobě nástrojů a ke stavbě hradeb. Jejich bohatá naleziště se dříve nacházela v lomech u Hejdofa, dnes převážně v Markovicích a Třebešicích. Krystalické vápence a dolomity bychom našli u obce Třebonín. Na Čáslavsku je doložena také těžba rud, především mědi a stříbra, v okolí Vodrant, Šebestěnic a Čáslavi.²⁰

VI. 2. Pedologie Čáslavska²¹

Půdy Čáslavska lze rozdělit do tří pedogeografických celků. První a plošně nejrozsáhlejší je centrální oblast Čáslavské kotliny, ve které se vyskytují pruhy velice úrodné černozemní půdy, obklopené hnědozeměmi. V bezprostřední blízkosti Čáslavi poté dominují šedozemě, vznikající na spraších, s obsahem humusu 2,98%²².

Druhý pedogeografický celek tvoří severní část Čáslavské kotliny. Zde se nacházejí semiterestrické půdy, formované vodami dolních toků řek Doubravy, Klejnárky a Brslenky. Nalezneme zde různé typy nivních půd, které mohou hlouběji přecházet k půdám černozemního typu. V těsné blízkosti řek jsou potom půdy glejové.

Třetím pedogeografickým celkem jsou kyselé lesní půdy, které vznikají zejména na plochých vrchovinách kutnohorského krystalinika (jih Čáslavska).

²⁰ čerpáno z Malina, J. : c. d. , str. 14 - 18

²¹ dtto, str. 22 - 27

²² www.vurv.cz

Díky svému teplému klimatu (viz VI. 3.) a úrodným půdám v Čáslavské kotlině byl region jedním z nejstarších center zemědělské kolonizace. První zemědělci se dle archeologických výzkumů usazovali v okolí Močovic a bývalého rybníka Svornost. Již od neolitu můžeme tedy na Čáslavsku registrovat zemědělskou činnost, která se v průběhu středověku a raného novověku neustále rozrůstala. Svého vrcholu dosáhla pravděpodobně na konci 19. a na počátku 20. století. Nařízením vlády z roku 1920 bylo Čáslavsko označeno jako řepařská výrobní oblast. Ještě v roce 1928 bylo v zemědělství zaměstnáno 51,4% obyvatel Čáslavského soudního okresu.²³ Zemědělský charakter si Čáslavsko zachovalo dodnes, v primárním hospodářském sektoru je zde zaměstnáno asi 7% obyvatel²⁴ a zemědělská půda tvoří 73,2% jeho celkové výměry²⁵.

VI. 3. Podnebí Čáslavska

Čáslavsko (dle E. Quita, 1975) spadá z velké části do teplé klimatické oblasti, na jihu poté do mírně teplé. Průměrná roční teplota se pohybuje mezi 7- 9 °C²⁶. V samotném městě Čáslav poté 14,1 °C²⁷. V oblasti převládá jižní a jihozápadní proudění větru²⁸. Průměrné množství srážek se pohybuje mezi 600 – 650 mm²⁹. Nejmenší úhrn srážek zaznamenává centrální oblast regionu kolem města Čáslav (575 mm, někdy uváděno i 555 mm³⁰). Nejvíce srážek spadne na severní hranici regionu, ve Chvaletické pahorkatině. Ačkoliv je průměrné množství srážek na Čáslavsku srovnatelné s průměrem 60 % území České republiky (600 – 800 mm)³¹, region vždy trpěl vážným nedostatkem vody.

VI. 3. 1. Nedostatek vody na Čáslavsku

Nedostatek vody je pro Čáslavsko historickým i současným problémem. Město Čáslav se proto vždy snažilo co nejefektivněji hospodařit s dostupnými vodními zdroji a zároveň hledalo metody, jak zásobování regionu pitnou i užitkovou vodou

²³ Suchý, O. : c. d. , str. 80

²⁴ Frajer, J. , Halás, M. : Strategie a rozvoj mikroregionu Čáslavsko – seminární práce z Regionální politiky a regionálního rozvoje, Olomouc 2005

²⁵ ČSÚ – Středočeský kraj (2006)

²⁶ dle Maliny, J: c. d. , str. 19, pro srovnání Šafránek (1899) uvádí prům. teplotu 8,8°C

²⁷ dle kol. autorů: Podnebí ČSSR-tabulky, ČHMÚ, Praha 1960

²⁸ Frajer, J. , Dvořák, L. : Vysvětlivky k topoklimatické mapě 13-413 Čáslav, Olomouc 2004, str. 8

²⁹ Malina, J: c. d. , str. 19

³⁰ www.vurv.cz

³¹ Honsová, D. : Srážkové poměry v ČR, článek na www.priroda.cz/clanek.php?detail=650, publ. 6. 6. 2006

zlepšovat. Také z tohoto důvodu bylo v okolí Čáslavi vybudováno množství rybníků coby akumulčních vodních nádrží. O nedostatku vody se zmiňuje řada historických dokumentů. V kronikách města Čáslav je toto téma takřka každoročním evergreenem. Zejména v letních měsících trpělo Čáslavsko téměř každým rokem katastrofálními suchy. Citujme některé zmínky z kronik: (srpen 1900) „*V tomto měsíci panovalo na Čáslavsku veliké sucho. Sousední krajiny měly hojnost vláhy, ale zde země vyprahlá a rozpušaná...*“³² následujícího roku 1901 bylo Čáslavsko od května do srpna nepřetržitě beze srážek. V roce 1904 bylo takové sucho, že „*...jetel vyprahnul, stromy vadly, ovoce opadávalo a tráva nerostla*“³³. O tom, že sucha z počátku 20. století nebyla výjimkou svědčí také zápisy starší. V roce 1873 nepršelo na Čáslavsku od poloviny června do 10. srpna, všechny studny v Čáslavi byly prázdné³⁴. Neomezujme se však pouze na Čáslav. O vysychání studní mluví ve své výpovědi z roku 1926 šestašedesátiletý obyvatel Schořova Jan Sajdl: „*Za mého dětství byla léta velmi suchá, voda téměř ve všech studních ve Schořově úplně vyschla a studny měly suché dno.*“³⁵ V roce 1960 registrujeme zprávu o nedostatku pitné vody v obci Vodranty, kde rovněž v létě vysychala většina studní³⁶.

Sucha byla většinou ukončena přívalovými dešti nebo krupobitím³⁷ (zejména v oblasti Krchleb, Močovic a Žak), které často rozvodnily vodní toky. Rekordním byly v tomto ohledu 6. srpen 1880 kdy za jediný den spadlo v Čáslavi 33, 6 mm, a 18. červenec 1882, kdy napršelo dokonce 66,3 mm.³⁸

V kronikách je často uváděna formulace „*sousední krajiny měly vody více*“. Srovnáme-li průměrné roční množství srážek z let 1901 – 1950 naměřené v met. stanici Čáslav s nejbližšími meteorologickými stanicemi v sousedních ORP, zjistíme, že Čáslav společně s Kutnou Horou jsou skutečně srážkově nejchudší (viz tabulka č. 1). Stejně výsledky nám ukazuje také roční chod srážek za shodné časové období (viz graf č. 1.).

³² SOkA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898-1908, str. 93

³³ dtto, str. 221

³⁴ SOkA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Nová památní kniha královského města Čáslavě, str. 88

³⁵ Tuček, J: Z dějin obce Schořova, In: Podoubraví č. 3, roč. V., str. 43 – 45

³⁶ SOkA Kutná Hora: Vodohospodářský průzkum obcí 1949-doplňk, technická zpráva prosinec 1960

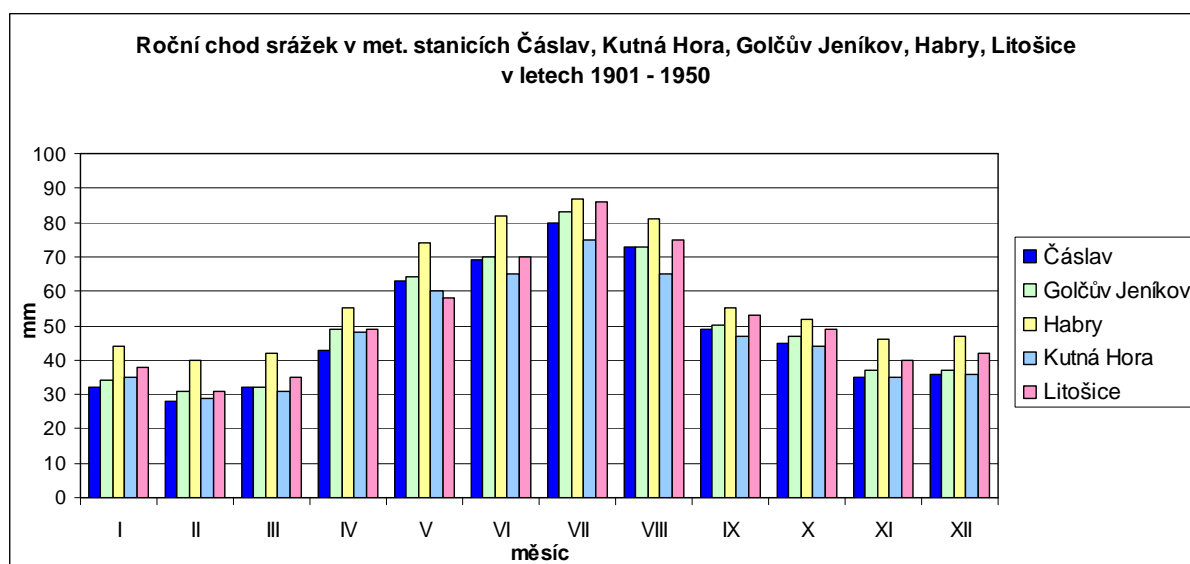
³⁷ patrně největší krupobití zažilo dle kronik Čáslavsko roku 1666, kdy si vyžádalo několik obětí na lidech (In: SOkA Kutná Hora: MěÚ Čáslav, Stará pamětní kniha král. kraj. m. Čáslavi do r. 1852, str. 29)

³⁸ SOkA Kutná Hora, MěstÚ Čáslav, Nová Památní kniha královského města Čáslavě, s. 160

tabulka č. 1-Průměrný roční úhrn srážek v letech 1901 – 1950 ve vybraných stanicích (zdroj: kol. autorů: Podnebí ČSSR-tabulky, ČHMÚ, Praha 1960)

STANICE	ORP	prům. roční úhrn srážek (1901 – 1950)
Čáslav	Čáslav	590 mm
Golčův Jeníkov	Havlíčkův Brod	607 mm
Habry	Chrudim	705 mm
Kutná Hora	Kutná Hora	570 mm
Litošice	Přelouč	626 mm

graf č. 1 - Roční chod srážek v met. stanicích Čáslav, Kutná Hora, Golčův Jeníkov, Habry, Litošice v letech 1901 - 1950 (zdroj: kol. autorů: Podnebí ČSSR-tabulky, ČHMÚ, Praha 1960)

VI. 3. 2. Příčiny nedostatku vody

Trpělo Čáslavsko nedostatkem vody vždy, nebo k tomu existovaly nějaké objektivní příčiny? Dle geologa Culka má tento problém na svědomí „...odlesnění, intenzivní obhospodařování lesních ploch, překotná, neuvážená meliorace pozemků, vysoušení rybníků, regulace vodních toků atd.“³⁹ Culkovy závěry podporuje ve své práci také Skřivánek (2002), který přikládá největší podíl právě odlesnění a vysoušení rybníků.

Vysoušení rybníků a Culkem zmiňovaná meliorace jsou otázkou především 19. století, v souvislosti s průmyslovou revolucí a inovátorskými metodami

³⁹ Culek, A. : Geologická mapa katastru města Čáslavě, Knihovna V. Čepka, Čáslav 1948, str. 66-67

v zemědělství. Zprávy o nedostatku vody pro Čáslav a okolí registrujeme však již dříve, v souvislosti s budováním vodovodů a soustav rybníků. Domnívám se proto, že prvotní a nejdůležitější příčinou nedostatku vody v regionu je absence lesů. Tuto teorii se nyní pokusím více objasnit.

Město Čáslav bylo založeno nedaleko starého slovanského hradiště Hrádku, obtékaného ze tří stran řekou Brslenkou. Podnět založení města dal kolem roku 1260 král Přemysl Otakar II., který tímto úkolem zřejmě pověřil lokátora Konráda Špitálského⁴⁰ (ten se podílel také na založení Chrudimi či Poličky⁴¹). Otázkou zůstává proč by zkušený lokátor zakládal město na místě, které by bylo tak chudé na vodu. Archeologické výzkumy odhalily v prostorách města několik zasypaných studní⁴². Kvalita vody v nich však byla z hlediska současných výzkumů i historických pramenů nevhodná pro použití v domácnostech. Zdrojem vody tak mohla být Brslenka, která napájela rybníky Podhrádecký a Podměstský. Jak ale ukazují prameny z 19. století, Brslenka v letních měsících často vysychala. První vodovod, kterým se mělo pomoci Čáslavi s přísunem vody byl vybudován zřejmě na počátku 16. století od Žackých studánek (někteří autoři nejstarší vodovod datují již k 15. století⁴³). Při hledání zdrojů vody roku 1644 městská rada poznamenala: „*chtějíc naši předkové vodu míti v městě, blížeji než ze studánek na čtvrt míle pramenu vynajíti nemohli.*“⁴⁴ Domnívám se, že problémy se zásobováním vodou se staly aktuálními až v průběhu několika staletí. Kdyby se totiž ukázalo, že město je založeno na nevhodném místě, bylo by podle středověkých zvyklostí „přesunuto“, nebo-li založeno na vhodnějším místě. Takový osud potkal např. Kolín, Plzeň, Prachatice. Čáslav však přesunuta nebyla, zásobení vodou tedy muselo být po několik generací bezproblémové. Jsem tedy toho názoru, že problémy s vodou začaly v důsledku nadměrného odlesňování.

Podle rekonstrukce přirozené vegetace Čáslavska (dle Maliny, 1975) v jeho centrální části dominovaly dubo-habrové lesy. V severní části to byly společně s duby také luhy a olšiny (kolem řek). V jižní části regionu bychom našli subxerofilní a acidofilní doubravy společně s květnatými bučinami. Vraťme se však k Čáslavi, ta

⁴⁰ Šanderová, J a kol.: Čáslav-Kolín-Kutná Hora Svět středověkého měšťana (výpověď archeologie) (CD-ROM), Městské muzeum Čáslav, Archeologický ústav AV ČR Praha, Regionální muzeum Kolín, Alltis Čáslav, Čáslav 2003

⁴¹ Frolík, J. , Hazlbauer, Z. , Charvát, P. , Šumberová, R. , Tomášek, M. : Čáslav-místo pro život, svědectví archeologie, Městské muzeum v Čáslavi, Čáslav 1999, str. 12

⁴² Skřivánek, M : c. d. , str. 6

⁴³ Frolík, J. , Hazlbauer, Z. , Charvát, P. , Šumberová, R. , Tomášek, M. : c. d. , str. 17

⁴⁴ dtto

tedy zřejmě stála uprostřed dubových hájů. Role listnatých lesů je v retenci vody podle novodobých studií zcela nezastupitelná. Povrchová voda zachycená na lesní půdě v listnatých lesích se velice snadno infiltruje a akumuluje se ve formě vody podzemní. Ta může sytit prameny a vodní toky i v období, kdy se přirozené srážky nevyskytují. Podpovrchový odtok z lesní půdy je totiž 200-500krát pomalejší než povrchový⁴⁵. Na svých listech stromy zachytávají vertikální i horizontální srážky, zvyšují tak výpar. Koruny stromů např. v létě zachytí až 8 mm srážek, ročně tak mohou zachytit až 25 % srážek navíc⁴⁶. Díky větší propustnosti a tzv. korunovým srážkám jsou vodohospodářsky významnější lesy listnaté než jehličnaté. V neposlední řadě má při retenci důležitou roli i tlející dřevo⁴⁷. Z uvedených informací vyplývá, že voda zadržaná v lesích v okolí Čáslavi mohla napájet prameny i potoky v suchých letních obdobích. Konrád Špitálský se tedy ve svém úsudku o poloze města zřejmě nemýlil. Nepočítal však s událostmi, které Čáslav této listnaté zásobárny vody zbavily.

Odlesňování Čáslavska mají na svědomí tři faktory. Prvním z nich je zemědělská kolonizace, která probíhala kontinuálně od prvního osídlení oblasti. Úrodná půda kolem Čáslavi si na lesích zcela určitě vybrala svoji daň. Druhou událostí, která změnila nejen krajinu, ale i životy lidí v celém království bylo objevení stříbrných žil v Horách Kutných. Podle kronikáře Jindřicha z Heimburka k tzv. „sběhu ke Kutně“, jež bychom mohli přirovnat ke kalifornské zlaté horečce, došlo po roce 1290⁴⁸. Stříbro přilákalo mnoho lidí, kromě havířů také podnikatele, kramáře a řemeslníky nejen z Čech, ale i ze všech koutů středověké Evropy. Čáslav získala po vyhraném soudním sporu s Kolínem roku 1289 na téměř celý kutnohorský revír báňské právo⁴⁹. Z dolování tedy profitovala. Obrovské množství přistěhovalců, kteří se usadili v Kutné Hoře (z Čáslavi sem také odešlo mnoho obyvatel) však Čáslav „živila“ svým zemědělským zázemím⁵⁰. Intenzivně byly využívány především pozemky na sever od Čáslavi, došlo tedy k dalšímu záboru zemědělské půdy na úkor té lesní. Obrovské množství dřeva však bylo potřeba zvláště k báňské činnosti. Sloužilo nejen přímo v dolech (podpěry, výztuhy, důlní zařízení), využití našlo

⁴⁵ Beran, J.: Základy vodního hospodářství pro obor aplikovaná ekologie, ČZU v Praze, Praha 2006, str. 77 – 78

⁴⁶ dtto, str. 79

⁴⁷ Poštulka, Z.: Role lesního hospodaření při retenci vody v české krajině, Hnutí Duha, Brno 2007, str. 7

⁴⁸ Kořan, J.: Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském, Vědecko-technické nakladatelství, Praha 1950, str. 4

⁴⁹ Šanderová, J. a kol: c. d. (CD-ROM)

⁵⁰ Frolík, J., Hazlbauer, Z., Charvát, P., Šumberová, R., Tomášek, M.: c. d., str. 16

především ve formě dřevěného uhlí v hutích na tavení rud. Žíhání a pálení dubů a buků na dřevěné uhlí probíhalo zejména v okolí Žehušic, které od žíhání dostaly název⁵¹. Podle horního regálu Václava II. měl důlní dřevo dodávat majitel báňského práva⁵². Čáslav však tomuto závazku samozřejmě nemohla dostát. Na Kutnohorsku, Čáslavsku a Kolínsku byl již v 16. století tak velký nedostatek dřeva, že kutnohorský mincmistr prosadil návrh plavit dřevo pro stříbrné doly z komorních lesů v Trutnově po Labi do Kolína. Dle mandátu z roku 1540 byli nabádáni všichni majitelé panství v okolí, aby svoji uhlířskou činnost zintenzivnili.⁵³ Čáslavsko však již v tuto dobu nemělo z čeho dřevěné uhlí žíhat. V roce 1522 jí totiž postihl ničivý požár, kterému podlehl asi 196 z 200 domů⁵⁴. Čáslav byla postvena znovu celá pouze ze dřeva. Tím byla krajina kolem Čáslavi definitivně odlesněna. První známky nedostatku vody registrujeme od poloviny 15. století⁵⁵. Od 16. století potom sledujeme první zmínky o závislosti Čáslavi na vodních zdrojích ze širokého okolí. Hydrologické poměry se tak zde vinou lidské činnosti nenávratně změnily.

Relikty původních lesů můžeme ještě najít v Žehušické oboře, na hrázi bývalého rybníka Kravinec. Všechny ostatní lesy na Čáslavsku jsou již uměle vysázeny a převládají v nich jehličnaté stromy, převážně pak smrky. Nejvíce se jich nachází v katastrech obcí Zbýšov, Dobrovítov a Hraběšín. Celkem jich je na území ORP Čáslav 4466 ha (17 % rozlohy). Podrobněji viz mapa č. 2.

Odlesněním začala mít s vodou problémy nejenom Čáslav, ale i Kutná Hora, kolem které se kvůli těžební činností ztratily všechny drobné vodní toky a podpovrchová voda byla svedena do štol⁵⁶. Vodní hospodářství tak v obou regionech nabývalo životní důležitosti.

⁵¹ Havlíček, J. : Žehušická obora, In: Podoubraví, č. 6 . , roč. I, str. 102 – 106

⁵² Kořan, J: c. d., str. 93

⁵³ dtto, str. 94 – 95

⁵⁴ Frajer, J. , Pavlíčková, R. : Velký požár v Čáslavi, seminární práce z Dějin raného novověku, Olomouc 2004, str. 8

⁵⁵ SOkA Kutná Hora, MěstÚ Čáslav, Stará pamětní kniha král. kraj. m. Čáslavi do r. 1852, str. 5

⁵⁶ Novák, L. : Pohled do historie vodovodu kutnohorského, uveřejněno na www.vhskh.cz, 2007

VII. Vodní hospodářství⁵⁷

Definice vodního hospodářství není jednotná. Dle Berana (2006) jde o „soubor opatření, ke zkoumání, k ochraně, k racionálnímu využívání a k rozvoji vodních zdrojů pro potřeby společnosti a dále k ochraně proti škodlivým účinkům vody s cílem zajištění optimálních parametrů životního prostředí“.

Historie vodního hospodářství sahá až k úsvitu lidstva. Nebylo však chápáno v dnešním slova smyslu. Ve starověké Mezopotámii například panovníci vydávali zákony určující kdy, jaké množství a v jakém pořadí si mohou rolníci vodu ze zavlažovacích kanálů odebírat. To už je raná forma vodního hospodářství. V našich končinách je prefáze vodního hospodářství pevně spojena s budováním rybníků, převážně mezi 15. – 17. stoletím. První složky vodního hospodářství se od sebe oddělily však až s nástupem průmyslové revoluce, kdy lidé pro svoji hospodářskou činnost potřebovali stále větší množství vody.

V rámci vývoje vodního hospodářství můžeme tedy vyčlenit několik etap, základajících se na vztahu dvou faktorů. Prvním faktorem jsou přírodní zdroje vody a jejich dostupnost. Druhým faktorem potom potřeba vody nutná k uspokojení veškerých nároků společnosti dané země (regionu). Vztah těchto faktorů se promítá do vodohospodářské bilance a určuje charakter vodního hospodářství.

VII. 1. Etapy vývoje vodního hospodářství, s přihlédnutím k ČR (dle Berana, 2006)

I, Pro zabezpečení všech potřeb společnosti, stačí přirozené vodní zdroje, případně jednoduše regulované.

Tato počáteční fáze vodního hospodářství u nás trvala až do konce druhé světové války.

II, Vznik vodního hospodářství jako samostatného odvětví.

V této fázi dochází k rapidnímu nárůstu spotřeby vody a nelze jí uspokojit z přirozených vodních zdrojů. Je proto nutná organizace hospodaření s vodou, již není přístojné aby kdokoliv užíval libovolné množství vody. Počátek této etapy nastal

⁵⁷ čerpáno z: Beran, J.: Základy vodního hospodářství pro obor aplikovaná ekologie, ČZU v Praze, Praha 2006 a Beran, J.: Základy vodního hospodářství, ČZU v Praze, Praha 2000

v Československu po roce 1945, avšak do chodu ji uvedl až převrat v roce 1948. Komunistická vláda se rozhodla centrálně spravovat vodní hospodářství. V roce 1949 se proto uskutečnil zcela jedinečný celostátní vodohospodářský průzkum obcí. Jednalo se především o soupis vodních toků, děl na nich postavených a odběrů vody jednotlivých průmyslových podniků. Vše bylo prováděno v rámci katastrů obcí. Svoji unikátnost tento soupis doplňoval podrobnými informacemi o počtu studní, stavech kanalizace a vodovodní sítě v jednotlivých obcích. K vypracování takto rozsáhlého průzkumu pomohl i velice suchý rok 1947. Závěry získané tímto šetřením byly zahrnuty do tzv. Státního vodohospodářského plánu (SVP), který vznikl s podporou Ústřední správy vodního hospodářství v roce 1954. Tento plán souborně zhodnotil vodní zdroje a navrhl jejich využití. Také se věnoval analýze problematiky zásobování pitnou vodou a problémy spojenými s čistotou vody. Návrhy řešení pak byly situovány do přirozených hranic jednotlivých povodí (vyčleňoval jich v Československu 35). Patrně největším přínosem však byl fakt, že umožnil vznik samostatného odvětví vodní hospodářství, které bylo ustanoveno zákonem č. 11/1955 sb. „O vodním hospodářství“. Přesto, že se tento plán stal vzorem pro ostatní země východního bloku, měl řadu nedostatků. Díky své přílišné podrobnosti rychle zastarával. Byl také velmi poplatný režimu, voda byla chápána zejména jako zdroj energie pro těžký průmysl a tak s ní bylo i zacházeno. Silně se tak podceňovala ochrana vod před znečištěním. Navíc byl v SVP kladen důraz především na budování nových vodních děl, nikoliv na efektivnější využití těch stávajících.

III. Konec extenzivního rozvoje vodního hospodářství.

V této fázi se přechází s extenzivní na intenzivní hospodaření s vodními zdroji. V praxi to znamená nevyhledávat nové vodní zdroje, ale zlepšit využívání těch současných různými prostředky, například zaváděním nových technologií do výroby, které by snižovaly potřebu vody na jednotku výroby a zároveň snižovaly znečištění vody v průmyslovém prostředí. Nedílnou součástí vodohospodářské politiky je v této fázi také ochrana vodních zdrojů a zabraňování ztrát vody na jednotlivých zařízeních. Československo přešlo do této fáze v průběhu 70. let 20. století. Pro své nedostatky byl přepracován a aktualizován SVP do podoby tzv. Směrného vodohospodářského plánu (označovaného jako SVP II.) v roce 1972. Následujícího roku, vznikl nový zákon č. 138/1973 sb. „O vodách“. Přesto, že SVP II. byl značně inovován, zachoval si některé nedostatky plánu předcházejícího. Již fakt, že z nového vodního zákona bylo

do roku 1989 uděleno průmyslovým podnikům 2500 výjimek týkajících se znečišťování vodních zdrojů, je značně alarmující. Díky nízkým cenám vody chyběla také spotřebitelská motivace touto surovinou šetřit.

IV. Řízené rozdělování vodních zdrojů a jejich ochrana jako zdrojů nenahraditelných a nezastupitelných. Mezinárodní spolupráce.

Čtvrtá fáze u nás nastala po roce 1989. Především bylo nutné vypořádat se s dědictvím minulého režimu a změnit celou strategii plánování ve vodním hospodářství. Odborníci vedly diskuze o tom, zda je plánování ve vodním hospodářství vůbec zapotřebí⁵⁸. Zákon „O vodách“ z roku 1973 se tak dočkal změny a novelizace až roku 1998⁵⁹. Novým impulsem pro vodní hospodářství byla Rámcová směrnice pro vodní politiku EU chválená evropským parlamentem a radou v říjnu roku 2000. V souvislosti se vstupem do EU musela i Česká republika své vodní zákony sladit s touto směrnicí. Vznikl tak nový zákon 254/2001 sb. „O vodách“ a jeho pozdější novely.

Současným strategickým dokumentem státní politiky v oblasti vod, je Plán hlavních povodí České republiky (pro povodí Labe, Odry a Moravy)⁶⁰, které připravilo ministerstvo zemědělství společně s Ministerstvem životního prostředí. První návrh tohoto plánu byl předložen veřejnosti v květnu 2006 a zdvihl dosti velkou vlnu kritiky⁶¹. Ta se týkala zejména téměř dvou stovek lokalit vytipovaných pro akumulaci povrchové vody⁶². Čáslavska se tento problém týkal také v souvislosti s plánováním výstavby přehrady Březí (viz. kapitola IX. 4.). Paradoxem je, že tyto vytipované lokality pro nové údolní přehrady vycházejí z návrhu SVP z roku 1954. Kvůli množství připomínek vláda projednávání Plánu hlavních povodí odložila⁶³. Konečnou (druhou) verzi plánu přijala vláda 23. května 2007 a „palčivé“ téma stavby nových akumulačních nádrží v ČR v něm nastínila pouze obecně. Definitivní a konkrétnější podobu bude mít vodohospodářské plánování až v Plánech oblastí povodí (je jich vytyčeno 8), které se mají, dle výše zmiňované směrnice EU, schválit do prosince roku 2009.

⁵⁸ www.mze.cz – Vývoj plánování ve vodním hospodářství po roce 1989, čl. č. 24857, publikován 5. 4. 2004

⁵⁹ zákon 254/2001 sb. §136, odstavec 2

⁶⁰ www.mze.cz – Vývoj plánování ve vodním hospodářství po roce 1989, čl. č. 24857, publikován 5. 4. 2004

⁶¹ viz Král, M: Zpráva o vyhodnocení připomínek veřejnosti k návrhu Plánu hlavních povodí České republiky, www.mze.cz, 2006

⁶² viz. www.stopprehrade.cz

⁶³ Králová, T. : Plán hlavních povodí projedná vláda později, www.mze.cz, čl. č. 38273, publikován 19. 12. 2006

VII. 2. Složky vodního hospodářství

V rámci vodního hospodářství můžeme vytyčit několik dílčích složek, jejichž hranice jsou však neostré a na mnoha místech se překrývají. Jsou to:

- a, *Zásobování obyvatelstva, průmyslu a zemědělství pitnou a užitkovou vodou* (studny, nádrže, vodovody, vodojemy atd.)
- b, *Péče o vodní zdroje* (zahrnuje péči o toky, nádrže, ochranná pásma, podzemní vody, zalesňování povodí, má na starosti také monitoring zněčištění zdrojů a jeho šíření)
- c, *Hospodaření s vodou v zemědělství* (týká se malých vodních nádrží, odvodňování, zavlažování a proti erozních opatřeních na zemědělsky využívané půdě)
- d, *Péče o čistotu toků* (čistírny odpadních vod apod.)
- e, *Ochrana před povodněmi* (ochranné hráze, retenční nádrže, poldry, zalesňování povodí, protipovodňové plány obcí)
- f, *Rybniční hospodářství* (rybníky a další specifické malé vodní nádrže, provozování rybářství)
- g, *Využívání vodní energie* (pomocí jezů, stupňů, přehrad a vodních elektráren)
- h, *Splavňování vodních toků* (úpravy pro plavební dráhy, plavební komory, zdymadla atd.)
- i, *Stokování obcí* (kanalizace a odvádění dešťové vody, čistírny odpadních vod)
- j, *Ochrana lázeňských a minerálních vod*
- k, *Péče o rašeliniště*
- l, *Ochrana vodních rezervací pro zachování určitého geofundu, vzácné flóry či fauny*
- m, *Péče o rekreační vodní plochy*
- n, *Vodní hospodářství podniků s hydraulickou dopravou speciálních substrátů* (odkaliště, složiště popílků, atd.)
- o, *Vodní hospodářství skládek odpadů*

VII. 3. Specifika vodního hospodářství na Čáslavsku

Díky nedostatku nových vodních zdrojů bylo hospodaření s těmi dostupnými pro Čáslavsko velmi důležité. Domnívám se, že nástup jednotlivých etap vývoje vodního hospodářství můžeme v tomto regionu sledovat daleko dříve než jak tomu bylo dle

Berana (2006) v celorepublikovém měřítku. Dělo se tak zcela přirozeně. Město Čáslav např. strategicky skupovalo okolní statky s rybníky, tak aby jejich voda byla využitelná pro město. Nejednalo se o pouhé aktuální řešení problémů. Jak vyplývá z městských kronik, radní řešili otázky vodohospodářské povahy zcela pravidelně. V případě trvalejšího sucha byly vydávány instrukce o zacházení s vodou a zákazu zavlažování. Výbory obcí okolo Doubravy koncem 19. století pořádaly sněmy, na kterých probíraly řešení a opatření proti každoročním záplavám. Všechny uvedené činnosti jsou známky určitého plánování v oblasti vodního hospodářství (chcete-li politiky), přesto, že tento obor sám o sobě ještě neexistoval. Z uvedených složek vodního hospodářství byly na Čáslavsku nejprioritnějšími zásobování obyvatelstva a zemědělství pitnou a užitkovou vodou, s tím související rybníční hospodářství, ochrana před povodněmi a konečně využívání vodní energie toků.

VIII. Vodní toky na Čáslavsku

Čáslavskem protékají tři důležité vodní toky: Doubrava, Brslenka a Klejnárka. Všechny tři náleží k povodí Labe a tedy úmoří Severního moře. Celkem je na území ORP Čáslav přibližně 398 km vodních toků⁶⁴ (přehled viz mapa č. 3) Podle zákona 254/2001 sb. § 47, se správa vodních toků dělí na správu významných vodních toků a správu drobných vodních toků. Do první skupiny patří Doubrava, Brslenka (Čáslavka) a Klejnárka, tyto vodní toky podléhají správě Povodí Labe⁶⁵. Ostatní vodní toky jsou zařazeny mezi „drobné“ a Povodí Labe jejich správu předalo Zemědělské vodohospodářské správě a Lesům ČR (podrobněji viz příloha č. 3). Podívejme se podrobněji na nejdůležitější vodní toky na Čáslavsku.

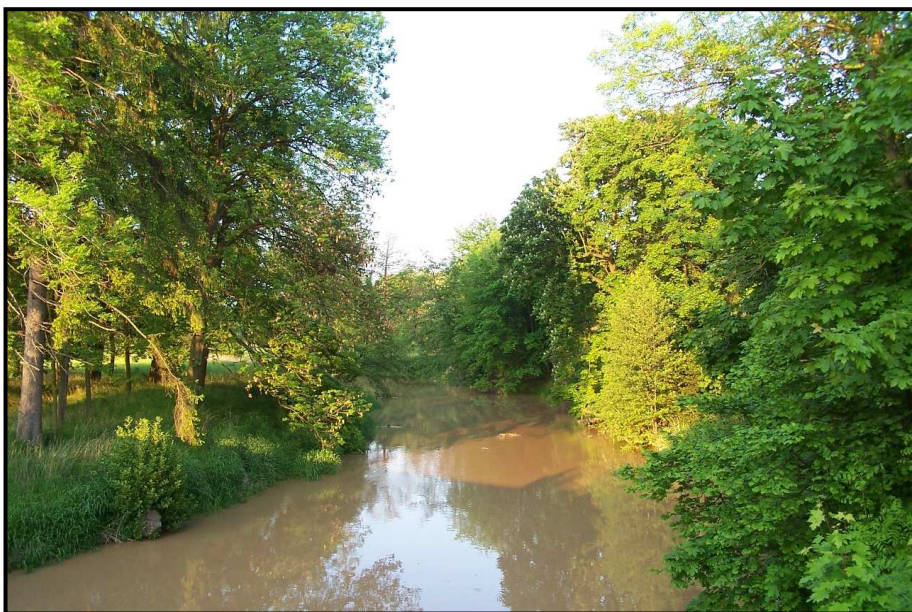
VIII. 1. Doubrava (1-03-05-001)

Řeka Doubrava je poprvé zmiňována v roce 1242 jako Dúbravica. Během následujících staletí se její název měnil od Dubrav po Dobravu až konečně Doubravu⁶⁶. Pramení jihozápadně od obce Radostín v nadmořské výšce 626 m n. m.⁶⁷

Její pramenná oblast je však větší a často zde dochází

k bifurkaci s řekou Sázavou. Culek (1940) označuje za hlavní pramen ten, který se nachází nedaleko

Vojnova Městce pod Kamenným

obr. č. 2. Doubrava u Žehušic (foto: J. Frajer, 2008)

⁶⁴ data z DIBAVOD

⁶⁵ dle vyhlášky MZe č. 470/2001

⁶⁶ Cibulka, K. : Vodstvo na Čáslavsku-rukopis, Městské muzeum v Čáslavi, inv. č. 2461

⁶⁷ Vlček a kol. : Zeměpisný lexikon ČSSR: Vodní toky a nádrže, Academia, Praha 1984

vrchem.⁶⁸ Doubrava se vlévá se do Labe západně od Záboří nad Labem v nadmořské výšce 198 m. Celková plocha jejího povodí je 598,8 km². Do zájmového území vstupuje řeka Doubrava na východě u obce Žleby a Čáslavsko opouští severozápadně od obce Žehušice. Délka jejího toku ve vymezeném regionu činí přibližně 24,5 km⁶⁹. Zatímco na horním a středním toku Doubravy vykazuje její spádová křivka sklon v průměru 5,5 ‰, dolní tok nepřekračuje hodnotu 2,5 ‰⁷⁰. V Čáslavské kotlině tak řeka silně meandruje a tvoří rozsáhlou aluviální nížinu⁷¹. Průměrný roční průtok ve stanici Žleby je 2,87 m³/s a průměrný roční stav 51 cm⁷². Úsek Doubravy mezi Žleby a Žehušicemi je postihován častými záplavami. Přesto, že Doubrava je nejvodnatější řekou na Čáslavsku, v letních měsících byl její vodní stav tak nízký, že nestačil pokrývat potřebu mlýnů, pil a průmyslových podniků⁷³. Nejvýznamnějšími přítoky Doubravy jsou levostranné Hostačovka s Brslenkou a pravostranné Lovčický a Starkočský potok.

tab. č. 2-Významné přítoky Doubravy na Čáslavsku

(zdroj: DIBAVOD, Základní vodohospodářská mapa ČR 1:50000, list 13-41 Čáslav, ČÚZK 1993)

č. hydrologického pořadí	název přítoku	L/P*	délka (km)	plocha povodí (km ²)
1-03-05-044	Hostačovka	L	23,7	97,99
1-03-05-046	Lovčický potok	P	3,5	5,06
1-03-05-047	Starkočský potok	P	8,9	12,42
1-03-05-050	Brslenka**	L	11,5	16,16

* L/P levostranný, pravostranný přítok

**Brslenka bez Čáslavky

VIII. 2. Brslenka (1-03-05-50)

Řeka Brslenka vzniká soutokem Hlubokého potoka a potoka Čáslavky na místě bývalého rybníka Svornost (nedaleko Střední zemědělské školy v Čáslavi) v nadmořské výšce 260 m. Do Doubravy se vlévá severně od Žehušic v nadmořské výšce 210 m. Celková délka toku Brslenky je 11,5 km a plocha povodí činí 16,156 km². Průměrný průtok u Podměstského rybníka je 0,36 m³/s⁷⁴. Některé zdroje ztotožňují Brslenku z Čáslavkou a Hluboký potok by pak byl pouhým přítokem

⁶⁸ Culek, A. : Řeka Doubrava, knihtiskárna Václava Čepka v Čáslavi, Čáslav 1940, str. 7 – 8

⁶⁹ zdroj DIBAVOD

⁷⁰ Culek, A. : Vodopis Čáslavského okresu, In: Podoubraví č. 5, roč. XII. str. 12 – 24

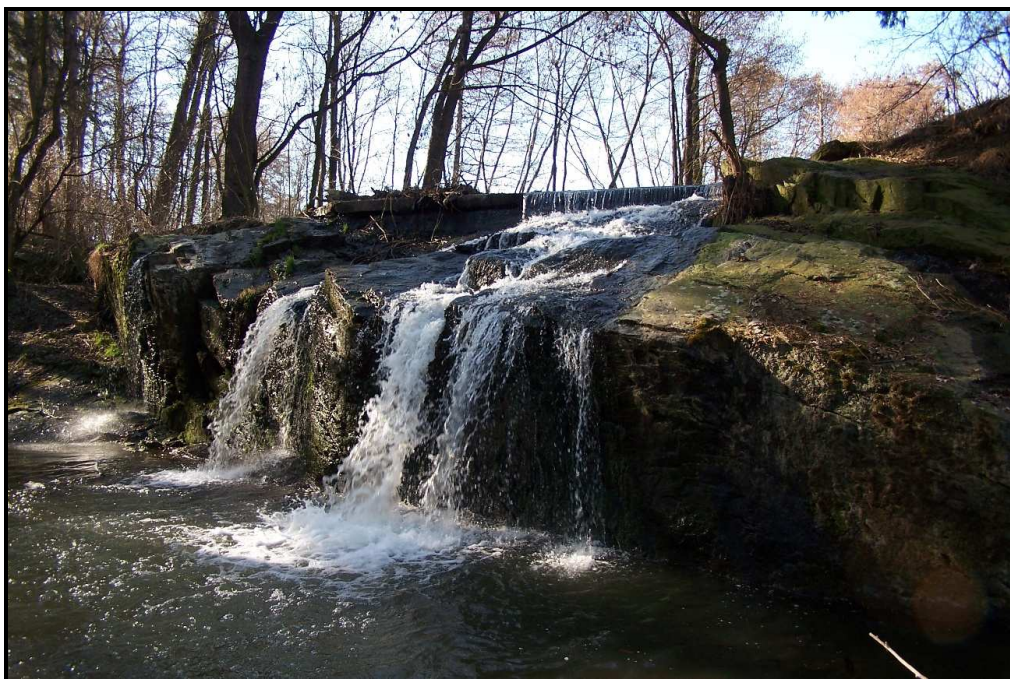
⁷¹ Cibulka, K. : Vodstvo na Čáslavsku -rukopis, Městské muzeum v Čáslavi, inv. č. 2461

⁷² Evidenční list hlásného profilu Žleby, ČHMÚ Hradec Králové 2006

⁷³ Skřivánek, M. : c. d. , str. 64 – 65

⁷⁴ MÚ Čáslav: Manipulační řád Podměstského rybníka 1991, str. 8

Čáslavky. V takovém případě by Brslenka pramenila jižně od Kobylic hlavy v nadmořské výšce 482 m. Výrazně by se prodloužila celková délka toku na 31,4 km a plocha povodí na 101km².⁷⁵ Většina regionální literatury však Brslenku od Čáslavky přísně odděluje⁷⁶. Tuto tezi zachovám tedy i já. Brslenka narozdíl od větší a vodnatější Doubravy často v letních měsících vysychala. O tomto problému pojednává také zpráva urbáře žehušického panství z roku 1643 „...kterýžto potůček, když jaro, léto i podzimek suchý jest, přesýchá, jen kde hlubiny jsou tu vody nějaký díl zůstává...“⁷⁷ Přes tento fakt hrála významnou vodohospodářskou úlohu, zejména jako zdroj energie pro pohon čáslavských mlýnů, později jako zdroj vody pro čáslavské průmyslové podniky. Hluboký potok měl potom nezastupitelnou roli pro zásobování Čáslavi vodou skrze rybník Trubný. Jak vyplývá ze studií A. Culka (1945) Brslenka, byla původně přítokem Klejnárky, se kterou se spojovala u Hejdova. Je možné že změnu jejího toku způsobila velká zpětná eroze Doubravy směrem od Chotusic, která napomohla k proražení skalní šíje Hrádeckého ostrohu, v místě dnešní výpusti Podměstského rybníka. Její tok v lesoparku Vodranty by se tak stal opuštěným meandrem. Culek však připouští, že proražení ostrohu mohla pomoci i činnost člověka při budování zmiňovaného rybníka.

obr. č. 3 Čáslavka překonávající terénní stupeň u Drobovic (foto: J. Frajer, 2008)

⁷⁵ Vlček a kol. : c. d.

⁷⁶ např. Culek (1940) a Cibulka-rukopis

⁷⁷ Novák, F. : Doubrava a Brslenka r. 1643, In: Podoubraví, č. 6. – 7. , roč. XIV, str. 86 – 87

Nejvýznamnější přítoky Brslenky jsou Žákovský a Koudelovský potok. Na obou těchto tocích bylo v minulosti několik rybníčních soustav, vodohospodářsky tak byly pro Čáslav cennější než samotná Brslenka.

tab. č. 3-Významné přítoky Brslenky

(zdroj: DIBAVOD, Základní vodohospodářská mapa ČR 1:50000, list 13-41 Čáslav, ČÚZK 1993)

č. hydrologického pořadí	název přítoku	L/P*	délka (km)	plocha povodí (km ²)
1-03-05-052	Čáslavka	(zdrojnice)	19,9	26,27
1-03-05-053	Hluboký potok	(zdrojnice)	7,8	13,09
1-03-05-055	Žákovský potok	L	5,2	6,359
1-03-05-057	Koudelovský potok	P	8,1	17,14

* L/P levostranný, pravostranný přítok

VIII. 3. Klejnárka (1-04-01-004)

Řeka Klejnárka pramení jihovýchodně od obce Dobrovítov v nadmořské výšce 533 m a vlévá se do Labe severovýchodně od Starého Kolína ve 200 m n. m. Celková délka toku Klejnárky je 40,26 km a plocha povodí 350,08 km².⁷⁸ Klejnárka opouští území Čáslavska po 28, 2 km⁷⁹ svého toku v osadě Netřeb nedaleko obce Církvice. Průměrný roční průtok ve stanici Chedrbí je 0,46 m³/s⁸⁰. Klejnárka vytváří na většině území Čáslavska hluboce zařezaná údolí. Díky dostatečnému množství přítoků (zejména levostranných) nikdy nevysychá. Právě pro hluboká údolí a dostatečné množství vody nebyly na středním toku Klejnárky stavěny rybníky, které by těžko odolávaly přívalovým vodám. Výjimku tvořil rybník Klejnár. Rybníky se tak stavěly na přítocích Klejnárky, sloužily jako zásobárny vody a zároveň jako regulační nádrže v případě přívalových dešťů. Horní tok Klejnárky bývá ve starší literatuře označován jako Jánský potok (viz. Jánský mlýn), vlastního názvu Klejnárka se pro tento vodní tok používalo až po soutoku Jánského potoka s Medenickým potokem u obce Krchleby.

⁷⁸ Vlček a kol. : c. d.

⁷⁹ zdroj: DIBAVOD

⁸⁰ Evidenční list hlásného profilu Chedrbí, ČHMÚ Hradec Králové 2006

obr. č. 4. Klejnárka v Močovicích (foto: J. Frajer, 2008)

tab. č. 4-Významné přítoky Klejnéřky na Čáslavsku

(zdroj: DIBAVOD, Základní vodohospodářská mapa ČR 1:50000, list 13-34 Zruč nad Sázavou a 13-32 Kolín, ČÚZK 1993)

č. hydrologického pořadí	název přítoku	L/P*	délka (km)	plocha povodí (km ²)
1-04-01-007	Vranidolský potok	P	11,5	25,34
1-04-01-005	Senetínský potok	L	8,5	15,65
1-04-01-011	Paběnický potok	L	13,9	27,90
1-04-01-013	Medenický potok	L	12,5	16,27
1-04-01-015	Olšanský potok	L	8,7	16,46

* L/P levostranný, pravostranný přítok

VIII. 4. Povodně na Čáslavsku

Povodně se na Čáslavsku v historii vyskytovaly velmi často. Řeka Doubrava působí největší škody, převážně v jarních měsících⁸¹ na území v rozsahu obcí Žleby – Zaříčany. V tomto období Doubrava přináší vodu z tajícího sněhu v Českomoravské vrchovině. Kromě jarních záplav se objevují také povodně z přívalových dešťů, které postihují Čáslavsko v letních měsících, kdy většinou ukončují delší období sucha. Zde se opět dostáváme k důležité vodohospodářské funkci lesů, které by zabránily rychlému povrchovému odtoku při deštích a tím

⁸¹ viz. Vodohospodářský průzkum obcí 1949 a kroniky města Čáslav

zmírnily záplavy. Typickým příkladem tady může být řeka Brslenka, která ač v letních měsících téměř bez vody, mění se po vydatném dešti v nezkrtný živel, jak nám ukazují záznamy v kronikách. V červenci roku 1907 například během jednoho červencového dne přival vody z Brslenky přetekl hráz Podměstského rybníka a vytvořil tak rozlehlé jezero, které sahalo od Čáslavi až k Chotusicím⁸². Ve svém hlubokém údolí se vylévá z břehů také Klejnárka (viz. níže).

Jak vyplývá z vodohospodářského průzkumu obcí z roku 1949, rozvodňují se na Čáslavsku také drobné vodní toky jako Vranidolský potok, Čáslavka, Chlumský potok, Opatovický potok a Zehubský potok. Většina z nich se však rozlévá do polí a luk, škody v obcích jsou tak minimální. Zátopové oblasti Čáslavska jsou uvedeny v mapě č. 4.

Vraťme se k povodním na Doubravě. Patrně největší a nejrozsáhlejší povodně potkaly v souvislosti s touto řekou Čáslavsko v letech 1587, 1883 a 1908. Informace o těchto povodních máme zejména díky kronikářům z obce Žleby. V této obci byla navíc rozhodnutím c. k. Místodržitelství v Čechách z roku 1900 zřízena „ohlašovací“ a „předpovědní“ služba stavu velkých vod⁸³. V současnosti je zde monitorovací průtoková stanice ČHMÚ Hradec Králové.

O povodni v roce 1587 máme pouze kusé zprávy. V neděli po sv. Trojici (patrně ve druhé polovině června) došlo k anomálnímu ukázu. Na horním toku řeky Doubravy napadl sníh, závěje byly tak vysoké, že všechno obilí „lehlo“. Po sněhu přišel déšť. Nápor z tajícího sněhu a dešťových srážek nevydržely hráze rybníků na horním toku a následná přílivová vlna zaplavila Žleby a okolí. Hladina Doubravy stoupla natolik, že ve Žlebech byl zatopen kostel a voda tekla skrz jeho okna.⁸⁴ Detailnější záznamy o této povodni však chybí, nezmiňuje se o ní ani Josef Kratochvíl (1915) v Pamětech z dějin města Žleb.

Povodeň z roku 1883 měla na svědomí také soustava rybníků na horním toku Doubravy. V tomto roce došlo následkem průtrže mračen na Českomoravské vchovině k protržení hráze rybníka Bílku (výměra 29,3 ha⁸⁵) situovaném nedaleko Chotěboře. Voda stoupla ve Žlebech o 3 m nad normál a zatopila široké okolí⁸⁶. Ze Zbyslavi učinila rozvodněná Doubrava ostrov uprostřed rozlehlého jezera,

⁸² SOkA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898 – 1908 str. 293

⁸³ SOkA Kutná Hora: OÚ Čáslav-Vodohospodářství, inv. č. 1931, kart. č. 421

⁸⁴ cit. Bechovský, In: Cibulka, K. : Vodstvo na Čáslavsku-rukopis, Městské muzeum v Čáslavi, inv. č. 2461

⁸⁵ Skřivánek, M. : c. d. , str. 64

⁸⁶ Kratochvíl, J. : Paměti z dějin města Žleb, vlastní náklad, Čáslav 1915, str. 67

ze kterého vyčnívaly pouze klasy obilí⁸⁷. Níže položené domy byly zaplaveny také ve Výčapech a Zaříčanech.

Nejdramatičtější povodeň na Doubravce však přišla 23. května roku 1908. Dle záznamů ze žlebské kroniky vyplývá, že v tento den se kolem druhé hodiny odpolední spustil na Čáslavsku silný déšť doprovázený tradičním krupobitím. Obyvatelé bydlící kolem řeky Doubravy očekávali povodňovou vlnu a snažili se přenést cenné věci do vyšších pater budov. Povodeň však přišla s takovou rychlostí, že všechny překvapila. Voda se po šesti hodinách vytrvalých srážek zvedla o 7 m nad normál. Všechny domy podél Doubravy od Žlebů do Ksin byly zatopeny po střechu. Zcela zaplaven byl Žlebský cukrovar, kde došlo ke zničení 16000 q cukru. Povodeň se nevyhnula ani kostelu a auerspergské knížecí hrobce, kde plavaly ve vodě rakve⁸⁸. Veliké škody napáchala voda na mlýnech. Žlebskému mlýnáři Sýkorovi utrhla přílivová vlna mlýnské kolo, které bylo odplaveno až do zámeckého parku. Mlýnu „na obci“ odplavila voda navíc všechno zařízení včetně pily. O síle vodního živlu svědčí fakt, že mohutný železniční most ve Žlebech byl zkřiven a voda odnesla 30 m železničního náspu. Továrenský most a Žlutý most ze žlebského parku byly nalezeny až ve Vrdech (kde hladina Doubravy stoupla na 401 cm⁸⁹). Povodeň si vyžádala ve Žlebech jeden lidský život.⁹⁰ Zbyslavský kronikář k této povodni poznamenal: „...proudy rvaly, trhaly a bořily vše, co jim v cestě stálo. Po celém povodí plavalo utřhané dříví, trámy, boudy, dřevěné chlívky, nábytek i střechy...“⁹¹ Celkem bylo zatopeno ve Žlebech 20 domů a ve Zbyslavi 14 domů⁹², neznámý počet ve Vrdech a Dolních Bučicích. Ostatní povodně na Doubravce jsou zaznamenány v příloze č. 5.

⁸⁷ SOkA Kutná Hora: Pamětní kniha Zbislavě I. , str. 140 – 144

⁸⁸ SOkA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě III 1898 – 1908 str. 320 – 321

⁸⁹ Moravec, J. , Kříž, F. , Cichý, J. : Vrdy 1307 – 2007, vydal Obecní úřad Vrdy, Vrdy 2007, str. 86

⁹⁰ Kratochvíl, J. : c. d. , str. 76 – 77

⁹¹ SOkA Kutná Hora: Pamětní kniha Zbislavě I. , str. 143

⁹² SOkA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, inv. č. 1931, kart. č. 423

obr. č. 5 Povodeň ve Vrdech 1908 (zdroj: Moravec, J. , Kříž, F. , Cichý, J. : Vrdey 1307 – 2007, vydal Obecní úřad Vrdey, Vrdey 2007)

obr. č. 6 Rozvodněná Doubrava v roce 2006 úsek Zbyslav (v popředí) - Vrdey (zdroj: www.vrdey.cz)

Povodně na Brslence neměly tak dramatický charakter jako na Doubravě. V podstatě se odehrávaly dle jednoho scénáře. V květnu nebo červenci postihlo okolí Čáslavi krupobití či silnější deště a voda, nemaje žádných překážek odtékala z polí přímo do Čáslavky. Soustava rybníků na Hlubokém potoce sice dokázala nápor vod zadržet, avšak když se voda z obou zdrojnic Brslenky setkala v rybníce Svornost, ten

ji nebyl schopen v takovém množství pojmout. Proto otevíral svá stavidla. Přivalové vlně tak většinou čelil Podměstský rybník v Čáslavi (zejména po zrušení Svornosti v roce 1857). V tomto momentě se čekalo, zda voda přeteče přes hráz či nikoliv. V případě, že se tomu tak stalo, byl dvůr (později městská čtvrť) Koželuhy, která se nachází asi o 7 m níže než Podměstský rybník, zcela zaplaven. Brslenka zde vytváří údolí, které se táhne až k Chotusicím. Povodeň tak měla většinou za následek vytvoření velkého, mělkého jezera, které končilo u bývalého rybníka Rezkovce. Povodně tohoto charakteru registrujeme v letech 1587 (doprovázena zemětřesením), 1812 (hráz Podměstského rybníka se protrhla na pěti místech), 1907, 1908, 1915, 1917 a 1928.⁹³

Klejnárka se ze svého hlubokého údolí nemohla rozlévat do širokého okolí, škody tak působila v obcích, které se v tomto údolí vyskytují – Krchleby a Močovice. Povodně zde nastávaly, stejně jako na Brslence, zejména po letních krupobitích a přivalových deštích v letech 1902, 1903, 1908, 1928⁹⁴ a 1997 (nejvyšší stav vody ve stanici Chedrbí-196 cm⁹⁵).

Nebezpečí povodní se paradoxně spolu s otázkou nedostatku vody, na Čáslavsku stalo významným politickým tématem. Zastupitelstva postižených obcí pravidelně zasedala a hledala odpověď na otázku, jak provést regulaci Doubravy a Brslenky, aby se záplavám předcházelo a zároveň se na Čáslavsku udrželo dostatečné množství vody. Povodně se také podepisovaly na zdravotním stavu obyvatelstva. Vodou nasáklé domy špatně vysychaly a mezi lidmi se šířily nemoci. Stalo-li se, jako např. ve Zbyslavi v roce 1910, že povodeň přišla v červenci i prosinci, nebylo možné domy v průběhu roku vysušit vůbec.

VIII. 5. Protipovodňová opatření a regulace řek

Povodně na Doubravě se staly postrachem majitelů panství v okolí. Doubrava protéká nejúrodnější částí Čáslavské kotliny, časté záplavy zde ničily úrodu, navíc s sebou voda odnášela i ornou půdu⁹⁶. Sedláci často v letních měsících přišli po přivalových deštích o seno i obilí. Povodeň v červenci roku 1907 nastala právě

⁹³ viz. SOkA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Stará Pamětní kniha král. kraj. m. Čáslavě do r. 1852, Nová Památní kniha královského města Čáslavě, Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898 – 1908

⁹⁴ dtto

⁹⁵ informace z Povodí Labe (2007)

⁹⁶ SOkA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, inv. č. 1931, kart. č. 423

v době senoseče a žní. Rozvodněná Doubrava vytvořila jezero sahající od Vrchů až k Rohozci, po jehož hladině dle svědků plavaly celé kupy sena a snopy obilí⁹⁷.

První pokus o protipovodňová opatření provedli majitelé žehušického panství již před rokem 1643. Ve snaze ochránit Bojmany, Žehušice a přilehlá pole od záplav, dali držitelé panství vystavět pod Vlačicemi, v místě zvaném „V Křoví“⁹⁸, 630 m dlouhou, 4 m vysokou a 5 m širokou zeď, kterou pojmenovali „Valach“. Před touto zdí byl vykopán příkop, který měl v případě povodní, odvést valící se vodu bokem zpět do Doubravy tak, aby se přívalová vlna Bojmanům vyhnula. Před Bojmanským jezem byl navíc vybudován odvodňovací příkop, který v případě nouze mohl odvádět vodu z Doubravy do soustavy velkých rybníků nad Bojmany, počínaje Horeckým.⁹⁹ Domnívám se však, že rybníky nebyly k tomuto účelu primárně určeny (viz. kapitola X. 4. 2. 2.). Kanál do velkých rybníků je patrný ještě na mapách I. vojenského mapování. Hráz „Valach“ se mi však nepodařilo lokalizovat.

Pro zadržování povodňových vln na Doubravě hrály velkou roli rybníky, které byly umístěné na horním toku Doubravy na Chotěbořsku. Jednalo se o rybníky Řeka, Ransko, Pobočenský, Ostrolovský, Sopotský, Hamerský a Bílek. Majitelé panství Polná-Přibyslav, kterým rybníky patřili, podali roku 1873 žádost příslušnému krajskému úřadu o jejich zrušení, jelikož je označili za „nevýnosné“¹⁰⁰. O rybníky skutečně nebylo již několik let pečováno. I tento důvod mohl sehrát roli při povodni v roce 1883, kdy hráz největšího rybníku Bílku praskla. Po této katastrofě byly vypuštěny čtyři ze sedmi jmenovaných rybníků. Proti tomuto aktu podalo protest Okresní zastupitelstvo v Čáslavi, které zdůrazňovalo regulační funkci těchto rybníků, které byly dle studie Ing. Plenckera z roku 1887 při navýšení stavu Doubravy o 70 cm nad normál schopny pojmout 10,2 mil. m³ vody. Rybníky navíc sloužily jako zásobárny vody v letních měsících, kdy na otevření jejich stavidel bylo závislých 17 závodů (hlavně mlýnů) čáslavského politického okresu. Celý spor se dostal k jednání i na Sněm království českého.¹⁰¹ Rybníky se však zachránit nepodařilo. Tato situace jasně poukázala na fakt, že vodohospodářská politika mimo regiony s nedostatkem vody, byla touto dobou skutečně v „plenkách“.

⁹⁷ SOkA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898 – 1908, str. 293

⁹⁸ danou lokalitu se mi nepodařilo nalézt, označení tohoto místa není ani v katastrálních mapách

⁹⁹ Novák, F: Ochranná opatření proti povodním na Doubravě, In: Podoubraví, č. 6. – 7. , roč. XIV, Čáslav 1939, str. 97

¹⁰⁰ Cibulka, K: Vodstvo na Čáslavsku-rukopis, Městské muzeum v Čáslavi, inv. č. 2461

¹⁰¹ zpracováno dle: Skřivánek, M. : c. d. , str. 64 – 66

Zrušení rybníků na Doubravě byl impuls pro několik projektů, které řešily ožehavou otázku povodní a zásobování vodou zároveň. První plány na regulaci Doubravy byly zveřejněny na OÚ v Čáslavi v roce 1888¹⁰². Velkou podporu si získal v roce 1892 projekt Ing. Trojana. Ten navrhoval provést úpravu či regulaci hlavního toku Doubravy v úseku Žleby – Záboří nad Labem, současně upravit také tok řeky Brslenky pod Rohozcem a Čertovky u Bílého Podolí. Částečné regulaci by se nevyhly ani Malá Doubrava u Pařížova (mimo ORP Čáslav) a Hostačovka. Všechny pevné mlýnské jezy měly být nahrazeny železnými, nastavitelnými, které by se mohly v případě povodní zcela otevřít. Na všech katastrech obcí měla být provedena důsledná meliorace. Celý projekt by byl zakončen vybudováním čtyř nádržek v Korečnicích (7,7 ha, 350 tis. m³ vody) , nad Žleby (13 ha, 300 tis. m³ vody), pod Pařížovem (až 5,3 ha, 870 tis. m³ vody) a mezi Zehuby a Biskupicemi (12,3 ha, 262 tis. m³ vody) . Při výrazném suchu by tyto nádržky stihly pokrýt hospodářskou potřebu vody na 26 dní. Současně by v případě nutnosti byly schopny zabránit průchodu až 2/3 přívalových vod. Rozpočet celé akce byl plánován na 2,271 mil. zlatých.¹⁰³ Tento projekt se však z finančních důvodů neuskutečnil.

Po povodních v roce 1897, byly svoláni zástupci Doubravou, zaplavovaných obcí, na jednání do Dolních Bučic a následně do Žehušic. Výsledkem debaty byla žádost o regulaci Doubravy, předložená ministerstvu orby v září 1898¹⁰⁴. Snaha zapojených obcí částečně došla k svému cíli v roce 1903, kdy byl v Zákoně o úpravě vodních toků v Čechách, zmíněn záměr o úpravě Doubravy a Brslenky. Musela však přijít další katastrofální povodeň v roce 1908, než se tento záměr začal měnit ve skutečnost v podobě přehrady v Pařížově.

VIII. 5. 1. Pařížovská přehrada

Projekt vybudování udolní přehrady na středním toku Doubravy byl vybrán jako „nejbezpečnější prostředek k ovládnutí vodních poměrů v říční oblasti řeky Doubravy“¹⁰⁵. Stavba byla zadána roku 1909 firmě Dvořák a Kříčka. Rozpočet byl stanoven na 1,5 mil. rakouských korun. Dříve, než se přešlo k budování přehrady samotné, bylo nutné ochránit staveniště před příchodem velkých vod. Z toho důvodu

¹⁰² Cibulka, K: Vodstvo na Čáslavsku-rukopis, Městské muzeum v Čáslavi, inv. č. 2461

¹⁰³ Trojan, B. : Úpravy v poříčí Doubravy se stavbou horských nádržek pro okresy Čáslav a Kutnou Horu, Okresní výbor Čáslavský, Praha 1892

¹⁰⁴ Cibulka, K. : Vodstvo na Čáslavsku-rukopis, Městské muzeum v Čáslavi, inv. č. 2461

¹⁰⁵ Povodí Labe-Přehrada Pařížov, http://www.pla.cz/planet/public/vodnidila/prehrada_parizov.htm

byl prokopán 140 m dlouhý obtokový tunel a 2 m vysoký jez, který měl vodu do obtokového kanálu zachytávat. Tyto přípravné práce trvaly rok. Základní spára přehradního tělesa je umístěna 7 m pod bývalé řečiště a je 23 m široká. Nad základy byla vystavěna hráz, která je v současnosti 142 m dlouhá, 32 metrů vysoká a v koruně 4,5 m široká. Na stavbu hráze byly použity: místní rula v celkovém množství asi 35000 m³ ¹⁰⁶, dále 310 vagónů písku a 150 vagónů cementu dovezeného z Vestfálska. Přehrada byla kolaudována 21. listopadu roku 1913¹⁰⁷. Již před kolaudací však stavbu postihla nečekaná zatěžkávací zkouška. Původní plán v srpnu 1913 o plnění přehrady během čtyř týdnů, vzal díky průtrži mračen za své. Přehrada se naplnila za čtyři dny a bezpečně zadržela jindy pustošící povodňovou vlnu. Patrně nejtěžší zkouška však přehradu čekala v červnu roku 1926. Za 24 hodin se zvedla výška vody v nádrži o plných 21,8 m.¹⁰⁸ Voda přetékala přes korunu hráze. Úspěšný boj s povodňovou vlnou svedla přehrada i v roce 1997. V současnosti přehrada zadržuje 1, 761 mil. m³ vody z 202, 35km² povodí Doubravy. Maximální plocha zátopy činí 20,9 ha. Průměrný roční průtok Doubravy pod přehradou je 1, 61 m³/s. Neškodný odtok z přehrady je do 25 m³/s (stav ohrožení), kapacita výpustí stačí na 33,14 m³/s. V letech 1991 – 1992 byly do obou výpustí hráze nainstalovány Bánkiho turbíny o výkonu 146kW.¹⁰⁹

obr. č. 6 Pařížovská přehrada při povodních v roce 2006
(zdroj: <http://www.sweb.cz/organizacni.vybor/index.htm>)

Ačkoliv Doubrava zabránila mnoha povodním, nevyhnula se stavba pařížovské přehrady ostré kritice okresních představitelů v Čáslavi. Již na kolaudaci přehrady připomněl tehdejší starosta Čáslavi, že přehrada v Pařížově neřeší zcela problémy povodní na dolním toku Doubravy. Ustoupilo se totiž od regulace Hostačovky a Malé Doubravky tedy toků, které v případě přívalových dešťů mohou své vody

¹⁰⁶ Hukl, V. : Údolní přehrada v Pařížově, In: Podoubraví, čís. 9 – 10, roč. I, str. 137 – 139

¹⁰⁷ Cibulka, K. : Vodstvo na Čáslavsku-rukopis, Městské muzeum v Čáslavi, inv. č. 2461

¹⁰⁸ dtto

¹⁰⁹ Povodí Labe-Přehrada Pařížov, http://www.pla.cz/planet/public/vodnidila/prehrada_parizov.htm

do Doubravy bez problémů přivést. Opět se tak objevil podnět, vybudovat ještě alespoň dvě nádržky, které navrhoval Ing. Trojan v lokalitě nad Žleby a mezi Zehuby a Biskupicemi. Tento podnět však zůstal nevyslyšen. Argumenty kritiků přehrady se ukázaly jako správné, neboť povodně se na Doubravce neustále opakují dodnes.

VIII. 5. 2. Novodobá protipovodňová opatření a regulace toků

V roce 1913 došlo k dalším protipovodňovým opatřením. Především to byla regulace Brslenky směrem k Chotusicím, která zabránila rozlívání do přilehlých polí a luk v tomto úseku řeky¹¹⁰. V souvislosti se zřízením rybníka Medenice došlo v tom samém roce také k regulaci Žákovského potoka. Rekonstrukce rybníka Jirsáku a Homolky pomohly zastavit přívalové vody z potoka Hlubokého. Všechna tato opatření vedla ke snížení rizika záplav na Brslence, ovšem nezabránila jim zcela (viz. výše). V průběhu 20. století bylo provedeno množství menších úprav vodních toků. Do roku 1949 bylo na Čáslavsku místně upraveno 58,36 km převážně drobných vodních toků¹¹¹. Ve vodohospodářském průzkumu žádala většina obcí o další úpravy.

Další velký projekt se však uskutečnil až v únoru v roce 2007, kdy bylo následkem povodní v roce 2003 a 2006 vybudováno několik kilometrů ochranných kamenných hrází v katastrech obcí Vrdy, Dolní Bučice, Vlačice a Zbyslav. Zároveň došlo k úpravě koryta Doubravy, jezu a vysázení desítek stromů pro zpevnění břehů.¹¹²

VIII. 6. Jezy na Čáslavsku

Stavba jezů a hrází na vodních tocích, hrála na Čáslavsku významnou roli. Jezy byli v tomto regionu budovány především v souvislosti s vodními mlýny, pilami a později průmyslovými podniky (nejčastěji cukrovary). Stavba jezů umožnila vhánět vodu do mlýnských náhonů a nádržek a zároveň částečně regulovat průtok řek. Tím se staly jezy bedlivě sledovanými. Jak již bylo několikrát zmíněno, většina toků na Čáslavsku měla v letních obdobích značný nedostatek vody. Jezy dokázaly zadržovat alespoň minimální množství vody, pro pohon mlýnů atd. Častokrát si majitelé vodních zařízení a podniků v blízkosti řek pomáhaly v suchých měsících nepatrným

¹¹⁰ SOKA Kutná Hora:

¹¹¹ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářský průzkum obcí 1949

¹¹² Doubrava, Vrdy-Zbyslav, zvýšení ochrany obcí hrázemi a rekonstrukcí jezu, VH TRES spol. s r. o. 2007

navýšením jezu nebo vybudováním zcela nových hrázek, aby tak pro sebe zadržely více vody. To samozřejmě vyvolalo nevoli u podnikatelů, kteří s vodou hospodařili níže na toku. Ve vodohospodářských spisech od pol. 19. století tak můžeme narazit na mnoho stížností adresovaných krajskému úřadu v Čáslavi. Vodní zákon z roku 1869 stanovil jasná pravidla o stavbě a manipulaci s jezy (především zavedl jejich normování), ale byl často porušován. Ještě v roce 1907 tak registrujeme stížnost mlynáře ze Zbyslavského mlýna, který se ohrazuje proti navýšení hráze na Doubravce ve Vrdech o 30 cm, patřící cukrovaru Schoeller¹¹³. Na „černo“ postavené jezy se navíc při vyšším stavu vody stávaly nebezpečnými pro své okolí. Tvořily bariéru, která bránila průchodu vody a ta se tak rozlévala do okolí. Manipulací s jezem byla pověřena osoba zvaná „vodák“. Ten měl jasně určeno, za jakých okolností může jez zavřít a kdy naopak otevřít. Jak může vypadat neodborná manipulace s jezem, ukázal červenec roku 1902. V tento měsíc se řeka Doubrava po intenzivních srážkách náhle vylila z břehů a zaplavovala přilehlé role. Obyvatelé Bojman v dobré víře otevřeli jez, avšak způsobily tím vznik povodňové vlny, která zatopila Zbyslav. Potrestán však za to byl nepřítomný vodák Heřmánek¹¹⁴. S postupným rušením mlýnů, pil a cukrovarů se změnila také role jezů. Ty byly postupně upravovány tak, aby pomáhaly regulovat řeky při zvýšených stavech vody, popřípadě na nich byly vybudovány malé vodní elektrárny. Seznam nejdůležitějších jezů je uveden v příloze č. 4 .

VIII. 7. Hospodářské využití vodních toků

Pro nedostatek vydatných pramenů byly vodní toky pro průmyslové podniky strategickým zdrojem vody. Jak již bylo naznačeno výše, odběr vody jednotlivými podniky, popřípadě její vzdouvání, bylo přísně sledováno nejenom úřady, ale i konkurencí. V následujících kapitolách se podíváme stručně na některá průmyslová odvětví, která se na Čáslavsku vyskytovala a ke své činnosti potřebovala velké množství vody z vodních toků, ať už jako zdroj energie nebo jako surovinu při výrobě.

¹¹³ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, kart. č. 1481, č. pol. 17

¹¹⁴ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, kart. č. 421, pol. 1/93

VIII. 7. 1. Mlynářství

První vodní mlýny v Čechách vznikaly patrně na počátku 12. století. První z nich máme doloženy k roku 1100 při klášteře v Hradišti nad Jizerou. Tento klášter byl zřejmě založen benediktýnským řádem¹¹⁵, stejně jako klášter ve Vilémově, nedaleko Golčova Jeníkova. Vilémovský klášter na Čáslavsku vlastnil mnoho obcí, mezi jinými i Dolní Bučice. Zdejší

tzv. Červený mlýn se připomíná již v listině z roku 1279. Klempera (2003) se však domnívá, že tento mlýn vznikl nedlouho po založení vilémovského klášteře, tedy blízko roku 1120. Červený mlýn by tak byl nejenom nejstarším mlýnem na Čáslavsku, ale také jedním

obr. č. 7 Červený mlýn v Dolních Bučicích (foto: M. Závodník, 2008)

z nejstarších mlýnů v Čechách¹¹⁶. Mlynářství prožívalo největší rozkvět v 16. století. Mlýny byly stavěny v úrodných oblastech, kde měly dostatečný přísun obilí na mletí. Úrodná krajina Čáslavska v tomto směru nebyla výjimkou. Celkem zde bylo vystavěno 25 mlýnů. Ty byly často doprovázeny vodou poháněnými pilami. Nouze o vodu v letních měsících se o všem na mlynářství v regionu značně podepisovala. Mlynáři se tomuto faktu snažili čelit a budovali důmyslný systém jezů a mlýnských náhonů. Budovaly se také mlýnské rybníky, které sloužily jako rezervoáry vody pro pohon mlýnských kol. Ne náhodou se tak mezi mlynáři našlo mnoho prvních rybníkářů. Mlynáři se na jednu stranu snažili zajistit pro svoji činnost co nejvíce vody, ale na druhou stranu se jí také snažili chránit od případných ničivých následků povodní. Postavit mlýn např. přímo u Doubravy by bylo doslova sebevražedné. Proto u této řeky najdeme množství dlouhých mlýnských náhonů, které zásobovaly její

¹¹⁵ Marek, A. : Klášter Hradiště nad Jizerou, článek na www.hrady.cz, publ. 24. 1. 2006

¹¹⁶ Klempera, J. : Vodní mlýny v Čechách II. , Libri, Praha 2003, str. 198 – 199

vodou i několik mlýnů najednou. Nejdelší náhon na Čáslavsku se nachází právě u Doubravy a měří 5000 m, vodu na něj hnal jez v Bojmanech a sloužil Žehušickému mlýnu. Seznam dalších mlýnských náhonů je uveden v tabulce č. 6. Přes důmyslný systém jezů a náhonů se však mlýny na Doubravce před účinky povodní ochránit nepodařilo. Mlýny tak často měnily své majitele, protože ti nebyli schopni neustálé škody na mlýnském zařízení a vodních finančně unést¹¹⁷.

tab. č. 5-Nejdelší mlýnské náhony na Čáslavsku

(zdroj: Vodohospodářský průzkum obcí 1949 a DIBAVOD)

mlýn	vodní tok	délka náhonu (m)*
Žehušický	Doubrava	5000
Klejnarský	Klejnárka	4015
Šmolcovský, Vrdovský	Doubrava	3070
Červený, Zbyslavský	Doubrava	3000
Druhanický	Brslenka	2100
Vrabcov	Klejnárka	1460
Drobovický mlýn	Čáslavka	861
Močovický	Klejnárka	760
Krchlebský mlýn	Klejnárka	598
Malý (Nový) mlýn	Medenický p.	588
Chedrbský mlýn	Klejnárka	330

* náhonem se v tomto případě rozumí součet délek přiváděcího a odpadního kanálu

Jak ukazuje studie J. Šanderové (2002) mlynáři se pouhým mletím obilí uživit nedokázali. Součástí každého mlýna tak byly rozsáhlé polnosti. Někteří mlynáři provozovali i další řemesla (např. řeznictví, tesařství aj.) nebo vlastnili u mlýna vodní pilu. Na Čáslavsku bylo druhé povolání mlynářů zřejmě nutností, neboť kvůli malým vodním stavům na místních tocích nemohli mlít více než 100 dní v roce. V případě, že mlýny pro nedostatek vody nemohly mlít, byli nuceni místní sedláci vozit obilí až k mlýnům u Labe. Raritou na Čáslavsku je větrný mlýn na Štrampouchu, který nechal kolem roku 1820 vybudovat majitel panství Žaky, markýz de Trasegnies, jako upomínku na svou rodnou vlast-Holandsko. Tato spíše nostalgická atrakce se však v suchých letech stala pro sedláky v okolí Čáslavy záchrannou destinací, která jim ušetřila dlouhé cesty za funkčním vodním mlýnem¹¹⁸.

Vlastnictví vodního mlýna se pojilo s jedním důležitým právním faktem. Každému mlýnu totiž připadalo tzv. vodní právo. Bylo to právo na dostatečné množství vody k provozu jejich zařízení. V praxi to znamenalo, že pokud jste koupili

¹¹⁷ SOKA: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, kart. 421, pol. č. 11/54

¹¹⁸ Řehák, V. : Větrný mlýn u Štrampouchu, In: Podoubraví, č. 8. , roč. II. , str. 126 – 127

pozemek s vodním tokem, stala se voda v něm sice vaším soukromým vlastnictvím, ale pokud byl na tomto toku vybudován mlýn, měl majitel vodního práva (většinou mlynář), možnost žádat, abyste mu umožnili dostatečný přísun vody na jeho provoz, anebo na vašich pozemcích za finanční náhradu vybudovali taková zařízení, která by mu tento přísun zajistila¹¹⁹. Obecně řečeno, takový mlynář měl „právo na vodu“. Lehce tak mohl zhatit podnikatelské choutky konkurentům, kteří pro svoji činnost vodu z toků potřebovali, jednoduše tím, že vám stavbu vašeho vodního díla a zařízení na mohl „zakázat“. Není proto divu, že snahou velkých prům. podniků bylo skoupit co nejvíce mlýnů a vodních práv k nim náležejících, aby si s vodou mohly nakládat, jak uznaly za vhodné a nebyli nikým omezovány. Vodní zákon z roku 1870, který toto vodní právo ukotvoval platil až do roku 1954.

Na přelomu 19. a 20. století registrujeme ve vodohospodářských spisech mnoho žádostí o povolení instalovat do mlýnů nová zařízení v podobě Francisových či Bánkiho turbín, které nahrazovaly dřevěná vodní kola. Průkopníkem v tomto ohledu byl Podskalský (Podzámecký) mlýn ve Žlebech, který si moderní turbíny nechal instalovat již v roce 1902 a fungoval jako malá vodní elektrárna pro žlebský zámek.

Podle seznamu vodních práv dle vodních toků z konce 19. století bylo na Čáslavsku 29 mlýnů¹²⁰, Vodohospodářský průzkum obcí z roku 1949 jich uvádí alespoň částečně funkčních pouze 10¹²¹. Zánik mlýnů byl pozvolný. Některé vyhořeli a nebyly již obnoveny (Špitálský v Čáslavi, Klejnárský¹²²), z jiných bylo odebráno mlýnské zařízení a sloužili pouze jako obytná stavení, další ještě pár let sloužili pro šrotování krmiva pro JZD (Dubí¹²³), jiné byly přeměněny v malé vodní elektrárny anebo zcela opuštěny. Nejdéle fungující mlýn na Čáslavsku se nacházel v obci Chedrbí, byl až do roku 1989 udržován v provozuschopném stavu jako záložní vojenská rezerva¹²⁴. Seznam mlýnů viz mapa č. 5.

¹¹⁹ Zemský zákoník království českého-Vodní zákon z 28. srpna 1870, str. 163 - 175

¹²⁰ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Seznam vodních práv dle vodních toků, kart. 769

¹²¹ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářský průzkum obcí 1949

¹²² Pospíšil, B. a kol. : Hejdov, In: Tilia, leták pro ochranu přírody, Městské muzeum Čáslav, Kolín 1981 (květen)

¹²³ Šanderová, J. : Mlýn u rybníka Dubí, Včela Čáslavská, Čáslav 2002, str. 5

¹²⁴ kol. autorů: Historie obce Krchleby 1237 – 2007, Obec Krchleby, Kutná Hora 2007, str. 33

VIII. 7. 2. Cukrovarnictví

Cukrovarnictví se na vývoji vodního hospodářství na Čáslavsku podílelo výraznou měrou, nutno dodat, že negativní. První pokusy s pěstováním řepy cukrovky a jejímu zpracování provedl vrchní správce žackého panství Fischer, v roce 1810. První cukrovar byl vybudován ve Žlebech roku 1813. Od této chvíle se začalo pěstování řepy cukrovky na Čáslavsku rozmáhat do té míry, že byla nejpěstovanější plodinou v regionu. Cukrovarnictví zde dosahuje vrcholu, stejně jako v celých Čechách, ve čtyřicátých letech 19. století. Tehdy již byla pokryta domácí spotřeba cukru a ten se vyvážel na export. Pěstování řepy cukrovky bylo v tomto období dosti výnosným byznysem. Na Čáslavsku byly vybudovány v průběhu druhé poloviny 19. století tyto cukrovary: Čáslav, Filipov, Močovice, Žehušice, Vrdy a Dolní Bučice. Pěstování řepy cukrovky padlo za oběť množství velkých rybníků zejména severně od Čáslavi. Cukrovary však potřebovaly ke svému provozu obrovské množství vody. Např. cukrovar ve Vrdech spotřeboval 1265 m³ vody denně¹²⁵. Majitelé cukrovarů se tak snažili zajistit co nejvíce vodních zdrojů. Navyšovali hráze jezů, stavěli nové tzv. tovární rybníky a odebírali stále větší množství vody z řek. Dostávali se tak do konfliktu s vodními právy mlynářů. Cukrovary navíc vodu do vodních toků navracely odpadními kanály značně znečištěnou a měnily je ve stoky (viz níže). Cukrovarová horečka na Čáslavsku však netrvala dlouho. Po krachu exportu cukru do Ruska v sedmdesátých letech 19. století nastala krize v odbytu, již padly za oběť cukrovary v Čáslavi, Filipově, Dolních Bučicích i Žehušicích. Další krize přišla na počátku dvacátých let minulého století. Tuto krizi „nepřežily“ cukrovary ve Žlebech a Močovicích. Po roce 1931 se produkce řepy cukrovky na Čáslavsku významně snížila. Jediný cukrovar, který fungoval až do roku 2005 (kdy byl přeměněn na továrnu na výrobu bioethanolu) byl cukrovar ve Vrdech¹²⁶. Cukrovarnictví se tedy během svého krátkého rozkvětu, projevílo na Čáslavsku z hlediska vodního hospodářství téměř devastujícím účinkem-především rušením rybníků a znečišťováním vodních toků.

¹²⁵ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, kart. 1480, pol. č. 14

¹²⁶ Moravec, J. , Kříž, F. , Cichý, J. : c. d. , str. 96

VIII. 7. 3. Odběr vody z vodních toků v současnosti

Podle zákona 254/2002 sb. může vodu z vodních toků bezplatně odebírat kdokoliv, jehož jeho odběr nepřesáhne limit 500 m³ měsíčně či 6000 m³ ročně. Podle informací z Povodí Labe, využívají nyní bezplatně vodu z vodních toků jsou převážně zahrádkáři a zemědělská družstva. Odběratelé, jenž překročili zákonem stanovenou hranici a musí za odběr platit, jsou na Čáslavsku: Ethanol Energy (býv. cukrovar Vrdy), Prádelna a čistírna Čáslav a Konifery s. r. o. v Žehušicích¹²⁷. Množství vody, které odebírají mi však nemohlo být sděleno kvůli možnému propočtu částky, kterou za tuto vodu platí.

VIII. 8. Čistota vody ve vodních tocích

Intenzivním využívání vodních toků na Čáslavsku průmyslovými závody se negativně projevilo na jejich čistotě. Z historických pramenů vyplývá, že nejvíce znečištěny bývaly Doubrava od Vrdů a Brslenka od Čáslavi. Zdroje znečištění byly většinou cukrovary a lihovary. V historických spisech vodohospodářské povahy najdeme řadu stížností obyvatel žijících u řek pod cukrovary. V roce 1907 například obyvatelé Vrdů žádají aby se příslušné orgány státní správy postaraly o větší čistotu vody z cukrovaru ve Vrdech „*neb dle našeho uznání mohou z této vody a zápachu z ní různé nemoci povstati...*“¹²⁸. Cukrovar se snažil tuto situaci řešit vybudováním usazovacích jam na čištění odpadních vod¹²⁹. Jak se však ukázalo, ani tato snaha nepřinesla ovoce, kronika Zbyslavi uvádí ještě ve třicátých letech minulého století pravidelný úhyn ryb v Doubravě, který měl na svědomí vypouštěním „neokysličené“ vody právě cukrovar ve Vrdech¹³⁰. Dramatičtější situace však byla na Brslence. Do ní se v Podměstském rybníku vypouštěly odpadní vody z městské kanalizace, splašky z vinopalny a pivovaru, které naplňovaly vzduch odporným zápachem¹³¹. Spolu s nebezpečnými odpadními látkami z městské nemocnice a cukrovaru (později továrny Kosmos) se tak z Brslenky stala životunebezpečná stoka. Ta ústila do Druhanického rybníka, který byl před svým zrušením natolik znečištěný, že v letních měsících silně zapáchal a ryby v něm hynuly. Mlýnař Borek, který tento rybník na počátku 20. století vlastnil, dostával dokonce za znečištění svého rybníka od Čáslavi

¹²⁷ informace z Povodí Labe-provozovna Čáslav, 2007

¹²⁸ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství 1900-1911, kart. č. 422, pol. č. 17

¹²⁹ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství 1900-1911, kart. č. 421, pol. č. 1-23

¹³⁰ SOKA Kutná Hora: Pamětní kniha Zbyslavě I. , str. 201, 227

¹³¹ Skřivánek, M. : c. d. , str. 12

odškodné¹³². Po vybudování čáslavské čističky odpadních vod se situace na Brslence výrazně zlepšila. V roce 1992 byla vybudována biologická čistička odpadních vod v cukrovaru ve Vrdech¹³³. V Čáslavi byla roku 1997 vybudována nová čistírna odpadních vod, která je schopná vyčistit až 50,5 l/s¹³⁴. V současnosti tak nejsou s čistotou vody v tocích na Čáslavsku výraznější problémy. Podle vyhodnocení jakosti vody na vybraných vodních tocích, přísluší Doubravě dle normy ČSN 75722 jakost 3. třídy¹³⁵.

¹³² SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898 – 1908, str. 331

¹³³ Moravec, J. , Kříž, F. , Cichý, J. : c. d. , str. 96

¹³⁴ informace z Vodohospodářské společnosti Vrchlice-Maleč, Ing. M. Vytlačilová, 16. 4. 2008

¹³⁵ zdroj: DIBAVOD

IX. Zásobování pitnou vodou Čáslavi a okolí

Město Čáslav řešilo problém nedostatku vody nejenom užitkové, ale i pitné. Voda ve studních byla podle městského kronikáře Liemerta pokažena sladkou příchutí, obsahovala příliš mnoho sanytru a byla nevhodná k pití a vaření¹³⁶. Voda z Brslenky byla příliš znečištěná jednak splaveninami z polí v okolí Hlubokého potoka a později také průmyslovou činností. Město problém nedostatku pitné vody v historii řešilo vodovody z přilehlých studánek a především rybníků.

IX. 1. Nejstarší vodovody na Čáslavsku

Jak již bylo uvedeno v kapitole VI. 3. 2. první vodovod do Čáslavi byl vybudován zřejmě na konci 15. století a vedl odněkud z prostoru Žacké studánky na Žackém potoce, možná však přímo z rybníka Medenice. Zřejmě byl v provozu až do roku 1798¹³⁷.

Přesvědčivé důkazy o jeho existenci v plném rozsahu však chybí, i když se o něm zmiňuje také čáslavský archeolog Kliment Čermák. Podle něj byl tento vodovod využíván po celé 18. století

a na počátku 19. století. Byl veden po dnu Podměstského rybníka do kašny, která se nacházela pravděpodobně někde pod Kozincem. Tuto teorii podpírá faktem, že při vyvážení Podměstského rybníka a při vykopávkách u Žižkovy brány se našly zbytky neznámých „trub“¹³⁸.

Nejdůležitější vodovod byl však veden z rybníka Trubného, který je součástí rybníční soustavy na Hlubokém potoce. Tento rybník byl pro město doslova

¹³⁶ Skřivánek, M: c. d. , str. 6

¹³⁷ Skřivánek, M. : c. d. , str. 7

¹³⁸ Čermák, K. : Právo várečné v Čáslavi, In: Musejník Čáslavský II. , Městské muzeum v Čáslavi, Čáslav 1914, str. 27

nepostradatelnou akumulací nádrží, od dřevěných trub, které z něho vedly dostal rybník jméno. Vodovod byl velmi starého data. Skřivánek (2002) se domnívá, že k jeho vybudování došlo někdy po koupi tohoto rybníka od Tupadelského panství v roce 1545. Starý dřevěný vodovod, který ústil do kašny na náměstí, sloužil až do roku 1884. V tomto období „*kdy potřeba vody při značném rozšíření města a růstu obyvatelstva se znásobila...*”¹³⁹ byl vodovod přebudován tak, aby přiváděl větší množství vody a zamezoval ztrátám při přenosu. Spotřeba vody pro Čáslav byla vypočítána na 2160 hl vody denně a tento nový litinový gravitační vodovod jí měl plně krýt. Aby se zamezilo znečištění vody, byl rybník Trubný v severní části rozšířen. Severní část však byla od zbytku rybníka oddělena hrázkou (filtr), a sloužila jako usazovací nádrž, která přiváděla vodu do budovy, kde se voda filtrovala a čistila. Nový vodovod však brzy nestačil pokrývat spotřebu vody v Čáslavi a od počátku 20. století se městská rada snažila najít nové řešení zásobování města vodou. Krize přišla po roce 1930, kdy byl zbudován nouzový vodovod z rybníka Zemánku do kašny a v souvislosti s ním postavena na jeho břehu nouzová úpravna vod¹⁴⁰. V těchto letech býval rybník Trubný v létě téměř prázdný a voda z něj navíc tekla velmi kalná.

Na Čáslavsku se vyskytovalo množství kratších vodovodů, které většinou pomáhaly zásobovat vodou pivovary, cukrovary a hospodářské dvory. Jako příklad mohu uvést vodovody Drobovice – Filipov, pro bývalý cukrovar E. Rittersteinové, vodovod do pivovaru v Tupadlech z rybníka V. Matýska, vodovod Markovice – Žleby a vodovod do čáslavského pivovaru z rybníka Zemánku. Až na posledně jmenovaný, jehož vznik je staršího data, byly všechny vodovody vybudovány v druhé polovině 19. století.

IX. 2. Návrhy na nový vodovod pro Čáslav

Pro vybudování nového vodovodu pro Čáslav, který by nahradil vodovod z Trubného bylo zpracováno několik návrhů. První se objevil v roce 1898, kdy si městská rada nechala pozvat znalce, který zhodnotil možnost většího využití vody ze Žacké studánky¹⁴¹. Výsledky nebyly přesvědčivé. V roce 1901 se uvažovalo

¹³⁹ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, kart. č. 1483, pol. č. 89

¹⁴⁰ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě VI. 1927 – 1933, str. 154

¹⁴¹ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898 – 1908, str. 16

o vybudování vodovodu od Zbudovic¹⁴² (patrně ze zdejších rybníků), jednání však brzy skončila. Následujícího roku městská rada projednávala možnost čerpání vody z pramenů u obce Štrampouch, ty ale neprokázaly dostatečnou vydatnost¹⁴³. V roce 1904 se objevil návrh Ing. Herzána na vodovod z pramenů u Horních Bučic¹⁴⁴. Prof. Hrázský chtěl naopak využít vodu z povrchových lomů u Chotusic, popřípadě prameny v okolí Drobovic¹⁴⁵. Čáslav nezanevřela ani na osvědčenou variantu vést vodu do města z rybníků. V této souvislosti se jednalo o napuštění vysušených rybníků mezi Schořovem a Zbudovicemi, především pak Hlubokého rybníka¹⁴⁶.

V roce 1911 se však zástupci města rozhodli vrátit k návrhu využít pramenů nedaleko Horních Bučic a provedli pokusné vrty. První vrt byl učiněn mezi Horními Bučicemi a Zbyslaví, druhý pak blíže Čáslavi v lokalitě „Vrchy“, kde však nebyla žádná voda nalezena ani v hloubce 35,6 m¹⁴⁷. Bylo zjištěno, že prameny v Bučicích nejsou sice tak vydatné jak se očekávalo, nicméně postačovaly. Voda byla nezávadná, obsahovala pouze zvýšené množství železa, které se mělo odstranit filtrací. Vydatnost pramene jedné ze dvou hlavních studen byla asi 20l/s (zjištěno při revizi 1925)¹⁴⁸. Roku 1914 byl tak vodovod z Horních Bučic předložen Ing. Vanclem radě ke schválení¹⁴⁹. Zajímavostí je fakt, že Čáslav nabízela vodu z tohoto výtlačného vodovodu okolním obcím (stavba bočních větví potrubí), kde se však setkávala s nevysvětlitelnou nevolí a obavami místních obyvatel. Lidé důvěřovali spíše svým vlastním studnám, přesto, že voda v nich nebyla tak kvalitní¹⁵⁰.

Ing. Vencel neměl svůj projekt šanci zrealizovat. První světová válka přerušila tento projekt a po jejím skončení byl kvůli údajným vysokým finančním nákladům několikrát revidován a později zcela zrušen.

IX. 3. Vodovod z Malče u Chotěboře¹⁵¹

Jak již bylo zmíněno výše, počátkem třicátých let se projevila čáslavská vodní krize naplno. Vedení města potřebovalo urychleně najít řešení. K žádné ze starých

¹⁴² dtto, str. 132

¹⁴³ dtto, str. 151

¹⁴⁴ dtto, str. 215

¹⁴⁵ dtto, str. 320

¹⁴⁶ dtto, str. 223

¹⁴⁷ Zeman, V. : Vodovod města Čáslavě, Otto a Růžička, Pardubice 1935, str. 2

¹⁴⁸ dtto, str. 3

¹⁴⁹ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě VI. 1927 – 1933, str. 156

¹⁵⁰ Zeman, V. : c. d. , dtr. 3

¹⁵¹ zpracováno dle: Zeman, V. : Vodovod města Čáslavě, Otto a Růžička, Pardubice 1935, str. 19

variant se však zástupci města nevrátili. Ředitel továrny Kosmos Čáslav, Ing. Pick, se rozhodl najít pro svůj podnik vlastní zdroj vody. Výsledky vrtů v areálu továrny nepřinesly ani ve 100 m hloubky žádné úspěchy¹⁵².

V roce 1926 byl předložen k revizi návrh pražského Ing. Vladimíra Chmelíka, který chtěl přivést pitnou vodu do Čáslavi gravitačním vodovodem z pramenů u obcí Maleč, Blatnice a Hranice v Chotěbořském okrese. Vzdálenost těchto pramenů je od Čáslavi přibližně 28 km. Traduje se, že Ing. Chmelík si propočítal, že max. možná vzdálenost, na kterou lze vodu pro Čáslav vodovodem přivádět s únosnými finančními náklady je 30 km¹⁵³. Vzal si pro to mapu a kružítko a vyznačil 30 km perimetr. Teprve potom hledal podél „kružnice“ vhodná prameniště. Nejvýznamnější našel právě u Malče. Prameny malečské skupiny mají vydatnost 30,6 l/s a prameny předbořské 13,4 l/s. Celkem tedy byly schopny dávat 44 l vody za sekundu¹⁵⁴. Průměrná vydatnost jednotlivých pramenů tak byla 3,4 l/s. Nejvydatnějšími studněmi byli Meziloží, Koderlova, Zadinova a Předbořská. Denní spotřeba vody pro Čáslav byla vypočítána na 750 tis. Ing. Chmelík tedy potřeboval zdroj o vydatnosti 8,7 – 10 l/s. Jak můžeme vidět vydatnost, Malečských pramenů převyšovala potřebu. Čáslav se zavázala zásobit touto vodou i obec Hranice. Projekt byl tedy schválen s rozpočtem 8,52 mil. Kčs. Strategickou částí realizace byla koupě pramenišť. Zejména pak pily v Hranicích a starého mlýnu, ke kterému pochopitelně náleželo vodní právo k prameništím. Jednání s vlastníky se však neobešlo bez problémů. Velkostek v Malči například žádal zcela nesmyslně odškodnění za ztrátu vody pro povodňování močálovité louky, ve výši ceny všech pozemků, které Čáslav od tohoto velkostatku koupila. Vytipovaná prameniště spolu s vodními právy nakonec město Čáslav získalo do vlastnictví. Problémy se zásobením pitnou vodou tak měly být vyřešeny, nikdo však nepočítal se znárodňováním po roce 1945 a správní reformou v roce 1960 (viz níže).

Vodovod byl plánován jako skupinový – tzn. pro více dalších menších obcí (až 34). Původní záměr, že by tento vodovod zásoboval i Kutnou Horu a ta se tak z Čáslavi podělila o náklady, selhal. Stavba byla započata 15. 7. 1930 a skončena 30. 1. 1931. Hlavní vodojem (podzemní) s kapacitou 1600 m³ byl vybudován na Bambousku. Přes to, že vodovod byl skupinový, další obce na Čáslavsku se k němu

¹⁵² Culek, A. : Geologická mapa katastru města Čáslavě, Knihovna V. Čepka, Čáslav 1948, str. 34

¹⁵³ informace od Ing. Klapala, ředitele Vodohospodářské společnosti Vrchlice-Maleč, 3. 4. 2008

¹⁵⁴ Chmelík, V. : Projekt vodovodu pro město Čáslav, In: Podoubraví, č. 6, roč. V. , str. 89 – 93

připojily až v roce 1935. Opět panovala nedůvěra k „novotám“, přes to, že řada obcí měla neutěšený vodohospodářský stav. Lidé zůstávali věrní svým často vysychajícím studním, s tvrdou a železitou vodou. O počtu studní v jednotlivých obcích v první pol. 20. stol. si můžeme udělat představu podle vodohospodářského průzkumu z roku 1949 (viz. příloha č. 7). Současný počet studní v obci je dle vyjádření zaměstnanců vodohospodářského odboru MÚ Čáslav nemožné zjistit, kvůli chybějící nebo ztracené evidenci z býv. okresních úřadů.

Ačkoliv se na první pohled mohlo zdát, že tímto vodovodem Čáslav své problémy se zásobováním pitnou vodou vyřešila, nebylo tomu tak.

IX. 4. Přehrada Březí

V SVP z roku 1954, je uvedena potenciální možnost výstavby přehrady na Jánském potoce u obce Březí. Ta měla být definitivní pojistkou rozrůstající se Čáslavi v otázce pitné vody. Navíc měla zásobovat i Kutnohorsko a Kolínsko v rámci nového skupinového vodovodu. Z tohoto důvodu byl také vystavěn vodovodní přivaděč z Čáslavi do Kutné Hory¹⁵⁵. Přehrada měla mít 36 m vysokou, kamenitou hráz, zpevněnou zeminou, o délce 280 m. Zátopová plocha by činila 67 ha. Přehrada měla zadržovat až 7,34 mil. m³ vody.¹⁵⁶ Největší podíl na zatopeném území by připadl na lesní pozemky (58,2 ha). Kvůli stavbě by musel být zbourán Doudovský mlýn, který leží uprostřed zátopového údolí. Ovšem v rámci ochranného pásma nádrže by muselo být v obci Březí (ležící nad přehradou) zbořeno 50 domů¹⁵⁷, což by jí prakticky smazalo z mapy. Plánovaný vodovod by přiváděl do Čáslavi 184 l vody za vteřinu. Nádrži mělo být vypomáháno menšími gravitačními vodovody z povodí Paběnického a Medenického potoka, tím by se objem odběru vody pro hlavní vodovod zvýšil na 221 l/s. K realizaci stavby přehrady nedošlo. V první verzi Plánu hlavních povodí z roku 2006, však stále figurovala (plánek přehrady viz příloha č. 2).

IX. 5. Vodárenská krize na přelomu 60. a 70. let 20. století

Přesto, že se stavba přehrady Březí neuskutečnila, stala se jedna z jejích součástí pro Čáslav nesmírně důležitou. V roce 1960 totiž došlo ke správní reformě. V rámci této reformy připadlo prameniště u Malče okresu Halvíčkův Brod. Čáslav

¹⁵⁵ informace od Ing. Klapala, ředitele Vodohospodářské společnosti Vrchlice-Maleč, 3. 4. 2008

¹⁵⁶ informace z Povodí Labe-Hradec Králové, 2007

¹⁵⁷ viz. TES návrh přehrady 1973

podala žádost o intenzivnější využívání těchto pramenišť (které před rokem 1945 vlastnila), ovšem neuspěla. Více vody vodovodem z Malče do Čáslavi Havlíčkobrodský okres nepustil. Čáslav prožívala krizové období. Urbanisticky stagnovala, neboť výstavba čtvrti Čeplov byla v důsledku nedostatečného zásobení vodou zastavena. Znovu se do popředí zájmu dostávaly rybníky, jejichž potenciálu by město za stávající situace bylo nuceno opět využít. Doslova „trn z paty“ však vytrhla Čáslavi Kutná Hora. Na řece Vrchlici byla v roce 1970 dokončena vodárenská nádrž. Její úprava u sv. Trojice byla schopná výkonu 180 l/s, tím mohla poskytovat kvalitní pitnou vodu nejen pro Kutnou Horu, ale také pro Čáslav¹⁵⁸. Voda se na Čáslavsko provizorně přiváděla z vodojemu Sukov pomocí 12 km dlouhého vodovodního přivaděče, kterým měla původně proudit (z úpravy Březí) opačným směrem, tedy do Kutné Hory (úpravy Sukov). Toto „provizorní“ opatření trvá dodnes. V roce 1989 se totiž Čáslav opět pokoušela uplatnit svoje vlastnické právo na prameniště u Malče, avšak opět se záporným výsledkem.¹⁵⁹

Odběr vody v obcích na Čáslavsku za roky 2006 a 2007 z vodovodu z Malče a přivaděče ze Sukova je uvedena v příloze č. 8. Průběhu hlavních vodovodů na Čáslavsku je uveden v mapě č. 6.

¹⁵⁸ Novák, L. : c. d.

¹⁵⁹ informace poskytl Ing. Klapal, ředitel Vodohospodářské společnosti Vrchlice-Maleč, 3. 4. 2008

X. Rybníkářství na Čáslavsku

Čáslavsko nepatří mezi věhlasné rybníkářské oblasti. V obecných studiích o dějinách rybníkářství v Čechách ho zmiňuje pouze A. Míka (1963). Rybníkářství však mělo a má na Čáslavsku tradici trvajících několik staletí. Rybníky byly pro region, zejména v 16. a 17. století, charakteristickým prvkem krajiny. Téměř každý menší vodní tok napájel svými vodami rybníční soustavu. Rybníky zde, kromě několika málo výjimek, nebyly z nejrozlehlejších, za to byly zastoupeny ve velkém počtu. Přesto, že Čáslavsko, co se rybníčních ploch týče, nemohlo konkurovat Pardubicku, Českubějovicku, či Poděbradsku, bylo v tomto případě unikátní. Většina rybníků zde totiž nebyla vybudována primárně pro chov ryb, ale pomáhala v regionu akumulovat vodu, které zde byl nedostatek. V následujících kapitolách se pokusím nastínit historický a současný vývoj rybníkářství v našem regionu a propojit ho s celkovým vývojem v Čechách v paralelách i odlišnostech.

X. 1. Rybník jako pojem

Při vyřčení slova „rybník“, se většině z nás naskytne před očima vodní plocha, obklopená bujnou vegetací a s rybami pod hladinou. Definovat tento pojem však není jednoduché a odborná literatura se v tomto případě značně rozchází. Základní problém tkívá v tom, jakou vodní nádrž můžeme označit pojmem „rybník“ a jakou ne. Uvedme si pro ilustraci několik definic.

Začneme legendou našeho rybníkářství J. Dubraviem, ten ve svém spisu *De Pisces* (1953) definuje rybník slovy klasika Varra: „*Rybníky nazývám ty nádrže, v nichž jsou ve slané nebo sladké vodě uzavřeny ryby*“. Historik J. Novotný (1975) považuje rybník za „*umělou vodní nádrž, jejíž vodu lze dle potřeby úplně vypustit*“. A. Míka (1963) naproti tomu dodává, že jde o nádrže „*určené k záměrnému chovu ryb, s nimiž ovšem nesouviselo jen dočasné přechovávání říčních ryb v jednoduchých sádkách či haltéřích*“. T. Mokrý (1935) zastává názor, že „*rybník jest umělá nádrž vody, jednak poutané vody běhuté, jednak nashromážděné přímo z pramenů nebo atmosférických srážek, a která vybudována jest k účelům chovu sladkovodních ryb*“. připouští však, že „*...mnohdy bývá s účelem tímto sloučen průmysl, zejména živnost mlýnská*“. Šálek (2001) uvádí, že „*rybník je malá vodní*

nádrž určená především k chovu ryb“ a konečně Čítek (1998) definuje rybník jako „vypustitelnou umělou vodní nádrž, sloužící k chovu ryb“ Jak vyplývá z uvedených definic, autoři se shodují v tom, že rybník je umělá vodní nádrž, která je regulovatelná. Rozkol však nastává v otázce, zda „rybníkem“ je možno označit pouze tu nádrž, která je určena k chovu ryb. Ačkoliv se tato otázka může zdát marginální, má dalekosáhlé historické kořeny. Podle definic Dubravia, Míky, Mokrého aj. termínem „rybník“ můžeme označovat pouze ty nádrže, které slouží jako rybochovné nebo byly k tomuto účelu vybudovány. Je to logické, již původ slova rybník je odvozen od ryby. Naproti tomu stojí druhý názorový proud, reprezentovaný např. Novotným. Ten podmínku chovu ryb neuvádí. Můžeme si totiž položit legitimní otázku, proč jsou v historických pramenech uváděny jako rybníky i ty vodní nádrže, v nichž se ryby nikdy nechovaly. Jako příklad můžeme uvést rybníky báňské nebo tovární, ty nesloužily k chovu ryb, a přesto byly stavěny podobnými, mnohdy však stejnými metodami a postupy jako ty rybochovné. Jednorázové šetření o rybnících z roku 1954 uvádí, že za rybníky „je nutno považovat všechny vodní plochy, ať jsou nebo nejsou využity k chovu ryb, která však mají hráz, výpustní zařízení a přeliv (jalový splav), bez ohledu na to, zda některé z těchto zařízení je poškozeno nebo zničeno, čímž se rybník stává neobhospodařovatelný“¹⁶⁰. Rozlišovací argument-hráz a výpustní zařízení však také nemusí být také zcela průkazný. V rámci takového posouzení by nám z této kategorie vypadly nebeské, vhloubené rybníky. Na Čáslavsku např. velmi starý Koukalecký rybník. Dostáváme se tak do paradoxní situace, kdy v podstatě neplatí ani jedna ze tří typů definic, které se zakládají buď na možnosti regulace vody, rybochovné funkci nebo kombinaci obou. Jako nejpřijatelnější a nejpresnější definicí rybníka tak vidím Dykovu (1960) „Rybník je umělé vodní zařízení, které slouží k shromažďování vody. Nelze k nim počítati uměle vytvořené nádrže, které jsou příslušenstvím jiného vodního díla, jako např. přehrady, nádrže kalové, nádrže pro biologické čištění vod.“

Domnívám se, že pojem rybník se v průběhu historie přenesl na všechny malé vodní nádrže, bez ohledu na funkci nebo technologii výstavby. V historických dobách totiž existoval pro vodní nádrž ještě termín „stav“ (latinsky obstaculum), který se dodnes používá v Polštině. Mezi pojmem stav a rybník se důsledně rozlišovalo

¹⁶⁰ SOKA Kutná Hora: ONV Čáslav, Jednorázové šetření o rybnících 1954, KNV v Pardubicích 22. března 1954, kart. č. 141, pol. č. 751

za panování Karla IV¹⁶¹. Stavby jsou pravděpodobně nejstarší údolní vodní nádrže, které vznikaly jednoduchým přehrazením drobných vodních toků pomocí hrází z jílu, kamene a dřeva. Neměly prvotně rybochovnou funkci, ale byly spíše energetické a retenční povahy.¹⁶² Budovaly se převážně v úzkých údolích na horních tocích řek a trpěly značnými technickými nedostatky¹⁶³. Termín „stav“ se postupně omezoval pouze na „přehrazení vodního toku“ a stal se synonymem dnešního slova jez. Jeho používání pro malou vodní nádrž vytlačilo právě označení rybník. Myslím si, že se tomu tak stalo v průběhu zlaté éry českého rybníkářství, kdy byl chov ryb výnosnou hospodářskou činností a kromě zakládání nových, rybochovně zaměřených nádrží, byly ryby nasazovány i do dřívějších stavů, které tak získaly další funkci. Používání tohoto slova se tak vžilo, že začaly být tímto termínem označovány všechny malé vodní nádrže, bez ohledu na to, zda v nich byly chovány ryby či nikoliv. Toto chápání přežilo až do konce 19. století. Ve vodních knihách z tohoto období se již setkáváme mimo rybníka s pojmem „nádrž“. Například v souvislosti se žádostmi podnikatelů na akumulaci vody pro jejich průmyslovou činnost. Oddělování rybníků od nádrží pro jiné účely pokračovalo v průběhu celé první poloviny 20. století. Zajímavé poznatky nabízí pohled do Vodohospodářský průzkum obcí z roku 1949, který rozlišuje rybníky a hospodářské nádrže, avšak přesný klíč k jejich rozlišení nezmiňuje. Po prostudování tohoto průzkumu lze ovšem vyvodit několik závěrů. Hospodářskou nádrží jsou myšleny vesměs malé vodní plochy, vystavěné přímo v obci nebo v její blízkosti. Účel těchto nádrží je různý od akumulace užitkové vody pro zemědělskou výrobu po zdroj vody v případě požáru. Jedná se většinou o stavby vhloubené, s geometrickým půdorysem, pevným dnem a vybetonovanými břehy, bez evidentní hráže. Laicky řečeno, rybník je více „přírodní“. Na tento fyzický popis se však nelze spoléhat. Mnohdy se navíc z původní stavby označované ve vodohospodářských spisech jako nádrže staly za pár let plynule „rybníky“ (např. v Potěhách a Čáslavi).

V současnosti rozhoduje o tom, zda se jedná o rybník nebo nádrž fakt, jak je toto vodní dílo evidováno na vodoprávním úřadě. Dle normy ČSN 752410 Malé vodní nádrže, z roku 1997, je rybník účelovou malou vodní nádrží rybochovnou,

¹⁶¹ Kratochvíl, A. F. : Několik poznámek k počátkům rybníkářství v Čechách a na Moravě, In: Janeček et. al. : Z historie českých rybníků, Carpio, Třeboň 1995, str. 3 – 16

¹⁶² Gergel, J: Úloha malých vodních nádrží v zemědělské krajině, Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1990, str. 81

¹⁶³ Míka, A. : Slavná minulost českého rybníkářství, Orbis, Praha 1955, str. 7 – 8.

krajinotvornou či nádrží v obytné zástavbě. Malé vodní nádrže podle této normy jsou „nádrže, u nichž jsou splněny tyto předpoklady: objem nádrže po hladinu ovladatelného prostoru (normální hladinu) není větší než 2 mil. m³ a největší hloubka nádrže nepřesahuje 9 m (rozumí se největší hloubka dna od maximální hladiny, přičemž se neberou v úvahu místní prolákliny dna, hloubka koryta napájecího toku apod.)“.¹⁶⁴ Zákon 99/2004 „O rybářství“ vymezuje „rybníkem vodní dílo, které je vodní nádrží určenou především k chovu ryb, ve kterém lze regulovat vodní hladinu, včetně možnosti jeho vypouštění a slovení; rybník je tvořen hrází, nádrží a dalšími technickými zařízeními“.

Závěrem lze říci, že termín rybník nelze definicí zcela přesně pojmut. Pokud ho vnímáme čistě podle rybochovné funkce, dopouštíme se historické nepřesnosti, stejně jako při jeho vymezení pomocí technických vlastností. Odlišit rybníky od ostatních malých vodních nádrží můžeme na základě funkčního zaměření¹⁶⁵. Jelikož většina rybníků plní několik funkcí najednou, je i toto členění zavádějící a nepřesné (viz příloha č. 6). Šálek (2001) proto používá v tomto případě formulace „malé vodní nádrže rybníčního typu“¹⁶⁶, které jsou polyfunkční. Rybník je tedy jedním z těch pojmů, které mají širokou kognitivní bázi, avšak nelze jej přesně definovat...

V dalším výkladu bude moje pozornost věnována především rybníkům. Vodními díly, registrovanými jako hosp. nádrže se zabývám okrajově, pouze v přímé souvislosti s rybníky. Sporné případy, u kterých registrace není vedena, zmiňuji.

X. 2. Historie rybníkářství na Čáslavsku s přihlednutím k obecným dějinám

X. 2. 1. Původ rybníků, první rybníky, zlatá éra

Rybníky máme na evropském kontinentě doloženy již v době římské. Zaměříme se však na země české, které byly od vyspělé římské civilizace vzdálené nejen fyzicky, ale také vývojově. Kdo, kdy a jak k nám technologii stavby rybníků přinesl, je dodnes otázkou sporů.

Teplý (1935) považuje za prvního stavitele rybníků přírodu. Svoji tezi doplňuje několika příklady. V rozsáhlých lesích které Čechy pokrývaly ještě v 9. století bylo množství bažin a močálů. Lidé přes tyto bažiny a močály stavěli různé hrázky a cesty

¹⁶⁴ Vrána, K. , Beran, J. : Rybníky a účelové nádrže, Vydavatelství ČVUT, Praha 2002, str. 3

¹⁶⁵ Šálek, J. : Rybníky a účelové nádrže, Vutium, Brno 2001, str. 7

¹⁶⁶ Šálek, J. : c. d. , str. 8

tak, aby se daly bezpečně projít. Hrázkami dokázali zadržet vodu a svézt jí jinam. Podobnými způsoby tak mohly být vystavěny první české rybníky. Nasazování ryb do primitivních nádrží mohlo vzniknout na základě inspirací ze záplav, které na odlesněné půdě v podhůří vytvářely množství jezírek a tůní, ve kterých uvízlo i množství ryb, které se následně dalo snadněji ulovit. Ryby v takových tůních se mohly navíc lovit po částech a tím byl zaručen stálý přísun čerstvého masa. Vytváření takových umělých tůní je doloženo v Maďarsku, kde rybáři přehrazovali slepá ramena Dunaje.

Další teorie hovoří o tom, že na naše území byla znalost budování rybníků importována. V Bavorsku jsou dochovány zprávy o chovných rybnících již z 8. a 9. století¹⁶⁷. Odtud k nám pravděpodobně byly technologie stavby rybníků přineseny prostřednictvím mnišských řádů. Ty podle většiny historiků budovaly rybníky jako zásobárny postního jídla-ryb. První písemnou zmínku o rybnících na našem území máme z roku 1034 v souvislosti s královým darem pozemků a rybníka benediktýnskému klášteru v Sázavě. Ve stavbě rybníků vynikal kromě benediktýnů, kteří měli klášter ve Vilémově, 20 km východně od Čáslavi, také řád cisterciáků¹⁶⁸. Ti založili v roce 1142 svůj první klášter v Sedleci, vzdálené asi 12 km od Čáslavi. Uvedeným klášterům patřilo na Čáslavsku v průběhu středověku a raného novověku asi 16 obcí. O tom, že by se řády výrazněji měrou podílely na budování rybníků v regionu však zprávy nemáme. Spekulovat by se o tom dalo v případě rybníčních soustav u obcí Zbýšov (Sázavský klášter), Žáky (Sedlecký klášter), Damírov (Sázavský klášter) a zaniklé osady Komárov (Sázavský klášter). Kromě Zbýšova a Komárova byly výše uvedené obce v církevních rukou pouze do husitských válek a tedy hlavní vlnu rybníkářství zaznamenaly až za světských majitelů. Na druhou stranu mnišské rybníky byly častým terčem husitského plenění. Je tedy možné, že se nám mnoho rybníků z tohoto období nedochovalo.

Kratochvíl (1995) pokládá celé budování mnišských rybníků kvůli chovu ryb za mýtus. Tvrdí, že rybochov byl pouze vítaným doplňkem hlavního poslání rybníků. Ty byly stavěny tam, kde jich bylo třeba, zejména v souvislosti s odvodňováním zamokřených území. Tím mniši získali půdu, kterou mohli zúrodnit a pěstovat na ní zemědělské plodiny. Kratochvíl také upozorňuje, že rybníky v rovinném zabahněném terénu budovali často příslušníci řádu Německých rytířů. Ti měli

¹⁶⁷ Andreska, J. : Lesk a sláva českého rybářství, NUGA, Pacov 1997, str. 68

¹⁶⁸ dtto, str. 73 – 74

zkušenosti z podmáčených oblastí v Mazovsku a Pomořansku, kde si tímto způsobem pomáhali získat zemědělskou půdu. Řád německých rytířů na Čáslavsku významně působil. V roce 1242 daroval Jan z Polné tomuto řádu ves Drobovice¹⁶⁹. Již v roce 1263 zde stála komenda, která byla jako „pevnost vodní“¹⁷⁰. Řádu připadly ještě obce Bratčice, Přibyslavice, Potěhy, zaniklá obec Růže u Čáslavi, Vinaře a Tupadly. Není vyloučeno, že se drobovická komenda zasloužila o vznik některých rybníků v katastru zmíněných obcí. Zejména by se o tom dalo spekulovat v souvislosti s rybníky v okolí Bratčic.

Patrně nejstarší rybník na Čáslavsku byl rybník Podhrádecký. Ten se rozkládal pod ostrohem, na kterém se nacházelo starobylé hradiště Hrádek u Čáslavi. Obecně lze říci, že nejstarší rybníky na Čáslavsku plnily primárně fortifikační funkce. Podměstský rybník, Pastušský, Návesní Krchleby atd. Záhy se k nim připojily i rybníky mlýnské a pilské, vystavěné prvními rybníkáři-mlynáři. Těmto mlynářům se říkalo „přísežní mlynáři“ nebo také „stávci“ (stavěli stavy).

Většina rybníčních soustav na Čáslavsku vznikla, stejně jako v celých Čechách, v průběhu 16. století v tzv. „zlaté éře“ českého rybníkářství. Většina historiků vnímá rozkvět rybníčního hospodářství v tomto období jako ryze ekonomický a navíc pouze v režii šlechty. Stejný názor má i historik Vorel (2007). Podle něj byla po rybách v 16. století velká poptávka, z čehož majitelé rybníků značně profitovali. Výhodu měla pochopitelně velká panství (velkostatky), která byla v rybníčním hospodářství plně soběstačná tzn. měla na svém panství všechny druhy chovných rybníků. Majitelé menších panství pak budovali specializované rybníky. V 16. století byl středoevropský prostor relativně klidný, bez válek, šlechtici se tak nemuseli obávat o proinvestované peníze, které se vrátily běžně do tří až pěti let.

Proti tomuto názoru stojí pouze úzká skupinka historiků, kteří se domnívají, že otázka rozkvětu stavby rybníků v tomto období je širší než se může na první pohled zdát. R. Hurt (1935), který se ve svých studiích věnoval historií rybníkářství na Moravě a ve Slezsku vidí příčiny rybníkářského „boomu“ v nedostatku vody. V 16. století nastalo podle něj extrémní oteplení, které přineslo úbytek vodních zdrojů. Jako důkaz může posloužit změna technologie stavby rybníků, které se do té doby budovaly pouze na menších vodních tocích. V této epoše se však rybníkáři pouštěli do riskantních staveb velkých rybníků poblíž mohutnějších vodních toků.

¹⁶⁹ Suchý, V. : Drobovická komenda, In: Podoubraví č. 7, roč. X, str. 12 – 13

¹⁷⁰ Sedláček, A : Místopisný slovník historický království českého, Bursík & Kohout, Praha 1908, str. 170

Pro Čáslavsko je charakteristické, že drtivá většina rybníků zde byla budována primárně pro akumulaci vod, přesto, že sousední Kutnohorsko mělo jednu z největších poptávek po rybách v Čechách¹⁷¹.

Město Čáslav se budováním rybníků ve svém okolí snažilo řešit problém s nedostatkem vody. Z vodárenského pohledu se pro město jevila zcela nejdůležitější soustava rybníků na Hlubokém potoce. Nejprve vznikaly velké rybníky, které byly schopné pojmout co nejvíce vody (Medenice, Klejnar, Rezkovec atd.) později také malé rybníky např. Horní a Dolní Koudelovský. Přilehlá panství jako např. Tupadelské, Žehušické, Žlebské, Krchlebské aj. budovala rybníky se záměrem charakteristickým pro šlechtu tohoto století-chov ryb. Rybníční politika „panstva“ a čáslavských měšťanů se tak na mnoha místech střetávala. Zatímco Čáslav potřebovala mít své rybníky čisté, bez nánosů a plevelu, velkostatky naopak dodávaly rybám v rybnících živiny pomocí hnojení. Jiskrou, která zažehla spory mezi městem a velkostatky, byly konfiskace. Ty první v roce 1547. Před tímto rokem totiž město Čáslav prozíravě kupovalo množství statků s rybníky ve svém blízkém i dalekém okolí. Řešila se tím samozřejmě otázka zásobování města vodou. Pro představu uvedu jen ty největší statky, které Čáslav i s jejich rybníky vlastnila. Byly to Horka I., Nová Ves, Vrdy, Druhanice, Opatovice, Žáky, Lochy, Močovice, Tupadly a Drobovice. Čáslav se však při vzpouře proti Ferdinandovi I. Habsburskému postavila na stranu zemského sněmu a byla za to králem potrestána. Mimo odejmutí důležitých městských práv přišla Čáslav o většinu svých statků, které propadly králi nebo byly převedeny pod velkostatky. Samozřejmě se konfiskace týkala i rybníků. Město přišlo např. o rybníky Podhrádecký, Loučný, Buriánek, Medenice, Týnský, Krejnar, Rezkovec a mnohé další. Městu bylo však povoleno zabavené rybníky odkoupit. Radní neváhali a do roku 1549 většinu z nich získali za velké finanční náklady zpět.¹⁷² Ještě větší pohroma přišla roku 1620, kdy město Čáslav stálo opět na straně stavů. Druhými konfiskacemi město přišlo o veškeré rybníky náležející k tzv. statkům šosovním. Jednalo se konkrétně o 23 rybníků¹⁷³. K tomuto číslu je nutné přičíst další rybníky, které náležely k zabaveným obcím a dalším statkům.

¹⁷¹ Vorel, P. : Zlatá doba českého rybníkářství-Vodní hospodářství v ekonomice 16. století, In: Dějiny a současnost č. 8, rok 2007, str. 30 – 33

¹⁷² Skřivánek, M.: c. d., str. 8

¹⁷³ Bílek, V. T. : Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, díl I., II., Muzeum Království Českého, Praha 1883, str. 1051

Město uhájilo pouze rybníky Podměstský a Špitálský¹⁷⁴. Na jejich opravy se však ze zadlužené městské pokladny nedostávaly peníze. Krize, která Čáslav postihla, přinesla značný odsun obyvatel. Z 284 domů, které stály ve městě před rokem 1618, jich v roce 1654 zůstalo obydlených pouze 100¹⁷⁵. Ztráta obyvatel přinesla však také snížení spotřeby vody, které se městu nedostávalo. Většina zabavených rybníků přešla do vlastnictví panství Tupadly. To se později spojilo s panstvím Žleby (sňatkem knížete Auersperga a paní ze Šenfeldu¹⁷⁶). Na statcích vlastněných panstvím Žleby-Tupadly se tak v roce 1717 rozkládalo asi 73 rybníků¹⁷⁷. Auerspergové sídlící na Žlebském zámku si velmi dobře uvědomovali závislost Čáslavi na rybnících, které vlastnili. Jejich snahou bylo proto z rybníků co nejvíce profitovat a zároveň na ně vynakládat minimální prostředky. Město Čáslav si vydírání samozřejmě nechťelo nechat líbit a podávalo na panství množství žalob u královských soudů. Nakonec ale bylo téměř vždy nuceno s panstvím uzavírat nevýhodné smlouvy o pronájmech důležitých rybníků a značně se finančně podílet na jejich údržbě. Rybníky, které nebyly pro Čáslav důležité, dal kníže Auersperg většinou osázet rybami.

X. 2. 2. Vysoušení rybníků na Čáslavsku

Úpadek rybníkářství v Čechách přišel obecně po třicetileté válce. Již v rámci pobělohorských konfiskací připadla řada rybníků novým majitelům, kteří vzhledem ke klesající poptávce po rybím mase, neměli zájem vodní díla dále udržovat. Mnoho rybníků tak „zpuštělo“. Císařský patent o zrušení nevolnictví z roku 1780 vyvolal doslova „hlad po půdě“, který také odnesla řada rybníků. Celý proces potom urychlil přechod na střídavý hospodářský systém a intenzifikace chovu dobytka a ovcí¹⁷⁸. S ním byla spojená větší spotřeba sena. Nové louky se daly snadno získat právě vysoušením vodních ploch. Tuto politiku podporovali na přelomu 18. a 19. století rakouský konferenční ministr K. Zinzendorf a F. A. Raab¹⁷⁹. Vlastníci rybníků si na základě státních doporučení jednoduše spočítali, že z osévání či senoseče rybníčních ploch by měli v této době více peněz než z chovu ryb.

¹⁷⁴ Skřivánek, M.: c.d., str. 8 – 9

¹⁷⁵ Bílek, V. T. : Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, díl I., II., Muzeum Království Českého, Praha 1883, str. 1051

¹⁷⁶ SOKA Kutná Hora, Skupinový inventář č.2, Archivy obcí 1850 – 1945 díl II., str. 502 (obec Žleby)

¹⁷⁷ Skřivánek, M. : c.d., str. 11

¹⁷⁸ Vašků, Z. : Doba úpadku českého rybníkářství a hlavní vlny rudšení rybníků, In: Janeček, M. et al. :

Z historie českých rybníků, VÚ meliorací a ochrany půd Praha-Zbraslav, Carpio, Třeboň 1995, str. 20 – 24

¹⁷⁹ dtto

Doporučení z Vídně, která bychom mohli nazvat doslova propagandou, našla na Čáslavsku velký ohlas. Město Čáslav, které konfiskacemi přišlo téměř o všechny rybníky, přes své protesty nemohlo nic učinit. Z výsledků mého bádání vyplývá, že rušení rybníků proběhlo v regionu ve dvou vlnách. První vlna přišla na mezi lety 1782 – 1822. Jistě v ní sehráli roli císařský patent spolu s hospodářskými reformami. Rušení pomohla také „příroda“, roku 1782 bylo totiž množství rybníků strženo povodní¹⁸⁰ a nebylo již obnoveno. Mnoho rybníků byl zrušeno i díky Druhá vlna přišla mezi lety 1860 – 1880 a dávám jí do přímé souvislosti s romachem pěstování řepy cukrovky na Čáslavsku. Na Čáslavsku bylo v průběhu 19. století zrušeno přibližně 70% rybníků. Nové rybníky byly zakládány sporadick, pouze v souvislosti s průmyslovou výrobou (Fabr v Potěhách, Tovární v Čáslavi).

Překotné a živelné vysoušení rybníků zásadně ovlivnilo čáslavský ekosystém a charakter krajiny. Dopady na sebe nenechaly dlouho čekat. Objevilo se větší množství záplav, které byly dříve rybníky schopné zadržet. Zemědělci často podcenili význam rybníků, zejména jako regulátorů toku řek. Nově vzniklé louky nebo pole tak byly často zaplavovány nebo se staly po tři čtvrtiny roku mokřadem a bažinou, na které nešlo hospodařit. Řada z nich tak byla stejně ponechána ladem. K. Šafránek (1899) ve své zprávě o zemědělství v bývalém okrese Čáslav uvádí, že celých 33% území okresu je pravidelně zaplavováno rozvodněnými řekami nebo trpí celoročním podmáčením¹⁸¹.

Vysoušení rybníků samozřejmě zvýšilo na Čáslavsku nedostatek vody. V řadě míst vedlo ke ztrátě vody ve studních v důsledku opadu hladiny spodních vod¹⁸². Jak vyplývá ze studie A. Míky (1955) při denním výparu 5 mm přejde do ovzduší za měsíc z jediného rybníka 1500m³ vody ve formě vodních par. Tato pára může zkondenzovat a poskytne tak 10 ha půdy 15 mm srážkové vody. Tento fakt potvrzuje žádost žehušických lesních školek z roku 1949, které žádají obnovu některých rybníků pro zvýšení vlhkosti vzduchu a tím napomání růstu stromů. Rybníky navíc byly schopné zadržet srážkovou vodu, která bez nich odtékala koryty řek z Čáslavska pryč.

¹⁸⁰ Skřivánek, M. : c. d. , str. 40

¹⁸¹ Šafránek, K. : c.d. str. 7

¹⁸² Malina, J. a kol. : c.d. str. 97

X. 2. 3. Rybníky ve 20. století a v současnosti

Pozemkovou reformou z roku 1919 byly velkostatkům Žleby-Tupadly, Kluky, Filipov, Potěhy, Podhořany a Žehušice odebrány některé statky a jejich rybníky připadly do rukou soukromým majitelům nebo obcím. Snaha o rekonstrukci rybníčních soustav v období I. republiky nepřinesla své ovoce. Především to znemožňovalo velké množství vlastníků parcel, na kterých rybníky dříve stály.

Po konci druhé světové války a převratu v roce 1948 byl v regionu proveden vodohospodářský průzkum obcí. Z něho se dovídáme, že minimálně deset obcí žádá o obnovení některých rybníků, které byly v 19. století tak překotně zrušeny. Důvody byly vesměs stejné: podmáčení terénu a potřeba užitkové vody pro zemědělskou činnost. Všechny rybníky byly postupně zestátněny a jejich správa připadla místním národním výborům, jednotným zemědělským družstvům, Státním lesům a statkům nebo jednotlivým průmyslovým podnikům (cukrovar Ovčáry, Kosmos atd.). Soukromé rybníky v roce 1954 najdeme na Čáslavsku již pouze čtyři¹⁸³. V soupisech a šetřeních o rybnících, které byly v regionu vytvořeny v letech 1949, 1950 a 1954, panuje přes jejich detailnost velký zmatek. Průzkum z roku 1949 uvádí, že se v regionu vyskytovalo přibližně 81 rybníků, soupis z roku 1950 uvádí počet 77 rybníků a v šetření z roku 1954 se vyskytuje pouze 54 rybníků. Tento úbytek si nedokáží vysvětlit jinak, než že se šetření nedělalo s takovou podrobností. Jednotlivé soupisy se též liší v samotných místních názvech rybníků. Mnohdy chybí i číslo katastru, což značně ztěžuje komparaci. V soupise z roku 1950 je navíc uváděno množství rybníků bez názvů a totožnost se mi tedy nepodařilo nikde vypátrat. Je možné, že se jedná o rybníky zaniklé, což ovšem nelze dokázat. Tyto soupisy byly v 60. letech doplňovány technickými zprávami, které přinášejí řadu plánů na rekonstrukce zaniklých rybníků.

Po roce 1989 připadla většina rybníků v regionu do soukromých rukou. Majitelé je většinou nechali osadit kapry. Žádné soupisy rybníků se ovšem po sametové revoluci v regionu nekonaly. Posoudit stav čáslavského rybníkářství je tedy dnes značně náročné a vyžaduje daleko hlubší průzkum. Majitelé rybníků totiž nemají žádnou povinnost hlásit příslušným úřadům informace o jejich stavu. Centrální evidence všech rybníků časově i finančně velmi náročná, a proto se v blízké době

¹⁸³ SOkA Kutná Hora, Jednorázové šetření o rybnících 1954, ONV Čáslav, karton 283, položka č. 739

neplánuje¹⁸⁴. Zkoušel jsem zjistit zda neexistuje alespoň evidence manipulačních řádů, které informují o technických parametrech rybníků (výměra, objem zadržované vody, informace o hrázi, max. průtok kterému jsou schopné odolat atd.), ale také zároveň podávají informace o kontkatech na majitele, popřípadě jak s rybníkem manipulovat v krizových situacích. Zjištění o stavu této evidence bylo šokující. Vodní zákon totiž vůbec neudává pro která vodní díla je povinnost vypracování manipulačních řádů¹⁸⁵. Ty jsou tak zpracovány pouze pro nové rybníky, nebo pro ty, které prošly v druhé polovině 20. století rekonstrukcí. Zároveň majitelé rybníků opomíjejí povinnost předkládat vypracované manipulační řády k evidenci vodoprávnímu úřadu do Čáslavi. Řada manipulačních řádů je však zastaralá. Nedovedu si představit jak by povodňová komise ORP Čáslav řešila problém náhlého protržení hráze některého z rybníků dosud existujících soustav. V případě, že by se vytvořila povodňová vlna, nedalo by se z žádné centrální evidence zjistit, jaký bude dopad této vlny na další rybníky soustavy a zda-li nedojde k protržení hrází i u nich. Na Městském úřadě v Čáslavi je evidována dokumentace k přibližně 45 rybníkům. Z toho však je pouze 1/3 manipulačních řádů. Ty jsou pečlivě zpracovány zejména pro rybníky ve vlastnictví Místní rybářské organizace v Čáslavi a Rybářství Litomyšl a. s. V některých případech brání vypracování řádů nelogické problémy. Starosta obce Žák mi na dotaz ohledně manipulačního řádu k Návesnímu rybníku odpověděl, že řád nemůže být vypracován, protože jsou nejasnosti okolo pozemkového vlastnictví. Půda pod rybníkem totiž patří Pozemkovému fondu ČR a voda v rybníce obci.

X. 3. Funkce rybníků na Čáslavsku¹⁸⁶

Bylo by zcela chybné domnívat se, že všechny z přibližného množství stovky rybníků¹⁸⁷, které se na konci 16. století na Čáslavsku vyskytovaly, byly primárně budovány jako zásobárny vody a nebyly využívány k chovu ryb. Chovnými se postupem času stávala většina rybníků v regionu a dávala tak postupně zapomenout

¹⁸⁴ informaci poskytl Ing. Sýs z odboru státní správy ve vodním hospodářství a správy povodí Ministerstva zemědělství, 4. 4. 2006

¹⁸⁵ informaci poskytla Ing. Binháčková z odboru státní správy ve vodním hospodářství a správy povodí Ministerstva zemědělství, 28. 3. 2008

¹⁸⁶ převzato z: Frajer, J. : Historické a současné vodní plochy na Čáslavsku, Bakalářská práce z geografie, Katedra Geografie Univerzity Palackého v Olomouci 2006

¹⁸⁷ Skřivánek, M. : c. d. , str. 35

na svůj primární účel, ke kterému byla zbudována. Rybník je většinou zbudován s konkrétním záměrem pro plnění určité primární funkce. Na tuto primární funkci se postupně přibalují další. Rybník se tedy stává jakýmsi polyfunkčním dílem, které může být využito jako zásobárna užitkové vody a zároveň sloužit pro chov kaprů. Funkce rybníka se také mění s časem. Na Čáslavsku přestala řada rybníků plnit funkci zásobáren vody po zřízení vodovodů v první polovině 20. století¹⁸⁸. Většina z nich (pokud nebyla vysušena) začala plnit výhradně chovnou funkci.

Prostudujeme-li historii rybníků v čáslavském regionu, zjistíme, že je můžeme podle jejich primární funkce rozdělit takto¹⁸⁹:

- 1, rybníky sloužící jako **zásobárny užitkové vody** pro města a obce
(např. Svornost, Medenice)
- 2, rybníky sloužící jako **chovné**
(např. Horecký, Kravinec, Toušecký)
- 3, rybníky sloužící jako **zásobárny energie** pro pohon vodních motorů
(např. Pilský u Zbýšova, Mlýnský u Kluckých Chválovic)
- 4, rybníky sloužící **pro potřeby průmyslové výroby a dolů**
(např. rybníky u Šebestěnic, Starý a Nový tovární rybník v Čáslavi)
- 5, rybníky sloužící k **fortifikačním účelům**
(např. Podměstský rybník)
- 6, rybníky sloužící k **regulaci vodních toků**
(např. Velký Netušil)
- 7, rybníky (nádrže) sloužící jako **napájecí či pomocné** pro větší rybníky
(např. Lázeňka, Malý Bačov, Malý Matýsek)
- 8, rybníky (nádrže) sloužící pro **okrasu či k rekreaci**
(bývalé přírodní koupaliště v Čáslavi)

Jak se postupně měnily funkce rybníků na Čáslavsku je ukázáno v grafech v příloze č. 9. V současnosti vznikají nové rybníky na Čáslavsku především z akumulačních a krajinytvorných důvodů. Historie se opakuje...

¹⁸⁸ kol. autorů: Historie podnikání na Kutnohorsku a Čáslavsku, Žehušice 2003, str. 107

¹⁸⁹ zpracováno dle: Skřivánek, M. : c. d. s. 13

X. 4. Rybníční soustavy na Čáslavsku

„Soustava rybníční jest soubor či skupina rybníků v určité srážkové oblasti nebo v určitém povodí vody běžuté založených, buď vodou běžutou přímo, anebo umělou soustavou stok a svodnic spojených a napájených, od sebe ve vodních poměrech odvislých, v užším pak slova smyslu jeden více méně samostatný hospodářský celek tvořící.“ Takto charakterizuje rybníční soustavy Theodor Mokrý (1935). Jak z této definice vyplývá, rybníční soustavy můžeme chápat v širším slova smyslu jako veškeré rybníky vybudované v povodí určitého vodního toku. V užším slova smyslu je to skupina rybníků, které jsou navzájem propojeny ať už přímo vodním tokem nebo umělými kanály tak, že úprava množství vody v jednom rybníce se současně projeví na dalších, níže položených rybnících. O rybníční soustavě také můžeme mluvit z hlediska rybochovného-kdy se mohou na různých dílčích tocích nacházet odlišné druhy rybníků (třecí, výtažní, komorové, kaprové), které sice nejsou spojeny vodním tokem ani soustavou kanálů, ale tvoří hospodářskou jednotku. S těmito soustavami se setkáváme zejména v rámci šlechtických velkostatků, které se snažily mít pokrytou celou rybníční výrobu, aniž by musely nějakou část rybníční násady dovážet.

Budování rybníčních soustav záleželo především na vodním toku, který je napájel. Menší vodní toky umožňovaly stavět rybníky průtočné, kdy jeden navazoval na druhý (mnohdy měly společné hráze) tak, aby se využilo co nejvíce vody. Vodnatější a prudší toky zpočátku neumožňovaly stavbu rybníků a rybníkáři se takovým projektům raději vyhýbali. Hrozilo zde protržení hrází a velké zabahnění způsobené splaveninami, které řeky nosily, působilo negativně i na chov ryb¹⁹⁰. Se stavbou takových rybníků se začalo až v 16. století. Charakter vodních toků se promítl do budování rybníčních soustav i na Čáslavsku. Zatímco na vodních tocích střední velikosti jako Brslenka, Hluboký potok, Čáslavka, bylo budováno množství rybníčních soustav, které byly napájeny přímo z uvedených toků, na dolním toku Klejnárky a Doubravě nebyly až na několik výjimek vybudovány žádné rybníky. Většina soustav byla soustředěna na bočních přítocích těchto řek. Důvody jsou zřejmě-nevhodný terén (údolí Klejnárky), velká vodnost a časté povodně, které by

¹⁹⁰ Hurt, R. : Dějiny Rybníkářství na Moravě a ve Slezsku díl. 1, Krajské nakladatelství Ostrava, Ostrava 1960, str. 194

rybníky bezpochyb poškodily. Skřivánek o těchto bočních rybníčních soustavách mluví jako o „nepravých“¹⁹¹.

Skřivánek (2001) v zájmovém území své studie, které je co do velikosti menší, než mnou zvolený region, vytyčuje těchto 7 rybníčních soustav, jejichž osou jsou vodní toky¹⁹²:

- 1, Rybníční soustava potoka Čáslavky resp. Brslenky
- 2, Tupadelská rybníční soustava
- 3, Rybníční soustava potoka Hlubokého
- 4, Podrádecká rybníční soustava
- 5, Severovýchodní rybníční soustava
- 6, Rybníční soustava potoka Klejnárky, resp. Jánského potoka
- 7, Rybníční soustava Hostačovky

Skřivánek podotýká, že dělení rybníčních soustav je čistě individuální a lze jej pojmut z mnoha úhlů pohledu. Pro potřeby své práce jsem si vytvořil svůj vlastní způsob rozdělení soustav. Ve většině případů vycházím, stejně jako Skřivánek z vodních toků, avšak používám jemnějšího členění. Základní rozdělení (prac. označení: hlavní soustavy) tvoří největší vodní toky: Doubrava¹⁹³, Brslenka (spolu s Hlubokým p. a Čáslavkou), Klejnárka. Jejich přítoky poté vytvářejí soustavy. V rámci soustav vymezují ještě dílčí podsoustavy, které jsou sice součástí soustavy rybníků na určitém vodním toku, avšak tvoří rybníční komplex samy o sobě. Názvy jednotlivých soustav i podsoustav jsou odvozeny především od vodních toků. Tam, kde osu soustavy tvoří tok neznámý nebo jí tvoří několik drobných vodních toků najednou používám pro pojmenování, po vzoru Skřivánka, název největšího rybníka nebo obce, v jejímž katastru se rybníky nacházejí. Rybníky, které nelze zařadit do rybníčních soustav zmiňuji v rámci té soustavy, ke které jsou geograficky nejbližší.

Prameny k dějinnám jednotlivých soustav jsou kusé. Nejlépe jsou zdokumentovány soustavy v okolí Čáslavi, které sloužily jako zásobárny vody a energie městu. Dobu vzniku a zániku jiných soustav, stejně jako jejich funkci můžeme mnohdy pouze odhadovat. V tomto případě velmi pomohl terénní průzkum. Podle polohy rybníku v terénu nebo podle velikosti, tvaru a postavení hráze totiž

¹⁹¹ Skřivánek, M. : c. d. , str. 11

¹⁹² dtto

¹⁹³ dle předchozího výkladu je jasné, že přímo na Doubravě žádné rybníky budovány nebyly, v tomto případě je členění pouze pracovní tak, aby za hlavní soustavy nebyly zvoleny všechny přítoky Doubravy, na kterých byly rybníky budovány

můžeme například určit, funkce jednotlivých rybníků a to porovnáním se všeobecnými zásadami historické stavby těchto vodních děl. V následujících kapitolách se pokusím charakterizovat současné i zaniklé rybníční soustavy i jednotlivé rybníky. Vzhledem k uvedeným mezerám v historickém bádání je pravděpodobné, že mnou nastíněné hypotézy mohou být ve světle nově objevených pramenů (zejména v nezpracovaných fondech velkostatků) upraveny, či vyvráceny. Moje analýza má být jakýmsi vhladem do dějin regionálních rybníčních soustav. Zcela vyčerpávající a detailní popis každé z nich je možný pouze v rámci dílčích studií, zaměřených na každou soustavu zvlášť¹⁹⁴. To je úkol pro regionální historiky a archeology.

X. 4. 1. Rybníční soustavy Klejnárky

Jak již bylo několikrát zmíněno, Klejnárka byla k budování rybníků pro svá hluboká údolí a velkou vodnost nevhodná. Čilý rybníkářský ruch tak probíhal pouze na jejím nejhornějším toku v okolí Dobrovítova a Zbýšova, především však na jejích přítocích. Jak upozorňuje Skřivánek, mnoho rybníků na těchto „bočních“ soustavách je od Klejnárky velmi vzdáleno¹⁹⁵, což ještě podtrhuje její rybníkářskou nevhodnost. Čestnou výjimkou je Klejnarská soustava, pojmenovaná podle velkého rybníka Klejnaru (viz. níže).

X. 4. 1. 1. Dobrovítovská soustava

Na horním toku Klejnárky (zde zvaný Jánský potok), kolem obce Dobrovítov bylo v minulosti vybudováno množství rybníků. V rámci této soustavy můžeme vyčlenit dvě podsoustavy. „Jihovýchodní“, zde to byly rybníky vybudované přímo na Klejnárce, nedaleko pramene-Pazderna, Pílský, Mlýnský (Sobotkův), společně se dvěma rybníky na prvním pravostranném přítoku Klejnárky. Druhou soustavu „severní“, by tvořily čtyři rybníky počínaje Návesním v Dobrovítově, na prvním levostranném přítoku Klejnárky.

..

¹⁹⁴ v současnosti vzniká např. studie archeologa PhDr. Dohnala: Změny krajiny v pozdním středověku a raném novověku v jižním okolí Čáslavi. Zánik vsí a změny v rybníčním hospodářství ve Zbýšově, Kluckých Chvalovicích a Šebestěnicích...

¹⁹⁵ Skřivánek, M. : c. d. , str. 11

X. 4. 1. 1. a, Jihovýchodní soustava

Historický účel a funkce soustavy je neznámý. V souvislosti s dobrovítovskou pilou a níže položeným mlýnem Dubina (nyní zvaný též Sobotkův) mohla celá soustava sloužit jako zásobárna vody pro pohon zmíněných hospodářských zařízení. Napovídá tomu i fakt, že rybníky leží v nepřístupném terénu v hlubokém údolí Klejnárky. Ta zde není ještě dostatečně vydatná k tomu, aby mohla sama bez pomoci rybníků tato zařízení napájet. Pokud bychom předpokládali, že pila i mlýn vznikly nedlouho po založení tvrze v Dobrovítově¹⁹⁶ v pol. 14. století, mohly by se tyto rybníky zařadit k jedněm z nejstarších na Čáslavsku.

Jen 900 m od pramene Klejnárky se nachází rybník **Pazderna**. V současnosti je využíván jako chovný a patří soukromému majiteli, který ho koupil od obce. Rybník byl v roce 1995 podroben rozsáhlé rekonstrukci. Do této doby byl rybník bez vody, silně zarostlý nánosem a téměř s metrovou vrstvou usazenin¹⁹⁷. O obnovu tohoto rybníka bylo žádáno již v rámci Vodohospodářského průzkumu obcí 1949. Z rybníka vedl vodovod do hospodářského dvora¹⁹⁸.

Rybník Pílský je součástí Přírodní památky Jánský potok (vyhlášena roku 1998) a vlastní ho Agentura ochrany přírody a krajiny ČR od roku 2002. Vyskytuje se zde několik druhů chráněných vodních živočichů především střevele potoční a vydra říční. Rybník prošel v roce 2004 generální rekonstrukcí financovanou právě AOPK ČR. V druhé polovině 20. století byl intenzivně využíván Státní rybářskou správou v Litomyšli k chovu ryb¹⁹⁹. Jeho silné zabahnění však vedlo počátkem 90. let k pozastavení této činnosti. V současnosti je další záměrný chov ryb na rybníce zakázán. Rybník se nesmí letnit ani zimnit a v případě nuceného vypuštění povoleného v období září – únor má být ihned napuštěn.²⁰⁰ Z Pílského rybníka se Jánský potok (Klejnárka) dostává do **Mlýnského rybníka**, který je soukromý a je využíván jako chovný. Zajímavostí je, že jako jeden z mála rybníků na Čáslavsku nebyl po roce 1945 zestátněn²⁰¹.

Na bezejmenném toku, který přitéka z pravé strany do Jánského potoka mezi rybníky Pazdernou a Pílským se v minulosti nacházely **dva rybníky**. První se jmenoval zřejmě Trybule a je zaznamenán pouze na I. vojenském

¹⁹⁶ Čepeck, J., Pospíšil, B.: Tvrze na Čáslavsku, In: Podoubraví, č. 4. – 5., roč. XIV, str. 62 – 64

¹⁹⁷ MÚ Čáslav: Obnova funkce rybníka Pazderna, vypracoval Ing. Viták, SVIP 1994

¹⁹⁸ Skřivánek, M.: c. d., str. 56

¹⁹⁹ viz. SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářský průzkum obcí 1949

²⁰⁰ Koubek, P.: PP Jánský potok-Plán péče pro období 1999 – 2008, str. 3 – 4

²⁰¹ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářský průzkum obcí 1949

mapování. Pravděpodobně byl vysušen počátkem 19. století a následně užíván jako louka, která je však dnes silně podmáčená. Hráz rybníka již není patrná, identifikovat se dá podle cesty, která stále existuje a v I. voj. mapování vedla právě kolem tohoto rybníka. Vzhledem k tomu, že cesta křížuje potok, kterým byl rybník napájen za pomoci brodu, domnívám se, že rybník nemohl být hluboký ani příliš rozsáhlý, jinak by došlo k zaplavení cesty. Druhý rybník (na toku níže) má v lese za Pilským rybníkem, patrné zbytky mocné hráze. Pilský rybník byl dříve pravděpodobně napouštěn více, než je tomu dnes a jeho ocas sahal téměř k hrázi tohoto rybníka. Domnívám se proto, že oba neznámé rybníky na tomto toku sloužily jako regulační k Pilskému rybníku. Zanikl v roce 1874²⁰².

X. 4. 1. 1. b, Severní soustava

Severní soustava rybníků se nachází na bezejmenném potoku, který je prvním levostranným přítokem Jánského potoka (Klejnárky). Pramení nedaleko obce Dobrovítov. Prvním rybníkem, který je na tomto toku vybudován je **Návesní rybník** (foto č. 6) v Dobrovítově. Tento rybník odélníkovitého tvaru je zanesen již v I. voj. mapování. Skřivánek (2001) se domnívá, že rybník je bez odtoku i přítoku a sloužil pro potřeby zaniklé palírny. Vodohospodářský průzkum obcí z roku 1949 označuje tento rybník také za nebeský. Vodohospodářská mapa však jasně ukazuje, že je rybník průtočný. Rybník mohl být pro potřeby palírny upraven, jeho základy mohou být spojeny se stavbou dobrovítovské tvrze v průběhu 14. století. Tvrz byla situována nedaleko od tohoto rybníka, pravděpodobně ležela na místě dnešního kostela sv. Václava. Mocnou věž kostela se zcela netypickými úzkými okny považují někteří historikové za zbytek tvrze²⁰³. Rybník by tak napájel vodou příkopy této tvrze..

Půjdeme-li po bezejmenném potoce dále, narazíme na několik zamokřených luk, které jsou pozůstatky **tří rybníků**. V terénu jsou při podrobném prozkoumání ještě patrné jejich hráze. Největší byl položen nejvýše na toku Funkce a historie těchto rybníků je neznámá. Na mapách stabilního katastru se již neobjevují.

Josefovský katastr cituje v okolí Dobrovítova tyto rybníky: Sakovský, Petříkov, Jezírko, Horní a Dolní Kulhan, Sakovskej (nezaměňovat se Sakovským), Trybule a

²⁰² Skřivánek, M. : c. d. , str. 56

²⁰³ Roztočil, J. : Kostel v Dobrovítově, In: Podoubraví, č. 4, roč. XIII. str. 55 – 57

Prosečný. Které názvy patří k výše uvedeným rybníkům však nedokážeme zjistit. Rybník **Trybule** je uváděn v souvislosti s lesem Svárovem, který se nachází jižně od Dobrovítova. Výměru měl 0,19 ha, je tedy možné že se jednalo o cit. první rybník na bezejmenném pravostranném přítoku Jánského potoka.

K obci Dobrovítov patří malá ves Dědice, kde se na návsi nachází **Dědický rybník**. Protéká jím Dědický potok, který je pravostranným přítokem Senetínského potoka. Se soustavami v okolí Dobrovítova však nemá nic společného. Je zaznamenán v I. voj. mapování. V Dědicích se nacházela také tvrz a to již v druhé polovině 13. století²⁰⁴. Je tedy možné, že byl vybudován spolu s ní jako součást fortifikace.

X. 4. 1. 2. Damírovská soustava

Obec Damírov se nachází přibližně 3 km severně od Dobrovítova. Na bezejmenném potoce, který obcí protéká, byla vybudována celá rybníční soustava. Potok má délku 2 km a je pravým přítokem Senetínského potoka. Damírovská soustava byla tvořena **pěti rybníky** a sloužila zřejmě k chovu ryb. Napovídá tomu jak postavení hrází, tak charakter rybníků (různá velikost-typické pro rybníční hospodářskou soustavu třecích, výtažních a kaprových rybníků). V severní části obce se navíc až do roku 1905 nacházely sádky²⁰⁵. Nejnižší na toku byl položen, plošně nejrozsáhlejší rybník **Na Rohlíku**. Ten zřejmě sloužil jako hlavní (kaprový). Zrušen byl pravděpodobně poč. 19. stol. Ve Vodohopodářském průzkumu obcí 1949 je žádáno o jeho obnovení pro chovné účely. Z hráze tohoto rybníka vybíhala severovýchodním směrem další, srpkovitá hráz, o kterou se opíral rybník, který je patrný ještě na mapách stabilního katastru. Dnes je zalesněný. Nedaleko se nachází poslední funkční rybník Damírovské soustavy (**Damírovský**), opírající se o dvě hráze. Na severu obce jsou patrné v I. voj. mapování dva malé rybníky, které byly vysušeny na poč. 19. století. V současnosti se v obci nachází dvě „louže“ které jsou pravděpodobně pozůstatky sádek.

Směrem na SSV od Damírova se nachází malý potůček, který po 1 km svého toku přitéká z pravé strany rovněž do Senetínského potoka. V údolí tohoto potoka v místě zvaném „K Zemaninám“ byly zbudovány **dva rybníky**, neznámého účelu,

²⁰⁴ Čepěk, J. , Pospíšil, B. : Tvrze na Čáslavsku, In: Podoubraví , č. 4. – 5. , roč. XIV, str. 62 – 64

²⁰⁵ informace poskytla L. Šťastná, 8. 4. 2008

patrné na I. voj. mapování. Stabilní katastr je však již nezaznamenává. V terénu jsou dodnes patrné jejich hráze.

Mapy I. voj. mapování naznačují, že by rybníky v Damírově mohly být s rybníky na SSV propojeny umělým kanálem. Ostatní dostupná mapování však tento stav nepotvrzují a je pravděpodobné, že se tedy jedná o chybné zakreslení situace císařským důstojníkem.

X. 4. 1. 3. Zbýšovská soustava

Rybníky v okolí Zbýšova lze rozdělit do tří dílčích rybníčních soustav. První z nich by byla soustava Čejkovického potoka, který je pravostranným přítokem Klejnárky. Druhá soustava, nazveme ji vlastní Zbýšovskou, byla položena přímo na Klejnárce a zahrnuje velké množství rybníků. Třetí soustava rybníků ležela na Krchlebském potoce, který je pravostranným přítokem Klejnárky.

X. 4. 1. 3. a, Čejkovická soustava

Na mapách I. voj. mapování jsou na Čejkovickém potoce zaznamenány **dva rybníky**. První byl patrně přímo nebo poblíž pramene tohoto potoka, druhý se nacházel o několik kilometrů výše. Jak vyplývá z terénního průzumu, druhý rybník mohl být nedaleko dnešní silnice Zbýšov – Chlum. V poli jsem při terénním průzkumu objevil vyvýšený remíz, který má kolmý směr k Čejkovickému potoku. Může se jednat o zbytek hráze. Pole v okolí jsou silně podmaččená. Oba rybníky poč. 19. století již neregistrujeme.

X. 4. 1. 3. b, Vlastní zbýšovská soustava

Vlastní zbýšovská soustava zahrnovala celkem devět rybníků. Společně s Klejnarskou soustavou, se jednalo o jediné rybníky vybudované přímo na Klejnárce. Ryšána (1954) odhaduje stáří soustavy dle dubů vysazených na hrázi Zbýšovského rybníka. Její počátek lze klást do pol. 16. století, kdy Zbýšov vlastnili Slavatové z Chlumu. Některé rybníky však mohou být starší a vstavět je mohli mniši ze Sázavského kláštera, ke kterému Zbýšov před husitskými válkami náležel. Primární funkce této soustavy je nejasná, mohlo se jednat jak o fortifikační (v souvislosti s Komárovskými rybníky) anebo o rybochovnou (pravděpodobnější).

Zbýšovská soustava se počíná v rybníku **Mokeř (Čejkovický)**, který leží na hranicích Čejkovického a Zbýšovského katastru. Na mapách I. voj. mapování je

označený názvem Kopanina. Tento velmi mělký rybník byl vypuštěn na konci první pol. 19. století, a poté byl užíván jakou louka. V nedávné minulosti byl však rybník zrekonstruován a znovu napuštěn a soukromému majiteli slouží jako chovný.

Rybník **Nový**, byl od Kopaniny vzdálen jen několik desítek metrů. Je položen níže a po jeho hrázi vede silnice Zbýšov – Chlum. Rybník byl vypuštěn na přelomu 60. a 70. let 19. století a narozdíl od výše položené Kopaniny (Mokeře) nebyl obnoven, i když o to obec Zbýšov v roce 1949 žádala. V současnosti pomalu zarůstá lesní vegetací, jeho využití jako louky je pro velké podmáčení prakticky nemožné.

Pod Novým rybníkem se rozkládaly rybníky **Malý a Velký Komárovský**. Jméno nesou po zaniklé osadě Komárov, která se rozkládala pravděpodobně mezi těmito rybníky na levém břehu Klejnárky (při průzkumu jsme zde narazil na terénní nerovnosti, které by mohly být zbytky valů). Osada byla vypálena Švédy za třicetileté války²⁰⁶. Hráze obou rybníků jsou v terénu dodnes patrné. Vzhledem k množství vody, které Klejnárka přivádí se vyznačují velkou mohutností. Podle jejich výšky usuzují, že rybníky byly velmi hluboké. Skřivánek (2001) uvádí, že hráz Velkého Komárovského rybníka byla společná s hrází Zbýšovského rybníka, po které vede silnice Zbýšov – Klucké Chválovce. Stejně tomu uvádí i Ryšán (1954). Vzhledem k výsledkům terénního průzkumu musím tuto informaci dementovat. Hráz Velkého Komárovského rybníka se nachází asi 20 m šikmo od silnice. V jejím východním okraji ji dokonce silnice protíná. Komárovské rybníky zanikly na počátku 19. století.

Dominantou obce Zbýšov je návesní rybník, který nese její jméno. **Zbýšovský rybník** byl se svými téměř 15,6 ha největším rybníkem na horním toku Klejnáry. Původně byl vzdouván dvěma hrázemi. Na hlavní hrázi s výpustí dnes leží úsek silnice z návsi ke kostelu. Hráz je patrně největší na Čáslavsku, její délka činí 190 m, šířka 8 m a výška přesahuje 6 m²⁰⁷. Boční hráz byla umístěná v lokalitě dnešního kempu. Katastrální výměra rybníka se v průběhu historie dvakrát změnila. Nejprve byla v polovině 19. století vysušena jižní část rybníka tzv. „chobot“. Ten sahal téměř až k hrázi Velkého Komárovského rybníka. Druhé zmenšení, na současných 10,8 ha přišlo mezi lety 1950 – 1970 v severní části rybníka. Důvody zmenšení jsou mi neznámé. Domnívám se však, že bylo zapotřebí získat pozemky pro další stavební rozvoj Zbýšova. Na vysušených místech zde najdeme především rekreační chaty. Právě po konci druhé světové války začal být Zbýšov díky rybníku vyhledávanou

²⁰⁶ Ryšán, A. : Vlastivědný obrázek Zbýšova a okolí, ONV IV. referát v Čáslavi, Čáslav 1953, str. 2

²⁰⁷ viz. OÚ Zbýšov: Manipulační řád pro rybník Zbýšov-vypracoval Ing. Kroupa 1977, str. 2

turistickou destinací. Naplnily se tak záměry obecní rady, jenž o využívání rekreačního potenciálu tohoto rybníka jednala již ve třicátých letech²⁰⁸. V roce 1947 zde byla vybudována dětská zotavovna²⁰⁹. Na březích rybníka byly postaveny převlékárny, bufety aj. obslužná zařízení, zároveň bylo dno na několika místech záměrně pokryto pískem. Rybník dnes stále plní zejména rekreační funkci, v posledních letech má však problémy se splněním hygienických norem přírodního koupaliště. Povolené hodnoty mikroorganismů překračuje pravidelně zejména v červenci²¹⁰. Zájem lidí o jeho využití ke koupání každým rokem opadá. Je možné, že časem přejde rybník k čistě rybochovné funkci. Rybník je majetkem obce.

U výpustě ze Zbýšovského rybníka se až do počátku 20. století nacházel mlýn²¹¹. Klejnárka dále pokračuje do rybníka **Punčošky, Střevíčka a Pilského**. Rybník Punčoška byl v polovině 19. století vysušen, avšak ve druhé polovině 20. století opět obnoven a slouží jako chovný. Rybník Střevíček měl společnou hráz s rybníkem Pilským. Mohl tak sloužit jako částečný regulátor přívodu vody do tohoto rybníka. Na přelomu 60. a 70. let 19. století byl vysušen. Dnes je dno Střevíčka zarostlé a nedá se žádným způsobem hospodářsky využívat. Pilský rybník, jak je patrné již z názvu, sloužil potřebám zbýšovské vodní pily. V současnosti je využíván jako chovný a patří Místnímu rybářskému svazu v Kutné Hoře.

Do Zbýšovské soustavy zařazují ještě **návesní rybníček v Opatovicích**, který je však ve Vodohospodářském průzkumu obcí z roku 1949 uváděn jako hospodářská nádrž s brodidlem pro dobytek.

X. 4. 1. 3. c, Krchlebskolhotská soustava

Krchlebskolhotská soustava zahrnuje **čtyři rybníky**, z nichž dnes existuje pouze **Návesní rybník**. Uvádí ho josefovský katastr, avšak žádné z vojenských mapování ho nezaznamenává. Buď byl tedy dlouhou dobu vypuštěn a obnoven na poč. 20. století nebo nebyl do mapování uveden omylem (což se zdá velmi nepravděpodobné). Rybníky nacházející se pod Krchlebskou Lhotou směrem k Opatovicím registrujeme v I. voj. mapování. Jsou jimi **Voplatílek** a **Netřebo**. Voplatílek byl napouštěn ještě v polovině 19. století, narozdíl od Netřeby, který byl zrušen již na jeho počátku. Hráze obou zaniklých rybníků jsou v terénu dobře patrné.

²⁰⁸ SOKA Kutná Hora: Zbýšov-Obecní kronika I. , str. 123

²⁰⁹ Ryšán, A. : Vlastivědný obrázek Zbýšova a okolí, ONV IV. referát v Čáslavi, Čáslav 1953, str. 6

²¹⁰ viz. OÚ Zbýšov: Hygienické zprávy 1998, 1999, 2000, 2001, 2002

²¹¹ Ryšán, A: Vlastivědný obrázek Zbýšova a okolí, ONV IV. referát v Čáslavi, Čáslav 1953, str. 5

Primární funkce této soustavy je mi neznámou, ve spojitosti se soustavou Zbýšovskou mohli plnit funkci rybochovnou. Domnívám se, že Voplatílek nebyl vypuštěn spolu s Netřebou, protože hrál určitou roli v zásobování Krchlebské Lhoty užitkovou vodou. Právě po jeho vypuštění mohl být znovuobnoven rybník návesní. Tato teorie je však pouze hypotézou.

Josefovský katastr uvádí v rámci této soustavy ještě jeden neznámý rybník, který se nacházel někde poblíž Netřeby. Terénní průzkum však tuto informaci nepotvrdil ani nevyvrátil.

X. 4. 1. 4. Vranidolská soustava

Soustava rybníků na Vranidolském potoce a jeho přítocích není soustavou v pravém slova smyslu, jedná se spíše o pracovní označení. Jedná se spíše o jednotlivé rybníky, které se až na pár výjimek navzájem neovlivňovaly. Jediná skutečná rybníční soustava se všemi náležitostmi se nachází na Šebestěnickém potoce, kterému je věnována samostatná kapitola.

Chlumecký rybník se nachází na Chlumském potoce, který je levostranným přítokem Vranidolského potoka. Potok vytváří hluboké, avšak rozlehlé údolí. Rybník u obce Chlum byl vybudován jako součást fortifikace stejnojmenného hradu. Ten se tyčí na skalnatém ostrohu nad rybníkem. Až do třicetileté války byl tento hrad sídlem mocného rodu Slavatů z Chlumu. Rybník byl okolo roku 1911 vypuštěn a následně využíván jako louka.²¹² V roce 1949 žádá obec Chlum o jeho opětovné napuštění. V současnosti je rybník zrekonstruován a opět funkční. Je využíván jako chovný.

Na Vlkanečském potoce, který je pravostranným přítokem Vranidolského potoka byly v minulosti vybudovány dva rybníky **Velký a Malý Kovařický** (též Kovaříkův, Kovařák). Rybníky spolu bezprostředně sousedily. Můžeme se domnívat, že sloužily pro potřebu Vlkanečského mlýna, který je zakreslen v I. voj. mapování. Velký Kovařický rybník, jehož mohutná hráz je dodnes zachovaná, byl vypuštěn na počátku 19. století. Malý Kovařický rybník existuje dodnes, celé 20. století však postupně chátral. Dezolátní stav donutil JZD Zbýšov v roce 1989, aby se přistoupilo ke generální rekonstrukci. Upozorňovalo se především na jeho protipožární, akumulární a hospodářskou funkci²¹³. V současnosti je však využíván jako chovný.

²¹² Čermák, K. : Čáslavsko, nakladatelství Pavla Körbera v Praze, Praha 1911, str. 117

²¹³ OÚ Vlkaneč: Rekonstrukce rybníka „Kovařák“ ve Vlkaneči, povolení-23. 3. 1989

Rybník Pálov se nachází přímo na Vranidolském potoce, nedaleko obce Vlkaneč. Je to jeden z nejmladších rybníků v regionu, zkolaudován byl v roce 2006. Rybník má především akumulční a krajínotvornou funkci²¹⁴.

V okolí obce Klucké Chválovice, kterou Vranidolský potok protéká se nacházelo v minulosti **pět rybníků**. Jeden se nacházel přímo na Vranidolském potoce nad Chválovicemi. Objevuje se pouze na mapách stabilního katastru a II. voj. mapování. Znamená to, že v době I. voj. mapování byl buď letněn anebo neexistoval. Pokud bychom brali v úvahu druhou možnost, pak by existoval pouze 60 let. Zbytky hráze jsou v terénu dosud patrné. Rybník nebyl vybudován přímo na Vranidolském potoce (v tomto místě již obohaceném vodou z potoka Vlkanečského), ale ležel na uměle zbudovaném kanále.

Z lesů západně od Kluckých Chválovic přitéká malý potůček, který se vlévá z levé strany do Vranidolského potoka. Na tomto vodním toku byly vybudovány dva rybníky. Rybník **Palouděrák** (též Paloudělák) je napouštěn dodnes a využívá se jako chovný. Bezprostředně nad Palouděrákem je patrná hráz dalšího neznámého rybníka. Ten je zaznamenán v mapách I. voj. mapování a stabilního katastru. Zanikl tedy pravděpodobně v polovině 19. století. V roce 1949 bylo žádáno o jeho obnovení. Primární funkce těchto rybníků je neznámá. Horní rybník mohl sloužit jako regulační k Palouděráku. Oba také mohly dodávat ryby místnímu malému františkánskému klášteru.

Na mapách I. voj. map. a stabilního katastru je na louce pod Chválovicemi severozápadním směrem zaznamenána také malá nádrž (rybník) bez přítoku. Její původ je neznámý.

Nejdůležitějším a největším rybníkem Vranidolského potoka je **Mlýnský rybník** (též Chválovský). Ten sloužil pro potřeby Chválovického mlýna. Jeho primární funkce však mohla být spjatá se zániklou tvrzí a osadou Smrčany. Tvrz se připomíná již ve 13. století a patřila příbuzným Slavatů z Chlumu. Rybník tak mohl být součástí fortifikace této tvrze. Mlýn je jediným reliktem smrčanské osady, která byla označena za pustou již roku 1462.²¹⁵ V druhé polovině 20. století byl rybník využíván především jako místo pro rekreaci. Svoji zotavovnu zde měly Teplice. Po roce 1989 rekreační středisko zaniklo. Rybník je dnes využíván jako chovný. V areálu mlýna, situovaného pod hrází rybníka, se nacházejí sádky.

²¹⁴ OÚ Vlkaneč: Manipulační a provozní řád rybníka Pálov-vypracoval Ing. Lanžnovský 2006, str. 5

²¹⁵ Ryšán, A. : Vlastivědný obrázek Zbýšova a okolí, ONV IV. referát v Čáslavi, Čáslav 1953, str. 5

X. 4. 1. 5. Šebestěnická soustava

Šebestěnický potok je pravostranným přítokem Vranidolského potoka, do kterého se vlévá v údolí nedaleko Doudovského mlýna. Samotný potok je dlouhý pouze 7 km, avšak v historii plnil celkem osm rybníků. Směrem od pramene to byly **Malý Vosenický, Velký Vosenický, Telecí, Brodecký, Kamenný, Prostřední, Kociánek, a Návesní**. Tyto rybníky vytvářely takřka příkladnou soustavu, kdy byly vybudovány těsně vedle sebe. Způsob jakým byly vystavěny i jejich počet poukazuje na fakt, že měly zadržovat co nejvíce vody. Většina historiků se domnívá, že funkce této soustavy byla spojena s báňskou činností v tomto regionu. V Šebestěnicích jsou prokázány stopy po dolování stříbra a to velmi starého data. První písemné zmínky však máme až ze 70. let 16. století, kdy zde byl vrchním perkmistrem Šiškan z Kutné Hory²¹⁶. V některých pramenech bývají Šebestěnice označovány jako Stříbrnice. Skřivánek (2001) se domnívá, že rybníky sloužily právě k báňským a hutním potřebám. Vzhledem k množství vody, které zadržovaly, je tento argument logický. Proti této teorii však hovoří několik faktů. Jak vyplývá z archivních zpráv, vytěžená ruda se v Šebestěnicích nezpracovávala, ale dovážela se do hutí do Kutné Hory²¹⁷. Rybníky jsou také lokalizovány na druhé straně obce, než jsou doloženy štoly (ty se nacházely u „Čertovy stezky“). Domnívám se, že pro báňské rybníky by se proto více hodila lokalita štolám blíže položených luk u Vranidolského potoka, směrem na Zbýšov. Na I. voj. mapování je zaznamenáno všech osm rybníků. Stabilní katastr však zná již pouze Návesního a Kociánka. V současnosti je napuštěn pouze Návesní rybník, který je majetkem obce a slouží chovným účelům. V roce 1997 prošel úplnou rekonstrukcí.

Zbytky hrází šebestěnických rybníků jsou zachovány především u Velkého Vosenického, Telecího a Prostředního rybníku. Zbytek byl rozvezen nebo rozorán.

Blízko soutoku Klejnárky a Vranidolského potoka se nachází Doudovský mlýn, který má na svém náhonu vybudovaný **rybník**. Rybník sloužil Doudovskému mlýnu jako zásobárna energie v dobách sucha. Po celé 20. století byl zřejmě vypuštěn.

²¹⁶ Bílek, J. : Kutnohorské dolování VI. – Kutací a průzkumné práce v Kutnohorském revíru a v jeho okolí, Kuttna, Kutná Hora 2000, s. 51 – 52

²¹⁷ dtto

V současnosti je však obnoven a slouží novému majiteli mlýna (který ho koupil od p. Schwarzenberga) k rekreaci a chovu ryb.

X. 4. 1. 6. Soustavy středního toku Klejnárky

Podél středního toku Klejnárky se nacházelo množství rozptýlených rybníků, které ve většině případů netvořily soustavy. Výjimkou je soustava ve Březí, která se napojuje na Hluboký potok a soustava rybníků Hraběšínských.

X. 4. 1. 6. a, Soustava Březí

Mezi obcemi Březí a Zbudovice bylo vybudováno množství rybníků. Část jich patří do povodí Klejnárky a část k povodí Hlubokého potoka (Brslenka). Rybníky jsou sitovány buď přímo v obci nebo směrem na východ. Při hlubokém údolí Klejnárky (v místě plánovné přehrady Březí) žádné rybníky vybudovány nebyly, ani pomocí obtokového kanálu. Hranicí mezi povodím Hlubokého potoka a Klejnárky je rybník Kořenný, ze kterého voda odtéká do obou zmíněných potoků. Rybník **Nový**, který přijímá vodu Kořenného však již odtéka pouze do Klejnárky. Dle historických záznamů sloužil rybník hlavně chovu ryb a mohl být i rybníkem nebeským. Voda z Kořenného z do něj údajně tekla jen v době nouze.²¹⁸ Kořenný by se tak plně věnoval zásobování Hlubokého potoka. Z Nového rybníka vedl odtokový kanál do rybníka **Kačírku**, což je současný návesní rybník, zaznamenaný na I. voj. mapování. Pod Kačírkem je na témže mapovém díle zakreslen ještě další rybník, dle Skřivánka (2001) by se mohlo jednat o zaniklý rybník **Čapava**.

Na jižním okraji Březí při silnici na Šebestěnice je malý pramenný rybníček **Škarýdek**. Ten je paradoxně využíván jako chovný, i když pramenné rybníky jsou k tomuto účelu nevhodné. Odtok z tohoto rybníčka směřuje do údolí Janského potoka. Pod západním okrajem Březí však napájí rybník zvaný **Nový**, který vznikl v druhé polovině 20. století a slouží jako chovný.

X. 4. 1. 6. b, Hraběšínské rybníky

Rybníky v okolí Hraběšína napájel svoji vodou bezejmenný potok, který je pravostranným přítokem Paběnického potoka. V Hraběšíně se v minulosti nacházely **čtyři rybníky**. Po proudu bezejmenného potoka to byl nejprve **rybník u zámečku**,

²¹⁸ Skřivánek, M. : c. d. , str. 48

který je zaznamenán v I. voj. mapování. Majitel zámku p. Shchwarzenberg se dle informací správce zámku pokoušel před několika lety tento rybník obnovit, ale stavební průzkum ukázal, že tento záměr není možný. Dále následují dva **rybníky návesní**, které jsou zakresleny již na I. voj. mapování a jsou napouštěny dodnes. Rybníky na sebe navazují hrází, vzájemně se tak regulují. Podle informací místních ležel na severním konci Hraběšína při levé straně silnice Hraběšín – Třebonín v minulosti také rybník, z něhož je dnes patrná pouze hráz a místo je značně podmáčené.

Funkce Hraběšínské soustavy je neznámá. Vzhledem k tomu, že ve vesnici se nacházelo sídlo feudálů nabízí se funkce fortifikační nebo rybochovná.

Západně od Hraběšína se nachází významná soustava rybníků Paběnického potoka., ty však již do své práce nezařazují, přesto, že se nacházejí na hranici zájmového území. Z této soustavy uvádím pouze rybník **Faberský**, který ještě leží v katastru obce Hraběšín.

X. 4. 1. 6. c, Třebonínské rybníky

Ačkoliv název obce Třebonín může odkazovat na slavnou jihočeskou rybníkářskou oblast, rybníků v okolí Třebonína se vyskytovalo po skrovnu. Sloužily především jako zásobárny vody pro dva mlýny, které stojí nedaleko obce.

Mlýn Vápenka leží severně od Třebonína. Ke své činnosti využíval vodu z Medenického potoka. **Mlýnský rybník** poprvé registrujeme až na mapách III. vojenského mapování. Vznikl tedy pravděpodobně na konci 19. století. Na Štumperově mapě, ani ve Vodohospodářském průzkumu obcí 1949 však uváděný není. Pravděpodobně byl tedy nedlouho po svém založení vypuštěn. Dnes je funkční. Dle Skřivánka (2001) by se mohlo jednat o rybník uváděný v jos. katastru jako Ouhoř.

Několik kilometrů dále po Medenickém potoce se nachází v katastru obce Souňov mlýn zvaný Malý nebo též Nový. Ten má ve svém areálu také vybudovaný **rybník**, který registrujeme již na I. voj. mapování. Byl založen roku 1764 a sloužil pro potřeby hospodářského dvora v Souňově. Při prudkých deštích roku 1966 se jeho hráz protrhla a od té doby zůstal vypuštěn. Rekonstrukce a revitalizace se rybník dočkal až v roce 2001.²¹⁹

²¹⁹ MÚ Čáslav: Revitalizace a rekonstrukce vodní nádrže Nový Mlýn-vodoprávní rozhodnutí Okresního úřadu v Kutné Hoře, 27. 12. 2001

Na Třebonínském potoce, který tvoří pravostranný přítok Medenického potoka se nacházel rybník **V Brandejsku**. Ten můžeme registrovat na mapách I. voj. mapování. Vysušen byl pravděpodobně v druhé třetině 19. století. V roce 1949 žádá obec Třebonín o jeho obnovení pro chovné a rekreační účely, avšak záměr schválen nebyl.

Skřivánek (2001) uvádí u Třebonína ještě rybníky Spilku a Návesní. Spilka prý ležel nedaleko Brandejska a na místě Návesního rybníka dnes stojí Obecní úřad.

X. 4. 1. 6. d, Rybníky u Krchleb

Rybníkům v okolí Krchleb dominuje **Netušil** (v některých mapách nesprávně uvedený jako Jarmil). V dávných dobách bývaly Netušilové zřejmě dva, Malý a Velký. Podle archivních pramenů měly Netušilové zásadní význam jako regulační a ochranná nádrž v době jarního tání nebo letních dešťů. *„Na rybníky Velkej a Malej Netušil vždy bedlivý řetel míti, obzvláště ale, když Velkej Netušil tuze nahnanej je a pršeti počna, byť v tom okršku tuze deštiti nemělo, tím vejš jakož se téměř obyčejně stává, na horách a lijavec se spauští a tak v velikým množstvím vody do něho se valejí a hrou, v každým takovým příběhu časně dle vyhledávajíc potřeby jedno, dvě, neboť i více stavidel vyzdvihnouti...“*²²⁰ tolik hovoří instrukce, jak s rybníky zacházet. Z uvedené citace je patrné, že rybníky vybudované na větších vodních tocích se musely během roku nahánět méně, z důvodu ochrany před náhlými povodňovými vlnami. Velký a Malý Netušil byly vysušeny na počátku 19. století, jelikož nejsou zaneseny ani ve stabilním katastru. V současnosti je obnoven Malý Netušil. Kdy se tomu tak stalo je záhadou. Na Štumperově mapě je vyznačen zbytek rybníka, který Skřivánek označuje za Malého Netušila. Vodohospodářský průzkum obcí z roku 1949 o Netušilovi mlčí. Na Městském úřadě v Čáslavi se mi podařilo objevit zprávu MNV Krchleby o odbahnění a rekonstrukci rybníka Netušil, který měl sloužit k chovu ryb a příležitostné rekreaci. Zpráva je z roku 1978, v tomto roce byl zřejmě současný Netušil, dříve Malý Netušil, obnoven.

Pod Malým Netušilem u Krchlebského mlýna se nacházejí **dva rybníčky**. Větší z nich je zakreslován již na mapách stabilního katastru a sloužil po potřeby mlýna. Existuje dodnes.

²²⁰ In: Skřivánek, M. : c. d. , str. 52 – 53

V samotné obci Krchleby se nachází **Návesní rybník**, který vzpomíná již jos. katastr. Přímo v Krchlebech mohl být ještě jeden rybník, sloužící jako fortifikace krchlebské tvrze²²¹, připomínané již v roce 1257. Na rytině z roku 1800 se před tvrzí rybník skutečně nachází²²². Věrohodnost rytiny však může být zpochybněna .

Skřivánek (2001) se domnívá že v okolí Krchleby bylo dříve vystavěno spousty malých rybníků. Terén je zde proto velmi příhodný. Severně po proudu Klejnárky jsou zakresleny v I. voj. mapování dva malé rybníky. Patrně se jedná o **Horní a Dolní Cedidlo**, zmiňované Skřivánkem. Řeka Klejnárka tyto rybníky obtékala zleva. Stabilní katastr je již nezaznamenává. Louka poblíž krchlebské cihelny skutečně nese jméno Cedidlo. Na sousední menší louce jsou pozorovatelné náznaky hráze. V prostorách cihelny se nacházel původní krchlebský mlýn²²³. Rybníky tedy mohly sloužit jako zásobárny vody pro pohon mlýna.

Skřivánek (2001) klade mezi obce Krchleby a Močovice rybník **Nadýmač**, který měl údajně regulační funkci, avšak jeho lokalizace není možná. V samotné obci Močovice se nacházel malý rybníček u mlýna (dnes zaniklý) a stále funkční **Návesní rybník**.

X. 4. 1. 7. Klejnarská soustava

Soustava rybníků na dolním toku Klejnárky pojmenovaná po největším rybníku vybudovaném na Klejnárce-**Klejnaru** (též Krejnar, Grenar). Rybník existoval již před rokem 1498, kdy je poprvé jeho jméno zmiňováno v listinách města²²⁴. Geolog culek svými výzkumy zjistil, že hráz tohoto rybníka byla zbudována pouhým nasypáváním hliněných valů. Z výšky hráze vyvodil závěr, že rybník „*zatápel tak velkou plochu, že žádný z dnešních největších rybníků čáslavského okresu se mu nevyrovná*“²²⁵ . Nedokonalá hráz rybníka byla často ničena přívalovými vodami. Příkladem může být spor Jindřicha Špetle z Prudic s Václavem Haugvicem s Biskupic z roku 1516. Špetle viní Haugvice, od kterého rybník koupil, že ho příliš napouštěl a tím zavinil jeho stržení. Špetle odmítal zaplatit opravu a z Haugvicem se soudil. Čáslav, která protržením rybníka přišla o další zásobárnu vody v okolí navíc podala prostřednictvím purkmistra žalobu na to, že hráz Klejnaru není opravená a žádala po

²²¹ viz. kol. autorů: Historie Krchleb, nákladem obce Krchleby, Kutná Hora 2007, s. 12

²²² Birnbaumová, A: Soupis památek historických a uměleckých v Čechách XLIV. Politický okres Čáslavský, Archeologická komise při české akademii věd a umění, Praha 1929, str. 239

²²³ kol. autorů: Historie Krchleb, nákladem obce Krchleby, Kutná Hora 2007, s. 37

²²⁴ Sedláček, A. : Děje města Čáslavě, Knihtiskárna C. L. Klauudyho, Praha 1874, str. 152

²²⁵ Culek, A. : Geologická mapa katastru města Čáslavě, Knihtiskárna V. Čepka, Čáslav 1948, str. 65 – 66

Špetlovi odškodnění. Tento spor se táhl několik let. Nakonec bylo rozhodnuto, že rybník byl stržen z dopuštění božího a nikdo není vinen.²²⁶ Klejnarský rybník sloužil potřebám valchy, Klejnarského mlýna a ve starších dobách pravděpodobně dvoru Weidhof. Rybník byl pustý již koncem 30. leté války. Kamení z jeho hráze používali lidé na stavbu domů již na počátku 18. století.²²⁷

Součástí Klejnarské soustavy byly patrně také rybník **Vajdhofský**, v pramenech citovaný již v roce 1499²²⁸. Nacházel se pravděpodobně poblíž Klejnaru, avšak domnívám se, že ne přímo na řece Klejnárce. Rybník není, stejně jako Klejnar, na I. voj. mapování zaznamenán. Jeho název odkazuje na zaniklý dvůr Weidhof (Vajdof, Hejdov) o jehož přesné poloze se stále ještě spekuluje. Název „Weid“ odkazuje na rostlinu boryt barvířský, který se dříve používal k barvení látek. Můžeme tedy předpokládat, že zde bývala barvírna²²⁹. Culek (1945) klade tento rybník před brod na cestě Čáslav – Lochy, kde se místně říká „V Hejdofu“. Rybník každopádně nemohl plnit Klejnaru jakoukoliv regulační funkci, mohl do něj pouze odtékat. Sloužil spíše pouze jako akumulční nádrž pro Weidhoffský dvůr. Terénní průzkum existenci tohoto rybníka nepotvrdil ani nevyvrátil²³⁰.

Před tím, než Klejnárka opouští Čáslavsko napájí ještě pomocí mlýnského náhonu návesní **rybník v Lochách**, jenž vznikl na poč. 19. století, a rybník **Vrabcov**. Vrabcov byl vybudován na umělém přivodním kanálu z Klejnárky a sloužil jako akumulční nádrž pro stejnojmenný mlýn. Domnívám se, že mohl být vybudován až v 17. století v souvislosti se zrušením Klejnaru. Nová technologie budování (po nezdařeném pokusu o průtočný rybník) by tomuto faktu odpovídala. V současnosti je tento rybník využíván jako chovný a se svoji výměrou 12,78 ha je také největším na Čáslavsku.

X. 4. 1. 8. Souňovská soustava

Souňovský potok je levostranným přítokem Olšanského potoka. Potok pramení ve **třech návesních rybníčcích**. Ty se nacházejí v blízkosti tvrze, která byla

²²⁶ SOkA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Stará pamětní kniha král., kraj. m. Čáslavi do r. 1852, str. 11

²²⁷ Skřivánek, M: c. d. , str. 54

²²⁸ Sedláček, A. : Sedláček, A. : Děje města Čáslavě, Knihtiskárna C. L. Klauudyho, Praha 1874, str. 152

²²⁹ Pospíšil, B.a kol. : Hejdov, Městské muzeum Čáslav, Čáslav 1981, str. 1

²³⁰ existenci rybníka poblíž Klejnaru připouští také Pospíšil (1981), dává ho do souvislosti s lokalitou „V Obíčkách“

vybudována kolem roku 1559²³¹. Rybníky mohly vzniknout současně s touto tvrzí jako zásobárny vody nebo součást fortifikačního systému.

Nedaleko obce Vodranty je v I. voj. mapování zakreslen rybník poměrně značné velikosti. Na mapách stabilního katastru se již nevyskytuje. Domnívám se, že by se mohlo jednat o Skřivánkuv „tajemný“ **Nadýmač**. Terénní průzkum v této lokalitě však nepřinesl žádné výsledky.

V katastru obce Kluky potok napájel soustavu tří rybníků. Horní **Vrzal**, prostřední **Bažantník** a neznámý **dolní rybník**. V obci Kluky měly své dvory Kutnohorští horníci. Jedna z možných variant funkce těchto rybníků je chov ryb. Horníci si mohli přivydělávat prodejem ryb v Kutné Hoře nebo sloužily jako zdroj potravy jim samotným. Další teorie hovoří o tom, že se v Klukách těžilo stříbro. Ve spojitosti s domy havířů je to logické. Bílek (2000) však upozorňuje na fakt, že v archivech zmiňovaná tajemná vesnice Cluzc, kde se stříbro skutečně těžilo, nejsou Kluky, jak řada historiků špatně transkriptovala, ale Glusow-Hlízov. Na Klukách byla prvděpodobně v 16. století vybudována tvrz, ale fortifikační funkci, vzhledem k charakteru rybníků, vylučuji. V technické zprávě z roku 1960 je uvedeno, že rybníky Bažantník a Vrzal měly v letních měsících značné problémy z čistotou vody. Od rybníků se nesl nesnesitelný zápach a ryby v nich hynuly. Do rybníka Vrzala byla totiž svedena veškerá odpadní voda z celé obce. Byl proto silně zabahněn, a jeho vody nemohlo být využíváno ani při hašení požárů. Nánosy se zmenšil také jeho manipulační prostor. Při zvýšeném stavu vody tak zaplavoval okolní domy do výšky 0,7 m. Ve Vodohospodářském průzkumu 1949 je uveden poblíž Kluků, směrem na Olšany, také malý rybník **Jezírko**. Dnes však již neexistuje.

X. 4. 1. 9. Olšanská soustava

Olšanský potok je pravostranným přítokem Klejnárky, do které se vlévá nedaleko Třebešic. Napájel několik rybníků – směrem od pramene jsou to **tři návesní rybníčky** v Nové Lhotě. Prostřední je doložen již I. voj. mapováním. Vznikl prvděpodobně nedlouho po založení tvrze v 16. století. Rybníky na severním, resp. západním okraji obci vznikly až ve 20. století.

V obci Olšany se v současné době nachází pouze požární nádrž, která je však ještě v roce 1949 označována jako rybník. V minulosti zde na Olšanském potoce byly

²³¹ Birnbaumová, A. : c. d. , str. 318

dva velké rybníky, jejichž hráze jsou v terénu dobře patrné. Vysušeny byly pravděpodobně již na začátku 19. století, stabilní katastr je již nezaznamenává.

Před tím, než Olšanský potok přijíma potok Souňovský, protéká obcí Pucheř. Zde se v současnosti nevyskytuje žádný rybník. I. voj. mapování ukazuje na existenci soustavy **tří malých rybníků**. Po hrázi prostředního z nich vede v současnosti silnice Pucheř – Křesetice. Tento rybník se dle technické zprávy z roku 1961 plánoval obnovit v rámci „akce Z“, jako požární nádrž. Úmysl se však nerealizoval. Existuje domněnka, že Pucheř dříve patřila mezi hornické lokality širšího okolí Kutnohorského revíru (jako Šebestěnice). Na Olšanském potoce proto byly vybudovány úpravny na zpracování rud puchwerky, odtud mohla Pucheř dostat jméno²³². Bílek (2001) tuto hypotézu odmítá, domnívá se, že Pucheř byla založena již ve 14. století, v době, kdy se ruda ještě upravovala ručně tříděním a promýváním. Puchwerky ještě neexistovaly, navíc je podle něj vodní tok pro tuto činnost příliš slabý. Myslím si, že Bílek v tomto případě nebere v úvahu možnost, že akumulace vody v rybnících, které mohly puchwerky dostatečně zásobit. Terénní průzkum potvrdil fakt, že v okolí Pucheře bylo v minulosti i více malých rybníků.

tab. č. 6-Zaniklé rybníky v povodí Klejnárky řazené dle výměry (výběr)*

rybník	výměra (ha)	vodní tok	obec
Netušil	7,31	Klejnárka	Krchleby
Velký Vosenický	3,76	Šebestěnický p.	Šebestěnice
Velký Kovařický	2,5	Vlkanečský p.	Vlkaneč
Na Rohlíku	2	Damírovský p.	Damírov
V Brandejsku	1,6	Třebonínský p.	Třebonín
Voplatílek	1,5	Krchlebský p.	Krchlebská Lhota
Netřeba	1,38	Krchlebský p.	Krchlebská Lhota
Telecí	1,08	Šebestěnický p.	Šebestěnice
Kamenný	1,07	Šebestěnický p.	Šebestěnice
Brodecký	0,7	Šebestěnický p.	Šebestěnice
Prostřední	0,66	Šebestěnický p.	Šebestěnice
Malý Vosenický	0,59	Šebestěnický p.	Šebestěnice
Kociánek	0,35	Šebestěnický p.	Šebestěnice
Střevíček	0,33	Klejnárka	Zbýšov
neznámý	0,3	Damírovský p.	Damírov
Čapava	0,13	bezejmenný	Březí

* výměra je pouze přibližná na základě záznamů z hist. katastrů

²³² Zavadil, A. J. : Kutnohorsko, díl II. , část I. , Kutná Hora 1912, str. 310

tab. č. 7-Současné rybníky v povodí Klejnárky řazený dle katastrální výměry

název	obec	výměra (ha)	zatopená plocha (ha)	objem zadr. vody (m ³)	prům. hloubka (m)
Vrabcov	Třebešice	12,45	8,8	?	?
Zbýšovský	Zbýšov	10,83	9,96	130099	2,5
Klucký (Mlýnský)	Kl. Chválovice	6,77	5,63	57644	1,2
Pilský	Zbýšov	2,44	2,7	36000	3
Nový	Březí	2,32	2	12400	1
Pilský	Dobrovítov	1,7	1,1	15000	1,35
Bažantník	Kluky	1,32	1	?	2,5
Velký Kovařický	Vlkaneč	1,31	0,92	10243	0,56
Návesní	Šebestěnice	1,233	0,98	11760	1,8
Chlumský	Chlum	1,08	0,9	?	?
Netušil	Krchleby	0,92	0,9	10000	2
Mlýnský	Dobrovítov	0,84	0,67	4000	1
Návesní III (Na Oboře)	Nová Lhota	0,8	0,32	?	?
Punčoška	Zbýšov	0,77	0,62	?	?
Nový Mlýn	Souňov	0,68	0,67	6716	1,54
Damírovský	Damírov	0,66	0,4	?	1,2
Návesní	Močovice	0,65	0,52	?	?
Vrzal	Kluky	0,64	0,433	3466	1,5
Palouděrák	Kl. Chválovice	0,63	0,5	4250	1,5
Pálov	Vlkaneč	0,48	0,487	4945	1,2
Pazderna	Dobrovítov	0,42	0,33	1980	1
Čejkovický (Mokeř)	Čejkovice	0,33	0,25	?	?
Návesní	Krch. Lhota	0,3	0,05	?	?
Návesní dolní	Hraběšín	0,27	0,11	?	?
Návesní horní	Hraběšín	0,25	0,16	?	?
Mlýnský	Třebonín	0,25	0,11	?	?
Návesní (Locheský)	Lochy	0,23	0,2	1600	1
Faberský	Hraběšín	0,22	0,2	?	?
Návesní I	Nová Lhota	0,2	0,15	2550	3
Návesní II	Nová Lhota	0,2	0,15	1870	2
Nový II	Březí	0,18	0,17	?	?
Návesní	Dobrovítov	0,17	0,14	1000	1
Návesní (Kačírek)	Březí	0,17	0,1	500	0,7
Návesní	Opatovice	0,16	0,16	?	1,6
Škarýdek	Březí	0,15	0,09	?	?
Dědický	Dědice	0,13	0,112	?	?
Návesní Krchleby	Krchleby	0,13	0,24	?	?
Mlýnský	Krchleby	0,08	0,05	?	?
Doudovský	Opatovice	0,06	0,06	?	?
Návesní horní	Souňov	0,033	0,033	165	1
Návesní dolní	Souňov	0,0123	0,012	600	1

X. 4. 2. Rybníky v okolí Doubravy

Doubrava byla pro stavbu rybníků zcela nevhodná. Po nepříliš vydařené zkušenosti s Klejnarem se o stavbu průtočných rybníků na velkých tocích již rybníkáři ani nesnažily. Všechny rybníky podél Doubravy byly budovány na jejích přítocích a to ještě v dostatečné vzdálenosti od řeky, anebo pomocí dlouhých obtokových kanálů. Rybníčním soustavám u Doubravy dominuje Čertovská.

X. 4. 2. 1. Soustava Hostačovky

Říčka Hostačovka tvoří svým tokem jihovýchodní hranici zájmového území. Je levostranným přítokem Doubravy, do které se vlévá ve Žlebech. Právě rybníční soustavy jsou na Hostačovce vybudovány v pásmu obcí Vilémov – Sirákovice, ty však již leží mimo Čáslavsko. Naše pozornost bude směřovat k levostrannému přítoku této říčky-Zehubskému potoku. Všechny rybníky v tomto regionu plnily především funkci akumulací.

Nedaleko od pramene tohoto potoka narazíme na rybník **Meduň**. Tento vhloubený, neprůtočný rybník s homogenní hrází byl obnoven v roce 2004. Jeho primární funkce je akumulovat vodu v poměrně suché oblasti.²³³ Rybník je patrně zaznamenán na I. voj. mapování, stabilní katastr jej už neuvádí.

Další rybníky byly vybudovány na bezejmenných přítocích z Hostovic a ze Zehubského rybníka. **Návesní rybníčky v Hostovicích a Zehubech** jsou zaznamenány na mapách I. voj. mapování a existují dodnes.

K této soustavě zařazují také rybníky ve Žlebech. Na I. voj. mapování jsou patrné **dva rybníky** v prostorách dnešního zámeckého parku. Napájely se zřejmě umělým kanálem z Hostačovky. Domnívám se, že sloužily fortifikačnímu účelu. Byly vysušeny na počátku 19. století a přeměněny v park. Bližší informace o nich nemáme. Ve Žlebech se nachází také návesní, nebeský rybník zvaný **Bučák** u bývalého hospodářského dvora. Patrný je i na I. voj. mapování.

X. 4. 2. 2. Čertovská soustava

Soustava rybníků napájená řekou Čertovkou a jejími přítoky byla plošně nejrozsáhlejší rybníční soustavou na Čáslavsku. Základy této soustavy byly položeny

²³³ MÚ Čáslav: Manipulační a provozní řád rybníka Meduň v k. ú. Hostovlice-vypracoval Ing. Lázňovský 2004, str. 7

již v roce 1430 Žehušickými z Nestajova. K dokonalosti tuto soustavu nechal přebudovat po roce 1643 Adam Starší z Valdštejna. Rybníky této soustavy byly navzájem propojené kanály, které umožňovaly jejich regulaci. Novák (1937) se domnívá, že rybníky byly budovány za účelem regulace Doubravy a ochrany před povodněmi. Tuto hypotézu vylučuji. Rybníky byly sice prostřednictvím kanálu od Bojmanského jezu spojeny s Doubravou, ale tento kanál se spíše využíval k pomocnému nahánění rybníků v době sucha. Rybníky byly vystavěny především k chovu ryb. Dodnes zachované hráze mají typické lomené tvary, rybníky byly mělké, aby se mohly dobře prohřívát-to vše plně odpovídá rybníkářským instrukcím daným již Dubraviem. Dovolím si tvrdit, že v případě, zachytávání povodňových vln z Doubravy, by jejich hráze lehce přetekly. Největšími rybníky soustavy byly **Velký Horecký, Světlov, Borecký, Taušecký, Podolský, Babický, Bojmanský a Kravinec**. Z pramenů se nám dochovalo také rozdělení těchto rybníků. Hlavní (kaprové) rybníky byli Světlov, Velký Horecký, Kravinec a Borecký, ostatní byly vytírací²³⁴. Ze všech rybníků jsou dodnes patrné hráze. Vysušeny byly hrabětem Josefem Osvaldem z Thunu v první pol. 19. století. Podle dochovaných zpráv to krajině prospělo. Rybníky byly totiž velmi zabahněné a vytvářely tak často spíše močály. Vesnice Borek, kterou obklopovaly rybníky ze tří stran, prý trpěla přemnožením komárů, které způsobovaly epidemie zimnice.

Zajímavá pověst se pojí s rybníkem Kravincem (zvaným též Kráva). Ten se rozkládal na místě dnešní žehušické obory. Z rybníka vystupoval ostrov zvaný Helena, na kterém byl údajně altánek. Podle pověsti se hrabě z Thunu vsadil s neznámým uherským magnátem, že má krávu, která nese za den 100 džberů. Uherský magnát mu to pochopitelně nevěřil, ovšem osobní návštěvou při výlovu „Krávy“ musel dát hraběti z Thunu za pravdu.²³⁵ Reliktem Kravince by mohl být současný rybník „**V Oboře**“ sloužící k chovu ryb.

Rybník Babický vzbuzuje pozornost archeologů. Byl totiž vybudován na místě, kde ležela osada Babice. Václav Žehušický z Nestajova dal tuto osadu přemístit právě kvůli výstavbě rybníka. Vesnice byla údajně přemístěna na místo dnešní základní školy v Žehušicích, její název „V Babicích“ se však neudržel. Zaniklou ves nám tak připomínal pouze tento rybník. Původním reliktem po Babicích mohl být

²³⁴ Novák, F. : Z Dějin města Žehušic, vydala obec Žehušice, Žehušice 2002, str. 108 – 110

²³⁵ Havlíček, J. : c. d. , str. 102 – 106

malý mlýn u výpusti rybníka Světlov²³⁶, který měl společnou hráz s Babíkem. Terénním průzkumem však nebyly po zaniklé osadě objeveny žádné stopy.

Součástí celé hospodářské soustavy byly také další rybníky, které s ní sice nebyly fyzicky propojeny avšak sloužily jako vytírací rybníky. Jmenovitě rybníky **Dvorský, Malý Horecký, Zaříčanský, Zbyslavský** (viz níže), **Podsemtěšský, Nadsemtěšský, Starkočský, Šibeník** a zřejmě i **Bramborský**. Z těchto rybníků se zachoval pouze Starkočský, ostatní byly vysušeny na poč. 19. století, Šibeník a Bramborský v jeho polovině.

X. 4. 2. 3. Další rybníky v okolí Doubravy

V rámci této podkapitoly, bych rád zmínil některé rybníky, které nebyly součástí velkých soustav a nacházely se na menších přítocích v povodí Doubravy.

Koukalecký rybník se nachází jižně od obce Brambory. Dle historiků je velmi starý. Zvláštností je, že tento rybník je nebeský a nemá odtok.

V obci Zbyslav se na potoce nacházely dva rybníky – **Vrchnostenský a Velký**. Vrchnostenský rybník zaznamenává ještě stabilní katastr, Velký nikoli. Ten, ačkoliv již jeho hráz není patrná se při povodních sám zaplňuje a voda v něm vydrží i několik týdnů.²³⁷ O obnovení Vrchnostenského rybníka pro chovné účely žádala Zbyslav v roce 1949 bezvýsledně.

V obcích v okolí Doubravy se nachází velký počet návesních rybníčků – např. **Starkoč, Lovčice, Vinaře, Vinice, Vlačice, Výčapy, Žehušice (V Parku) a Rohozec**. Dosud funkční rybníky byly vybudovány také u Červeného mlýna v Dolních Bučících (v současnosti ve správě Místního rybářského svazu Vrdy) a u mlýna Šmolcovského „V Obci“ (tento rybník je v dezolátním stavu).

²³⁶ Novák, F. : Babice, In: Podoubraví, č. 9. – 10. , roč. XIII, str. 149

²³⁷ Moravec, J. : Bývalá Zbyslavská obora a staronový rybník, www.vrdy.cz, zveřejněno 28. 5. 2006

tabulka č. 8-Zaniklé rybníky v okolí Doubravy řazený dle výměry (výběr)*

rybník	výměra (ha)	vodní tok	obec
Horecký	108	Čertovka	Horky
Kravinec	59,9	Doubrava	Žehušice
Světlov	55,1	Čertovka	Borek
Borecký	35,5	Čertovka	Borek
Taušecký	18,3	Čertovka	Borek
Podolský	8,8	Čertovka	Bílé Podolí
Babický	5,7	Čertovka	Žehušice
Bojmannský	4,8	Starkočský p.	Bojmany
Žehušický	2,9	Doubrava	Žehušice
Dvorský	2,5	Čertovka	Horky
Bramborský	0,6	Bumbálka	Brambory

* výměra je pouze přibližná na základě záznamů z hist. katastrů či odhadu terénu

tabulka č. 9-Současné rybníky v okolí Doubravy řazený del kat. výměry

rybník	obec	výměra (ha)	zatopená plocha (ha)	objem zadr. vody (m ³)	prům. hloubka (m)
Meduň	Hostovlice	0,95	0,92	2250	0,85
Návesní I	Hostovlice	0,8	0,6	5400	1,8
Návesní II	Hostovlice	0,06	0,05	?	?
Zehubský	Zehuby	0,52	0,52	?	?
Bučák	Žleby	0,3	0,24	1440	1
V Obci	Žleby	0,27	0,27	?	?
V Parku	Žehušice	0,29	0,29	?	?
Šutrák	Rohozec	0,44	0,44	?	?
Koukalecký	Brambory	0,56	0,55	3900	?
Mlýnský	Dolní Bučice	0,37	0,32	?	?
Návesní	Starkoč	0,5	0,5	?	0,7
Návesní	Vinaře	0,21	0,19	3644	1,1
Návesní	Vinice	0,17	0,16	1598	1,46
Návesní I	Výčapy	0,44	0,4	8800	1
Návesní II	Výčapy	0,03	0,03	200	1
Návesní	Vlačice	0,3	0,26	3250	1,5

X. 4. 3. Rybníční soustavy Brslenky a její zdrojnic

Rybníční soustavy v povodí Brslenky byly patrně nejvýznamnějšími v regionu. Nepostradatelnou úlohu měly především pro město Čáslav, které na vodě z většiny těchto soustav bylo doslova existenčně závislé.

X. 4. 3. 1. Rybníky horního toku Čáslavky

Řeka Čáslavka pramení v lese Doupově nedaleko obce Kozohlody. V blízkosti obci napájí **dva rybníky** užívané k chovu ryb. U Kozohlod se nachází ještě malý **nebeský rybníček**, který byl v roce 1949 navrhován k přestavbě na požární nádrž. Všechny tři rybníky jsou zaznamenány na I. voj. mapování. Severně od Kozohlod Čáslavka opouští zájmový region a poté co protéká obcí Podmoky a rybníkem Rousínov se vrací do území ORP Čáslav jihovýchodně od Bratčic.

V Bratčicích napájí Čáslavka dva rybníky – Pastušský a Lázeňku. Dle Skřivánka (2002) byl **Pastušský rybník** vybudován jako součást fortifikačního systému zdejší tvrze, která byla postavena již před rokem 1300²³⁸. Je možné, že při budování tohoto rybníka uplatnili své znalosti rytíři Německého řádu. U Pastušského rybníka byl později vybudován mlýn. Rybník však často trpěl nedostatkem vody²³⁹. V současnosti rybník slouží rybochovu. Voda z výpusť tohoto rybníka teče přímo do rybníka **Lázeňky**. Tento rybník sloužil pro potřeby pily, mohl však vzniknout současně s Pastušským rybníkem. Rybník měl být vypuštěn v 70. letech 19. století, ale kvůli významné roli udržování hladiny spodní vody ve studních zůstal tomuto aktu ušetřen²⁴⁰. V letech 2004 – 2007 prošel rybník generální rekonstrukcí²⁴¹, poté co byl zřejmě v roce 2002 poškozen přívalem vod. Jeho oprava byla spolufinancována z fondů EU. Je využíván jako rybochovný a zároveň spolu s Pastušským rybníkem plní významnou úlohu ochrany před povodňovými vlnami.

Pod Lázeňkou přijímá Čáslavka pravostranný přítok Kozohlodský potok. Na tomto potoce byly kdysi rybníky **Dolní a Horní Plačkovec**. I. voj. mapování zaznamenává pouze jeden z nich a jos. katastr v těchto místech uvádí již dvě pusté

²³⁸ Sedláček, A. : Hrady, zámky a tvrze Království českého, svazek XII Čáslavsko, první elektronické vydání, nakladatelství Jiří Čížek, Praha 1998 – 2002, str. 87

²³⁹ Skřivánek, M : c. d. , str. 18

²⁴⁰ Skřivánek, M. : c. d. , str. 19

²⁴¹ MÚ Čáslav: Návrh manipulačního řádu pro rybník Lázeňka, k. u. Bratčice-vypracoval Ing. Kurka, září 2004

hráze. Rybníky byly tedy vysušeny již na konci 18. století. V terénu je dobře patrná deprese dna rybníků, jejich hráze se však již nedochovaly.

Mezi Bratčicemi a Adamovem přijímá Čáslavka z pravé strany Bratčický potok. Ten pramení jižně od Přibyslavic nedaleko rybníka **Zdrahý**. Ten je spolu s nebeským návesním rybníkem **Obecák** zanesen v mapách I. voj. mapování. Vodohospodářský průzkum 1949 uvádí v obci ještě rybník **Paučák**, který plnil roli nádrže. Dnes již tento rybník neexistuje.

U obce Adamov protéká Čáslavka rybníkem **Pilským**, který byl vybudován pro potřeby Pilského mlýna. V roce 1859 byl rybník poškozen a až do roku 1904 (kdy mlýn vyhořel) se nemohl využívat²⁴². V současnosti je opraven a slouží jako chovný.

V rybníku **Fabrickém** (též. Fabr, původně Na Dolích) postaveném kolem roku 1871²⁴³ pro potřeby Tupadelského cukrovaru, přijímá Čáslavka Stroupínovský potok, na kterém ještě stabilní katastr zaznamenává **malý rybníček**. Z Fabrického rybníka byl v roce 1908 zřízen vodovod pro zásobení místních obyvatel vodou²⁴⁴.

X. 4. 3. 2. Tupadelská rybníční soustava

Tupadelská rybníční soustava, především pak horní část, sloužila jako zdroj vody pro Tupadelský pivovar. Nachází se na Tupadelském potoce, který pramení východně od Přibyslavic a je levostranným přítokem Čáslavky. Prvním rybníkem od pramene (?) a současně největším je rybník **Množil**, který se nachází v lese jižně od Tupadel. Z Množila voda odtéká do rybníka **Rubínka** a dále do **Malého a Velkého Matýska**. Z Velkého Matýska vedl vodovod do Tupadelského pivovaru. Domnívám se tedy, že rybník nebyl využíván k chovu ryb. Malý Matýsek potom mohl sloužit jako usazovací nádrž a propust' mezi Malým a Velkým Matýskem jako filtr. Jos. katastr a urbář z roku 1717 citují poblíž Matýsků ještě malý rybník **Adryánek**²⁴⁵. Mohl by být totožný s Malým Matýskem. Domnívám se však, že rybník ležel pod Velkým Matýskem a opíral se o hráz, po které vede dnešní silnice Tupadly – Schořov.

Soustava pokračuje rybníky Bačovskými. I. voj. mapování zaznamenává v tomto položení tři rybníky. Mohlo by se tedy jednat o **Bačov Horní, Prostřední a Dolní**. Stabilní katstr nezaznamenává ani jeden z Bačovů, ty musely být na poč.

²⁴² SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, kart. č. 422, pol. č. 1-190

²⁴³ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodní kniha, kart. č. 1481, pol. č. 40

²⁴⁴ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, kar. č. 423, pol. č. 11/54

²⁴⁵ Skřivánek, M. : c. d. , str. 26

19. století vysušeny nebo letněny, neboť II. voj. mapování registruje Horní Bačov. V současnosti je napuštěn Prostřední i Horní Bačov.

Návesní rybník v Tupadlech se jmenuje **Quadalquir**, vodu odváděl do rybníků **Topíčků**. Rybník byl silně znečišťován odpadními vodami z Tupadelského cukrovaru²⁴⁶. Skřivánek (2002) se domnívá, že Topíčkové byly celkem tři (Horní, Dolní a Prostřední). I. voj. mapování zaznamenává dva Topíčky, stabilní katastr žádný. V současnosti je jeden z Topíčků napuštěný (obnoven patrně v první pol. 20.století). Domnívám se, že by se mohlo jednat o Topíčka Prostředního. Terénní výzkum lokalizaci dalších dvou Topíčků přesně neurčil. Louka pod současným Topíčkem mohla být Dolním Topíčkem. Horní Topíček by tak byl nedaleko Quadalquiru. Průzkum v této části však není možný, neboť se zde nacházejí soukromé pozemky.

Většina Tupadelských rybníků slouží chovnému účelu a patří MRO (Místní rybářské organizaci) Čáslav.

V souvislosti s Tupadelskou rybníční soustavou hovoří Skřivánek (2002) o vysušených Hadích rybníčcích, které se měly nacházet v lese jižně od Tupadel směrem k Adamovu. Tupadelský potok protéká poblíž Přibyslavic malou nádržkou, domnívám se však, že nejde o relikv těchto rybníčků. V lese nad Adamovem jsem objevil rybník, kterému místní říkají **Vojenský**, neboť je poblíž muničního skladu. Rybník není zakreslený na žádné historické ani současně mapě. Chybí k němu jakékoli informace.

X. 4. 3. 3. Rybníky dolního toku Čáslavky

Tupadelský potok se vlévá do Čáslavky u rybníka **Dubí**. Rybník je zmiňován již roku 1558. Sloužil jako chovný a zároveň jako akumulární nádrž pro potřeby mlýna. Rybník byl také hojně využíván k napájení dobytka na okolních pastvinách, také se v něm máčelo konopí²⁴⁷. Což bylo v té době dokonce trestným činem, neboť mělo neblahé následky na chov ryb. Mlýnář Říha si roku 1908 stěžoval na obec Tupadly, která odváděla vodu z Fabrického rybníka, že se v Brslence nedostává vody. Rybník byl bez ní již 5 měsíců, a scházel tak i pohon mlýna. Stejný mlýnář si o rok později opět stěžuje na obec Tupadly, paradoxně tentokrát na plýtvání vody, jelikož Fabrický

²⁴⁶ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Nová Památná kniha královského města Čáslavě, str. 82

²⁴⁷ dtto, str. 24

rybník byl v průběhu roku dvakrát vypuštěn²⁴⁸. V současnosti patří dubí MRO Čáslav a je využíván jako chovný.

Pod Dubím u Drobovic se nacházely v minulosti **dva rybníčky** z nichž je v současnosti jeden napuštěn. Domnívám se, že byly vybudovány spolu s mlýnským náhonem, který se zde odděluje od Čáslavky. Skřivánek (2002) jmenuje oba rybníky jako vypuštěné. V obci Drobovice se nachází návesní rybník **Pozemský**. Byl vybudován zřejmě na poč. 20. století. U bývalého Drobovického mlýna se nachází na náhonu **malý rybníček**, který pro mlýn akumuloval vodu. Je zaznamenán na mapách I. voj. mapování. Vodní toky v okolí Drobovic mohly být značně upraveny rytíři Řadu německých rytířů pro potřeby fortifikace jejich komendy.

X. 4. 3. 4. Rybníční soustava Hlubokého potoka

Patrně nejvýznamnější rybníční soustava v regionu. Z hlediska vodárenské byla skutečnou tepnou života pro město Čáslav. Tuto soustavu jsem si pracovníčně rozdělil na dvě dílčí podsoustavy Zbudovickou a Trubenskou. Centrální část povodí Hlubokého potoka byla vyhlášena v roce 1974 klidovou oblastí.

X. 4. 3. 4. a, Zbudovická soustava

Jedna se o soustavu rybníků vybudovaných na horním toku Hlubokého potoka a jeho levostranného přítoku, potoka Schořovského. Hluboký potok pramení nedaleko rybníka **Kocanda**, ve stejnojmenné osadě. Kocanda byla v minulosti významnou zastávkou na tzv. Vídeňské cestě do Prahy. Rybník sloužil pro potřeby hosp. dvora a zájezdního hostince. Podle doložených zpráv měl i v suchých letech dostatek vody. Mezi Kocandou a obcí Zbudovice napájel potok řadu rybníků- **Beranov, Prchal, Popov a neznámý rybník**. Dodnes jsou napuštěny pouze Prchal a Popov. Beranov a neznámý rybník byly vysušeny již na počátku 19. století. Přes svoji značnou vzdálenost od Čáslavi plnily již tyto rybníky důležitou vodárenskou funkci. V roce 1899 bylo totiž vybudováno potrubí z rybníka Prchal do Trubného, které mělo tomuto rybníku pomoci se zásobováním Čáslavi²⁴⁹. Na konci 19. století bylo rovněž uvažováno o obnově Beranova ze stejného účelu. Poblíž silnice Zbudovice – Šebestěnice je po pravé straně malý rybník, patrně **močál**, který byl zřejmě propojen se sousedním neznámým rybníkem, ze kterého se dochovala

²⁴⁸ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodohospodářství, kart. č. 423, pol. č. 11/54

²⁴⁹ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898 – 1908, str. 55

hráz. Rybník Popov byl dříve propojen s nedalekým rybníkem **Pustým** a **Kořenným**. O Kořenném byla řeč v souvislosti se soustavou u Březí. Jedná se zřejmě o pramenný rybník. Pustý rybník dostal své jméno s největší pravděpodobností od toho, že byl velkou část 19. století vypuštěn. Rybníky slouží v současnosti především k chovu ryb. Ve vlastnictví je má Rybářství Litomyšl a .s. a pečlivě se o ně stará. Význam těchto rybníků podtrhuje fakt, že v průběhu vodárenské krize v 60. letech 20. století, bylo uvažováno o jejich zvětšení a využívání k akumulaci užitkové vody²⁵⁰.

Ve vsi Zbudovice jsou ve stabilním katastru zaneseny **tři rybníčky**. Ve II. vojenském mapování jsou však již vysušeny. Rybník na jihu obce v lokalitě Za humny byl ve 20. století obnoven jako nádrž.

Hluboký potok pokračuje z Prchala směrem na severovýchod do lesů Rejžovka. Zde přijímá z levé strany výtok z rybníka Kořenného. Na severní hranici tohoto lesa se nacházely dříve dva rybníky **Rejžovka** a **Podlesní**. Sloužily pravděpodobně jako zásobárny vody pro zaniklou vesnici Rajžoky. Podlesní rybník byl vysušen již v 18. století. Rybník Rejžovka na poč. 19. století. Následně byly využívány jako louky. Rybník Rejžovku se mi podařilo na základě sítě cest lokalizovat, Podlesní rybník ležel patrně nad ním. Na existenci rybníků poukazují i místní toponyma.

Hluboký potok, nedaleko od Rejžovky, přijímá z pravé strany přítok v podobě Schořovského potoka. Ten v současnosti napájí **Návesní rybník**. Nad návesním rybníčkem se dle I. voj. mapování nacházel další rybník. Stabilní katastr jej však již nezná.

X. 4. 3. 4. b, Trubenská soustava

Jedná se o soustavu průtočných rybníků vybudovaných na dolním toku Hlubokého potoka počínaje rybníkem **Hlubokým**. Údajně rybník velkého stáří, sloužil jako pomocná nádrž Trubnému až do roku 1834²⁵¹, kdy byl protržen povodní a již nebyl opraven. V roce 1904 jednalo město Čáslav o obnovení rybníka se Žlebským panstvím²⁵², avšak díky napjatým vztahům mezi oběma jednajícími stranami nebyl rybník obnoven.

²⁵⁰ viz Hydrologická studie ČVÚT 1957

²⁵¹ Skřivánek, M. : c. d. , str. 31

²⁵² SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898 – 1908, str. 223

U Nového dvora přijímá Hluboký potok levostranný přítok od Štrampouchu. Na tomto potoce je na I. voj. mapování patrný rybník, který se nacházel zřejmě v místech dnešního rybníka **Jordán**. U **Nového dvora** je také rybníček, který byl v průběhu 19. století vypuštěn, avšak existuje dodnes. Jedná se zřejmě o relikv vesnice Žitenice, která zpusťla roku 1529. V blízkosti se nacházely ještě na poč. 20. století sádky. Novodvorský rybníček je zmiňován v souvislosti s vydatným pramenem studánky Vilímkou, která měla pro celou Trubenskou soustavu důležitý význam.²⁵³

Níže po proudu Hlubokého potoka ležely rybníky **Bažantník** a **Horní Trubný**. Skřivánek (2002) se domnívá, že byly identické. Kůrka (1976) však klade Bažantníka před Horního Trubný. Terénním průzkum prokázal, že se skutečně jedná o dva samostatné rybníky. Bažantník byl vysušen již v 18. století. Horní Trubný sloužil jako pomocná nádrž Trubného. Na počátku 19. století byl vysušen a během několika let zalesněn. Po konfiskaci po roce 1620 Čáslav přišla o tento rybník. Představitelé města si následně stěžovali, že Tupadelské panství začalo z rybníka odvádět vodu do dvora v Žákách a tím katastrofálně snížili přívod vody do Trubného.²⁵⁴

Konečně se dostáváme k rybníku **Trubný**. Jeho nesmírná důležitost v souvislosti s vodovodem pro Čáslav byla zmíněna již v kapitole IX. 1. Rybník byl na konci 19. století v severní části rozšířen. Po pobělohorských konfiskacích rybník připadl Tupadelskému panství. S ním byla nuceno město uzavřít nevýhodnou pachtovní dohodu roku 1643²⁵⁵. Trubný byl spolu s ostatními rybníky soustavy často postihován povodněmi. Ty s sebou přinášely množství odplavené půdy z okolních polí a rybníky znečišťovaly. V kronikách tak nacházíme časté záznamy o čištění a odbahňování Trubného. V letních měsících Trubný skoro vysychal. V roce 1782 byl Trubný postižen povodní, která poničila jeho hráz²⁵⁶. Rybník je v současnosti udržován ve výborném stavu ve vlastnictví MRO Čáslav. Využíván je tedy jako chovný.

Nad Trubným se nacházejí rybníky **Jirsák** a **Homolka**. Jirsákové byly původně dva Velký a Malý. Malý je zaznamenán ještě v jos. katastru v I. voj. mapování však chybí. Rybník Homolka byl vybudován nákladem města Čáslav v letech 1555–1558 čistě pro vodárenské účely. Po pobělohorských konfiskacích připadly oba rybníky

²⁵³ Skřivánek, M. : c. d. , str. 32

²⁵⁴ Skřivánek, M. : c. d. , str. 33

²⁵⁵ Malina, J. a kol. : c. d. , str. 96

²⁵⁶ Skřivánek, M. : c. d. , str. 37

k panství Filipovskému. Město si je od tohoto panství pronajímalo. Patrně již v polovině 18. století byly rybníky vypuštěny a využívány pro pěstování prosa nebo zelí. V roce 1866, zde byly sázeny ovocné stromy²⁵⁷. Město proti tomuto využití rybníků protestovalo. Oba rybníky byly obnoveny v roce 1873, kdy je Emilie Rittersteinová nechala napustit a na 10 let pronajala městu výměnou za odběr vody z Čáslavky u Drobovic pro cukrovar ve Filipově²⁵⁸. Rybníky plní také důležitou regulační a ochrannou funkci v případě přívalových dešťů. Jejich hráze byly často poškozovány povodněmi. V současnosti rybníky patří MRO Čáslav.

X. 4. 3. 5. Rybníky na Brslence

Řeka Brslenka vzniká soutokem Čáslavky a Hlubokého potoka na místě bývalého rybníka **Svornost**. Byl zbudován roku 1556. Hlavním měřičem byl Jindřich Bračický ze Schořov²⁵⁹. Jedná se o jediné dochované jméno rybníkáře v regionu. Rybník byl zbudován výhradně pro zásobování města a městských mlýnů vodou. Svornost byla již od svého založení předmětem četných sporů. Po bělohorské konfiskaci připadla do držav velkostatku Žleby-Tupadly. Noví majitelé nechali v roce 1693 na rybníce provést technické úpravy, díky nimž dva z čáslavských mlýnů přišly o dostatek vody k pohonu mlýnských kol. Vztahy mezi Auerspergy a městem tímto aktem počaly nabírat silně negativní směr. Svornost byla značně závislá na rybnících soustavy potoka Hlubokého. Nebyla však schopná odolávat povodňovým vlnám a tak často otevírala svá stavidla. Povodeň vzniklá silným krupobitím v roce 1782 Svornost vážně poškodila. Následné úpravy značně zmenšily výměru tohoto rybníka. Spory o pozemky kolem rybníka a nechuť knížete Auersperga o něj pečovat vedla, přes protesty čáslavských radních²⁶⁰, v roce 1857 k jeho vysušení. Tento akt způsobil v bezprostředním okolí pohromu. Z bývalého rybníka neustále prosakovala voda, hladina spodní vody ve studních v okolí značně poklesla.²⁶¹ Dnes je na místě, poblíž Svornosti, vystavěna nová základní škola. Není tajemstvím, že již dva roky po svém otevření trpí její zdi značnou vlhkostí a na některých místech se objevují praskliny způsobené propadáním budovy do převážně písčitého podloží.

²⁵⁷ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Nová Památná kniha Královského města Čáslavě, str. 65

²⁵⁸ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Nová Památná kniha královského města Čáslavě, str. 82

²⁵⁹ Sedláček, A. : Děje města Čáslavě, Knihotiskárna C. L. Klauudyho, Praha 1874, str. 153

²⁶⁰ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Nová Památná kniha Královského města Čáslavě, str. 40

²⁶¹ Skřivánek, M. : c.d. str. 23

Ze Svornosti Brslenka odtéká do jednoho z nejstaších rybníků na Čáslavsku-**Podměstského**. První zmínka o Podměstském rybníku pochází z listiny sepsané roku 1371²⁶². Většina historiků však klade vznik rybníka těsně před založení města. Někteří z nich se domnívají, že vznikl zatopením bývalého lomu na kámen²⁶³, kterého bylo využito při stavbě městského opevnění. Jeho vodou byly plněny přilehlé vodní příkopy, které obklopovaly městské hradby.

Rybník je vzdouván dvěma hrázemi na severní a severozápadní straně. Jeho zbudováním zároveň došlo k regulaci toku řeky Brslenky, která již tak přestala zásobit vodou přilehlý Podhrádecký rybník (součást soustavy Žákovského potoka). Podměstský rybník byl po několik stovek let své existence nejprve nazýván Onšovský podle mlýna, který stál pod jeho severní hrází. Mlýny Onšovský a Špitálský, které se rozprostíraly v Tábořském předměstí, potřebovaly ke své činnosti velké množství vody. Rybník proto trpěl jejím nedostatkem, zejména v letních měsících, kdy Brslenka vysychala. V roce 1842 byl rybník v důsledku dlouhého období sucha tak prázdný, že na jeho dně byl stavěn nový krov pro pivovar²⁶⁴. V době přívalových dešťů však musel rybník čelit povodňovým vlnám. Máme zprávy o tom, že hráz silně prosakovala a několikrát přetekla (viz. kapitola VIII. 4.) Její úplná rekonstrukce byla možná až po vystavění rybníka Svornost. Negativních vlivů povodní se však rybník nikdy zcela nezbavil. Podměstský rybník měl také odjakživa problémy s čistotou vody. Po několik staletí do něj byly vypouštěny splašky z městských pivovarů a ústila do něj městská kanalizace, situace se nezlepila ani dnes. Podměstský rybník byl po rekonstrukci v roce 1878²⁶⁵ rozšířen o plochu 0,5 ha²⁶⁶, která vznikla zatopením loučky, jež vytvářela v jižní části rybníka tzv. chobot. Zajímavé poznatky přináší ve své studii dr. Culek (1948), který na základě geologických výzkumů zjistil, že rybník nebyl od svého založení až do roku 1945 čištěn. Mocnost nánosů bahna na dně rybníka činila v roce 1945 v některých místech až 5 m. Odhaduje, že rychlost sedimentace bahna převážně v dolní části rybníka byla asi 60 – 100 cm za 100 let. Proti této hypotéze však svědčí záznamy z městských kronik. Ty uvádějí pravidelné

²⁶² Culek, A. : Geologická mapa katastru města Čáslavě, Knihovna V. Čepka, Čáslav 1948, str. 61

²⁶³ Kliment Čermák (1914)

²⁶⁴ SOKA Kutná Hora: MěstU Čáslav, Stará Pamětní kniha král. kraj. m. Čáslavi do r. 1852, str. 250

²⁶⁵ SOKA Kutná Hora: MěstU Čáslav, Nová památná kniha Královského města Čáslavě, str. 144

²⁶⁶ Srovnání Skřivánek, M. : c.d. str. 22 a Soupis rybníků v okrese Čáslav 1950, ONV Čáslav kart. č. 141, pol. č. 747 (1)

odbahňování rybníka od roku 1870²⁶⁷. Na čištění Podměstského rybníka měli zájem především představitelé pivovaru, a čáslavského cukrovaru, kteří využívali jeho užitkové vody. V roce 1879 doloženo úplné vyvážení rybníka, na kterém se dle kronik podílelo 100 povozů a pro tyto účely byla zbudována také malá provizorní železnice vedoucí až k cihelně²⁶⁸. Rychlost sedimentace v tomto rybníce je tak delako větší, než jakou uvádí Culek. Rybník je v současnosti ve vlastnictví MRO Čáslav a slouží jako chovný.

Pod Podměstským rybníkem dále po proudu Brslenky se nacházejí **Starý a Nový tovární rybník**. Jsou napájeny bočními kanály z Brslenky. Nový tovární rybník vznikl v letech 1990 – 1992 pro potřeby továrny Kosmos. Byl vybudován na místě starého Špitálského rybníka, který je doložen již k roku 1512²⁶⁹. Vysušen byl ještě před sepsáním jos. katastru. Starý tovární rybník byl postaven na poč. 20. století pro potřeby továrny Ing. Picka (Kosmos) a ještě fungujícího Špitálského mlýna. Oba rybníky jsou dnes v soukromém vlastnictví a slouží jako chovné.

Nad Starým továrním rybníkem směrem k Rezkovci se dle Sedláčka (1874) i Culka (1948) rozkládalo několik rybníků. Nejsou však zaznamenány v žádném dostupném mapování. Regulace Brslenky na poč. 20. století zde navíc zahladila případné fyzické důkazy existence rybníků. Domnívám se, že jeden rybník mohl být v prostorách dnešního zahradnictví (hráz by byla silnice ke hřbitovu) a druhý na louce za Agrem. Skřivánek (2002) uvádí, že by se mohlo jednat o rybníky **Syřsavský a Hojeský**.

Je pravděpodobné, že ve městě se nacházelo množství dalších menších rybníčků, jako například **V Břízkách** (možná souvislost se Svorností), **Vachovský** (možná souvislost se Švachovskou vinicí ve Vodrantech) , **Šmídovka**, **Rybníček** aj. Jejich lokalizace je však velmi obtížná.

Předposledním rybníkem na Brslence byl **Rezkovec**, který se rozkládal u hájovny a stejnojmenného dvora. Vznikl již před rokem 1483, kdy ho koupilo město od rodiny Rezkových²⁷⁰. Jako většina dalších rybníků byl po roce 1620 městu odebrán a připadl majiteli velkostatku v Tupadlech. Rybník často nedokázal odolávat přívalům vody, jejíž průtok vrchnost neregulovala (snad proto, že Rezkovec byl

²⁶⁷ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Nová památná kniha Královského města Čáslavě, str. 77

²⁶⁸ SOKA Kutná Hora: MěstÚ Čáslav, Nová památná kniha Královského města Čáslavě, str. 154

²⁶⁹ Sedláček, A. : Děje města Čáslavě, Knihtiskárna C. L. Klaudyho, Praha 1874, str. 152

²⁷⁰ dtto

obklopen pozemky patřícími k městu) a voda z něj zaplavovala okolní louky a pole. Tato situace je dalším příkladem naschválů, které mezi sebou měšťané a panstvo vedli. Tentokrát se však město s velkostatkem roku 1667 dohodlo a Rezkovec již nebyl hrozbou pro pozemky sedláků hospodařících v okolí.²⁷¹ Sedláček (1898) ve své práci připomíná Rezkovec v souvislosti s pruským vojskem a bitvou u Chotusic. Roku 1742 se v Rezkovci při ústupu utopilo několik desítek Prušáků. Po vypuštění Rezkovce na počátku 19. století byla vzniklá plocha využívána jako vojenská střelnice. Stabilní katastr tento rybník již nezaznamenává. V terénu jsou stále patrné zbytky jeho hráze.

Poslední rybník Brslenské soustavy - **Druhanický** byl vybudován pravděpodobně současně s Druhanickou tvrzí, která se nacházela na ostrově uprostřed rybníka a byla vybudována kolem roku 1350²⁷². V průběhu staletí tvrz zanikla a rybník byl zmenšen do podoby, ve které je zachycen na I. voj. mapování. Od počátku 19. století, v souvislosti s rozšířením průmyslové výroby v okolí Brslenky, měl rybník závažné problémy s čistotou vody. Pro silné chemické znečištění nemohl být využíván ani pro chov ryb. Majitel rybníka žádal v roce 1931 o jeho zrušení. Přes logické argumenty, které jeho majitel ke zrušení dával, narazil na silný odpor místních členů politických stran, kteří se snažily celou záležitost zpolitizovat a zviditelnit tak svoji partaj. Příklad se dostal až k Nejvyššímu správnímu soudu, kterému předsedal budoucí protektorátní prezident Emil Hácha. Soud rozhodl roku 1936 ve prospěch majitele rybníka a ten byl téhož roku zrušen. Dva roky na to paradoxně žádá stejný majitel o obnovení zmenšeného rybníka.²⁷³ V současnosti se zde nacházejí dvě malé tůně na severním a jižním konci bývalého zátopového prostoru.

X. 4. 3. 6. Žacká soustava

Na Žackém potoce bylo vybudováno množství rybníků. Potok má dvě zdrojnice, jedna vede ze samoty Dubina východně od Štrampouchu. V Dubině se nachází **malý rybníček**. Jeho původ je neznámý, v historických mapách není zanesen. Druhá zdrojnice vede od Horního Štrampouchu a pramení ve zdejším **rybníčku**. I. voj. mapování zobrazuje rybníčky dva, stabilní katastr již pouze jeden. Obě

²⁷¹ Skřivánek, M. : c.d. str. 24

²⁷² Čepěk, J. , Pospíšil, B. : Tvrze na Čáslavsku, In: Podoubraví , č. 4. – 5. , roč. XIV, str. 62 – 64

²⁷³ SOKA Kutná Hora: OÚ Čáslav, Vodní hopsodářství, inv. č. 2288, kart. č. 956

zdrojnice se stékaly nedaleko rybníka, zaznamenaného v I. voj. mapování. Dle Skřivánka (2002) by se mohlo jednat o rybník Poručník nebo **Zrcadlo**.

Žacký potok dále napájí starobylý **Návesní rybník** v obci Žáky a několik malý rybníček u bývalého zámku. Za zdmi bývalého statku jsou patrné zbytky rybníka **Dvorského**, který není zaznamenaný v žádném historickém mapování. Rybník je silně zarostlý a je do něj vypouštěna močůvka. Před Medenicemi byly na Žackém potoce pravděpodobně rybníky **Špitálský, Nový, Telecí** a **Burianek**. Jde o velmi staré nádrže, které byly vysušeny již před sepsáním jos. katastru. Rybník Špitálský může být dle názvu totožný s Dvorským. Terénní průzkum pozůstatky hrází neodhalil. Uprostřed údolí tohoto potoka však zaznamenáváme tůň, která není zakreslena v žádných novodobých mapách. Dle stabilního katastru by se mohlo jednat o pozůstatek lomu. Domnívám se, že součástí vyvýšeniny nad tůní by mohly být také zbytky hráze některého z výše jmenovaných rybníků (především Nového). Další hráze by se mohly nacházet na místě dnešních přemostění potoka. Údolí potoka je zde pro budování rybníků velmi vhodné.

Důležitým rybníkem této soustavy jsou **Medenice** (jinak Rusalka, Žabárna nebo Rezkovec). Byl zbudován roku 1512 a byl označován jako rybník „Měděnický“. Již samotný název naznačuje, že jeho prvotní funkce byla spojena s hutní činností²⁷⁴. Později snad sloužil jako zásobárna vody, ale koncem 18. století byl vysušen. Pro stálý nedostatek pitné vody se však radní města na počátku 19. století rozhodli opětovně realizovat plány vytvořené snad již v 16. století. Medenici opět napustili v původní velikosti a došlo tak k smysluplnému využití četných pramenů kvalitní vody, kterou dávaly žacké studánky. V současnosti patří rybník MRO Čáslav.

Pod Medenicí je v současné době koupaliště. Po proudu Žackého potoka se dále dostáváme na vrhačskou louku, která je dnem bývalého rybníka **Loučného**, který byl vysušen na poč. 19. století a sloužil poté jako střelnice. Loučný měl společnou hráz s rybníkem **Zemánek**. Rybník Zemánek je velmi starého data. Byl zbudován ke konci 13. století. Sloužil jako zdroj pitné vody pro obyvatele Čáslavi a jeho vody bylo využíváno také při výrobě piva ve Starém pivovaru. V průběhu historie z něj bylo vybudováno několik vodovodů. V současnosti je rybník využíván jako chovný a v roce 1983 prošel důkladnou rekonstrukcí. Patrně největším a nejstarším rybníkem celé soustavy byl rybník **Podhrádecký**. Podle historika A. Sedláčka (1898)

²⁷⁴ Skřivánek, M. : c.d. str. 39

pochází Podhrádecký rybník z doby, kterou označil za „předhistorickou“. Otázkou je, co je „předhistorickou“ dobou míněno. Pokud byl Podhrádecký rybník součástí opevnění Hrádeckého hradiště²⁷⁵ patřící Slavníkovcům (později Přemyslovcům), pak jeho vznik můžeme datovat do počátku 10. století. Domnívám se však, že rybník mohl být data i mnohem staršího a tím by se řadil mezi nejstarobylejší v Čechách. Řeka Brslenka se totiž v této oblasti velmi rozvětvovala a vytvářela mnoho slepých ramen. Ta proměnila údolí sevřené mezi Hrádkem a vyvýšeninou, na které stojí dnešní město, v bahnitou oblast plnou močálů, kterou svými vodami bohatě zásobily i potůčky ze Žáckých studánek přitékající z jihu. Vrch Hrádek byl navíc původně ostrožinou²⁷⁶, kterou řeka Brslenka obtékala. Až při vzniku Podměstského rybníka byla Brslenka zregulována a Hrádecký ostroh díky těžbě kamene oddělen od vyvýšeniny dnešního města. Podhrádecký rybník tak vlastně mohl vzniknout bez zapříčinění člověka jako malé jezírko v nejnižše položeném místě močálů, v němž se spojovaly vody Brslenky a potoků tekoucích od Žáků. Pozdější hrádečtí usedlíci toto jezírko mohli pouze upravit k obrazu svému. Celá tato teorie je však pouze hypotézou, kterou nelze dostatečně podložit fakty. S jistotou však můžeme tvrdit, že rybník měl fortifikační funkci. V roce 1874 bylo uvažováno o vytvoření nouzového přepadu a kanálu z Podměstského rybníka do Podhrádeckého, který by Podměstskému rybníku značně v době povodní značně ulehčil, z plánů však sešlo. Rybník je zanesen ještě na mapách I. voj. mapování, ale počátkem 19. století byl vysušen.

X. 4. 3. 7. Koudelovská soustava

Soustava Koudelovského potoka plnila především vodárenskou funkci. Potok pramení nedaleko Markovic, ve kterých napájel **Horní a Dolní Markovický** rybník u zdejšího statku. Horní Markovický byl vysušen na počátku 19. století. Dolní Markovický je napouštěn dodnes. Potok dále protéká osadou Skovice, ve kterých je u hosp. dvora rybník **Skovický**, zaznamenaný na I. voj. mapování. Následuje Koudelov, kde byly rybníky **Horní a Dolní Koudelovský**, které také sloužili místnímu hospodářskému dvoru při zaniklé tvrzi. Horní Koudelovský je napouštěn dodnes, z Dolního je na I. voj. mapování zaznamenána pouze hráz. Za dnešní silnicí Čáslav

²⁷⁵ tamtéž

²⁷⁶ Frolík, J., Valentová, J., Šanderová, J., Tomášek, M., Tvrdlík, R.: „Čáslav – Kolín – Kutná Hora“ Svět středověkého měšťana, Městské muzeum Čáslav, Archeologický ústav AV ČR Praha, Regionální muzeum Kolín, Cd-rom, vyrobeno Alltis výpočetní technika, Čáslav 2003

– Vrdu směrem od Koudelova se údajně rozprostíral rybník **Panenský**, ze kterého je na I. voj. mapování zakreslena pouze hráz. Její stopy však v terénu nejsou patrné. Mezi bývalým Panenským a Dolním Koudelovským rybníkem přijíma Koudelovský potok levostranný přítok od Filipova. Na něm byly vybudovány **čtyři rybníky** pravděpodobně pro potřeby zdejšího zámku, později cukrovaru.

Největší rybníky na Koudelovském potoce byly **Týnecký** a **Bříškovec**, který přijímal ještě vodu z menších rybníčků **Novakovského** a **Šichovského**. Bříškovec byl vybudován čáslavskými měšťany již před rokem 1498. Rybník měl mohutnou asi 2,5 km dlouhou hráz s kamenným tarasem. Po roce 1620 připadl Tupadelskému panství, které ho stejně jako Rezkovec přespříliš nahánělo. Zatápěly se tak sousední pozemky patřící městu. Týnecký rybník ležel pod Bříškovicem a měl také problémy s přílišným napouštěním. Snad byl propojen umělým kanálem s Rezkovicem. V průběhu 18. století byl však často letněn. Rybníky jsou zaznamenány na I. voj. mapování, stabilní katastr je však neuvádí.²⁷⁷

Hráze Týneckého a Bříškovského rybníka jsou v terénu ještě patrné. Rybníky Novakovský a Šichovský ležely pravděpodobně v místech dnešní zahrádkářské kolonie a jejich hráze byly rozvezeny.

tabulka č. 10-Zaniklé rybníky v okolí Doubravy řazené dle výměry (výběr)*

rybník	výměra (ha)	vodní tok	obec
Bříškovec	12,42	Koudelovský p.	Čáslav
Rezkovec	10,68	Brslenka	Čáslav
Týnecký	9,4	Koudelovský p.	Čáslav
Druhanický	3,92	Brslenka	Druhanice
Beranov	2,93	Hluboký p.	Zbudovice
Podhrádecký	2,9	Žákovský p.	Čáslav
Hluboký	2,2	Hluboký p.	Schořov
Podlesní	2,03	Hluboký p.	Schořov
Plačkovec	1,53	Bratčický p.	Bratčice
Zrcadlo	1,15	Žákovský p.	Žáky
Rejžovka	0,63	Hluboký p.	Schořov
Loučný	0,51	Žákovský p.	Čáslav
Malý Jirsák	0,5	Hluboký p.	Čáslav
U Dvora	0,42	Žákovský p.	Žáky
Dolní Topíček	0,26	Tupadelský p.	Tupadly
Horní Topíček	0,1	Tupadelský p.	Tupadly
Horní Trubný	0,07	Hluboký p.	Tupadly

* výměra je pouze přibližná na základě záznamů z hist. katastrů

²⁷⁷ Skřivánek, M. : c. d. , str. 47

tabulka č. 11-Současné rybníky v povodí Brslenky řazené dle kat. výměry

název	obec	výměra (ha)	zatopená plocha (ha)	objem zadr. vody (m ³)	prům. hloubka (m)
Pastušský	Bratčice	7,7	6,15	48611	2
Podměstský	Čáslav	5,11	5,1	140000	2
Kořený	Březí	5,1	3,5	12000	1,2
Dubí	Tupadly	4,657	4,64	84500	?
Měděnice	Čáslav	3,81	3,8	?	?
Pilský	Adamov	3,48	1,44	?	1,2
Homolka	Čáslav	3,14	1,5	15000	1,2
Množil	Tupadly	2,571	2,57	20100	?
Jirsák	Čáslav	2,26	1,2	12000	1,2
Lázeňka	Bratčice	2	1,9	44000	1
Nový tovární	Čáslav	1,9	0,8	3600	2
Rubínek	Tupadly	1,33	1,32	13000	?
Trubný	Čáslav	1,31	1	1000	1,2
Zemánek	Čáslav	1,27	1	2000	2
Prchal	Březí	1,2	1	11000	1
Horní Koudelovský	Koudelov	0,91	0,6	6900	2
Starý tovární	Čáslav	0,85	0,85	2000	2
Popov	Březí	0,82	0,8	9600	?
Pod Silnicí	Filipov	0,66	0,56	?	?
Pustý	Březí	0,64	0,22	?	?
Matýsek	Tupadly	0,6	0,59	6600	?
Bačov	Tupadly	0,58	0,57	6500	?
Markovický	Markovice	0,56	0,45	4950	2
(bezejmenný 2)	Filipov	0,54	0,27	?	?
(bezejmenný 1)	Kozohlody	0,54	0,2	?	?
Jordán	Štrampouch	0,54	0,53	?	?
Obecní	Žáky	0,52	0,4	2500	1,3
Quadalquir	Tupadly	0,45	0,3	3000	1,5
(bezejmenný 3)	Filipov	0,42	0,11	?	?
Novodvorský	Schořov	0,4	0,42	?	?
bezejmenný	Drobovice	0,388	0,255	?	?
Návesní	Kozohlody	0,37	0,3	2600	1,6
Obecní	Schořov	0,2892	0,2	1400	1,3
(bezejmenný 1)	Filipov	0,275	0,28	?	?
V Parku	Filipov	0,22	0,22	?	?
Topíček	Tupadly	0,21	0,2	?	?
Zádrahý	Přibyslavice	0,2	0,166	1160	1,2
Obecák	Přibyslavice	0,19	0,153	1530	1,8
Fabrický	Potěhy	0,181	0,18	20000	?
(bezejmenný 2)	Kozohlody	0,18	0,09	?	?
Prostřední Bačov	Tupadly	0,18	0,05	?	?
Pozemský	Drobovice	0,14	0,12	1500	1,2
Mlýnský	Drobovice	0,14	0,08	?	?
Kocanda	Kocanda	0,08	0,065	195	0,5
Skovický	Skovice	0,05	0,03	150	0,6

XI. Závěr

Vodní hospodářství na Čáslavsku hrálo již od 15. století důležitou úlohu. Celý region počínaje uvedeným stoletím trpí závažným nedostatkem pitné i užitkové vody. V letních měsících zde vysychaly studny i některé vodní toky. Nedostatek životadárné tekutiny byl způsoben vymýcením původních listnatých lesů. Ty hrály důležitou retenční úlohu a zároveň zmírňovaly účinky přivalových dešťů, které rozvodňovaly řeky (především Doubravu). Odlesnění měla na svědomí především báňská činnost v okolí Kutné Hory a také velký požár, který postihl město Čáslav v roce 1522.

Čáslav, která nedostatkem vody trpěla nejvíce se snažila tento problém řešit pomocí vodovodů a budování soustav akumulčních rybníků. První vodovod do Čáslavi byl postaven již v 15. století. Další byl vybudován z rybníka Trubný o století později a zásoboval město až do roku 1933. V tomto roce byl dokončen vodovod z prameniště u Malče u Chotěboře. Definitivnímu konci problémům Čáslavska se zásobováním vodou měla přinést stavba přehrady na Klejnárce u obce Březí. Stavba se však neuskutečnila. Po reformě veřejné správy v roce 1960 přešlo prameniště u Malče do vlastnictví okresu Havlíčkův Brod, který odmítl povolit Čáslavi větší odběr vody. Město se tak ocitlo ve „vodní“ krizi, kterou pomohl vyřešit nouzový přivaděč z Vrchlické přehrady.

V první fázi však Čáslavsku pomáhaly akumulovat vodu rybníky. Jejich stavba má v regionu velkou tradici spadající patrně až k 10. století. První rybníky však plnily fortifikační funkci. Později se objevují rybníky, které sloužily jako zásobárny vody pro pohon vodních pil a mlýnů, jechž bylo v regionu velké množství. V 16. století vzniklo na Čáslavsku okolo 160 rybníků. Většina z nich plnila funkci akumulace užitkové a pitné vody. Chovné rybníky vznikaly především na šlechtických velkostatkách, největší soustava chovných rybníků byla vybudována v severní části regionu u obcí Žehušice a Borek. Zájmy města a velkostaků se často v otázce vodních zdrojů střetávaly. Zejména po konfiskacích v roce 1547 a 1620, kdy bylo město Čáslav zbaveno rybníků a muselo za jejich užívání platit velkostatkům.

Rušení rybníků přišlo na Čáslavsku ve dvou vlnách. První (1782 – 1822) v souvislosti s přechodem na střídavé zemědělství a intenzifikace chovu stájových

zvířat. Druhá vlna (1860 – 1880) poté v důsledku rozmachu cukrovarnictví. Vysušení až 70% rybníků mělo na vodní poměry v regionu silně negativní vliv. Mnoho obcí v průběhu 20. století žádalo o obnovení některých rybníků.

V současnosti se v regionu nachází asi 110 rybníků. Většina má však malou výměru. Největší z nich Vrabcov má výměru 12,45 ha. Funkce starých rybníků je nyní většinou rybochovná. Rybníky vybudované po roce 2000 však vznikly především se záměrem akumulacním a krajnotvorným, nikoliv rybochovným. Centrální evidence všech rybníků a jejich manipulačních řádů na příslušném vodoprávním úřadě ORP Čáslav neexistuje. V případě náhlé havárie tak chybí o rybnících, které dříve příslušely k určité soustavě, jakékoliv informace.

Součástí práce byl rozsáhlý terénní průzkum s fotodokumentací současných i zaniklých rybníků. Jak bylo zjištěno, většina hrází vysušených rybníků je v terénu stále patrná. Pozemky, které se díky vysušení získaly jsou často nevyužívané a silně zamokřené.

Domnívám se, že práce o vývoji vodního hospodářství na Čáslavsku se zaměřením na rybníkářství přispěla nejenom k objasnění historických příčin nedostatku vody v regionu a metodách jeho řešení, ale také poskytla cenné informace k obecným dějinám rybníkářství na území ČR. Může tak pomoci k historické debatě o účelu a funkci budování prvních rybníků.

XII. Summary

The water management in Čáslav region had an important role since 15th century. Since the beginning of that century all region suffered from scarcity of drink and service water. In the summer times, there were lots of parched wells and rivers without water. The reason for this shortage of water was caused by cutting down deciduous forests. It had an important role for water retention and protection against torrential rains, which caused floods (mainly on the river Doubrava). Disappearing of forests was triggered by the silver mining in Kutná Hora region and wildfire of the Down of Čáslav in 1522.

The town Caslav, which had the biggest water deficit, tried to solve this problem by building water-conduits and ponds. The first water conduit was built in 15th century. Another one, from the Trubný fishpond, was built a century later and supplied Caslav until 1933. In that time a new water-conduit from Malče was finished. The Březí dam on the river Klejnárka had to bring the final solution of water supplement. But it was not realized. A water crisis came in 1960 when the Malče spring area changed the owner, who didn't permitted bigger harvestation of water. The emergency water-conduit from the Vrchlice dam brought the rescue from the crisis.

In the first stage it was the ponds which accumulated water to Caslav. Building of fishponds has a long-lasting tradition in the Caslav region, from 10th century. First ponds were used for fortification. Later there were many ponds which accumulated water for lumbermills and mills. In the gold era of fishponding (16th century) about 160 ponds were built. Most of them have had the function of stocking service and drink water. Ponds for fish farming were built on the large estates. The largest pond system of that function was built in the north of Caslav region near the Žehušice and Borek villages. There were many argues between town Caslav and real estates about ponds, mainly after the confiscations (1547 and 1620), when Caslav had to pay to noblemen for using water from ponds.

Draining of ponds came in two waves. The first one (1782 – 1822) came in the connection with intensification of agriculture and farming. Second one (1860 – 1880) came with the connection of flowering of sugar refining. Draining of 70% of ponds

had negative influence on water condition in the region. Many of villages wanted to renovate ponds during the 20th century.

At the present time there are 110 ponds in the Caslav region. The largest one is the Vrabcov pond with the area of 12,45 ha. The function of old ponds is mainly fish farming, but new ponds which have been built after the year 2000 had mainly water accumulating and landscape creating function. Central evidence of fishponds and its technical parameters does not exist in a water office. In case of an accident there is no information about the ponds.

Component part of this master thesis was a terrain exploration with photo documentation of current and extinct ponds. I found out that the most of the earth dams from extinct ponds still exist. The grounds of extinct ponds are not cultivated for swamping.

I think, that this study about development of water management bent on fishponding in the Caslav region contributes to the explanation of the cause of water deficit in the region and methods of its solutions. It may bring a valuable information to the history of fishponding in the whole Czech Republic and it may also deliver new facts about the purpose and the original functions of fishponds.

Seznam pramenů, literatury a zdrojů

SOka Kutná Hora (OÚ Čáslav, ONV Čáslav, MěstÚ):

Cejchování rybníků, kart. č. 1481

Dějinný úvod k inventáři k fondům, OÚ Čáslav 1855 – 1945, Kutná Hora 2004

Jednorázové šetření o rybnících 1954, pol. č. 739, kart. č. 283

Historická mapa kraje Čáslavského ze 14. století, sestavená Františkem Palackým

Mapa Čáslavského kraje, Kreybich 1833

Mlýn č.p 56 Klucké Chválovce , kart. č. 1483

Nástěnná mapa hejtmanství Čáslavského (nedatováno)

Nová památní kniha královského města Čáslavě

Opis žádosti č. 11.2888 OÚ Čáslav 18906 ad/1939

Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898-1908

Pamětní kniha města Čáslavě IV. 1909 – 1918

Pamětní kniha města Čáslavě VI. 1927 – 1933

Pamětní kniha města Čáslavě XI. 1974 - 1979

Pamětní kniha Zbislavě I.

Rybník Podměstský, pol č. 45, karton č.1482

Sbírka map stabilního katastru pro politické okresy Kutná Hora a Čáslav
1838 – 1841

Seznam vodních práv podle vodních toků inv.č. 5 číslo knihy 769

Seznam vodních práv podle obcí inv. č. 5 číslo knihy 770

Skupinový inventář č.2, Archivy obcí 1850 – 1945 díl II.

Soupis rybníků v okrese Čáslav 1950, ONV Čáslav kart. č. 141, 747 (1)

Štumperova Příruční mapa politického okresu Čáslavského 1933

Okres Čáslavský, Spudil 1822 (mapa)

Stará pamětní kniha král. kraj. m. Čáslavi do r. 1852

Vodní díla velkostatku Žleby, položka č.181, kart. č.1484

Vodní družstva OÚ Čáslav položka č. 11/5 – 11/7 kart. č. 505 - 512

Vodní kniha Čáslav položka č. 17-40, kart. č.1481, kniha 38

Vodohospodářský průzkum obcí 1949, , kart. č. 141, inv. č. 749

Vodohospodářský průzkum obcí 1954, kart. č. 141, inv. č. 751

Vodohospodářství, inv. č. 1931, kart. č. 421
Vodní hospodářství, inv. č. 2288, kart. č. 956
Vodohospodářství, kart. č. 421, pol. č. 11/54
Vodohospodářství, kart. č. 421, pol. č. 1/93
Vodohospodářství, kart. č. 422, pol. č. 1/190
Vodohospodářství, kart. č. 423, pol. č. 11/54
Vodohospodářství, kart. č. 1480, pol. č. 14
Vodohospodářství, kart. č. 1481, pol. č. 17
Vodohospodářství, kart. č. 1483, pol. č. 89
Vodohospodářství 1900-1911, kart. č. 422, pol. č. 17
Vodohospodářství 1900-1911, kart. č. 421, pol. č. 1-23
Zákonník zemský království Českého 1870
Zbýšov – Obecní kronika I. od r. 1929
Zrušení vodního práva v Druhanicích č. p. 48, kart. č. 1482
Žádost o zrušení Druhanického rybníka, pol. č. 8, kart. č. 162/2

Laboratoř geoinformatiky UJEP (<http://oldmaps.geolab.cz/>):

Müllerova mapa Čech z roku 1720

I. vojenské mapování, listy c128, c146, c164

II. vojenské mapování, listy O_9_VI, O_9_VII, O_10_VI, O_10_VII

III. vojenské mapování, listy 4055_1, 4055_3

zákony:

254/2001 sb. „O vodách“

99/2004 sb. „O rybářství“

125/2006 sb. „O plánování v oblasti vod“

- Andreska, J. : Lesk a sláva českého rybářství, NUGA, Pacov, 1997, 166 str.
- Andreska, J. : Rybářství a jeho tradice, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1987, 178 str.
- Beran, J.: Základy vodního hospodářství, ČZU v Praze, Praha 2000
- Beran, J: Základy vodního hospodářství pro obor aplikovaná ekologie, ČZU v Praze, Praha 2006, 146 str.
- Bílek, J. : Kutnohorské dolování VI. – Kutací a průzkumné práce v Kutnohorském revíru a v jeho okolí, Kuttna, Kutná Hora 2000
- Bílek, V. T. : Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, díl I., II., Muzeum Království Českého, Praha 1883, 1470 str.
- Birnbaumová, A: Soupis památek historických a uměleckých v Čechách XLIV. Politický okres Čáslavský, Archeologická komise při české akademii věd a umění, Praha 1929, 369 str.
- Cibulka, K. : Vodstvo na Čáslavsku-rukopis, Městské muzeum v Čáslavi, inv. č. 2461
- Culek A. : Geologická mapa katastru města Čáslavě, knihtiskárna Václava Čepka v Čáslavi, Čáslav 1948, 78 str.
- Culek, A. : Řeka Doubrava, knihtiskárna Václava Čepka v Čáslavi, Čáslav 1940, 29 str.
- Culek, A. : Vodopis Čáslavského okresu, In: Podoubraví č. 5, roč. XII. str. 12 – 24
- Čepek, J. , Pospíšil, B. : Tvrze na Čáslavsku, In: Podoubraví , č. 4. – 5. , roč. XIV, str. 62 – 64
- Čepek, J. , Pospíšil, B. : Zaniklé osady, In: Podoubraví č. 5 – 6, roč. XIII a č. 7, roč. XIII, str. 77 – 79 resp. 111 – 112
- Čermák, K. : Právo várečné v Čáslavi, In: Musejník Čáslavský II. , Městské muzeum v Čáslavi, Čáslav 1914, str. 27 – 38
- Čermák, K. :Čáslavsko, nakladatelství Pavla Korbera v Praze, Praha 1911, 60 str.
- Dlabáček, J. : Čáslav-stručný průvodce po městě a okolí, Jindřich Levý, Čáslav, 27 str.
- Dohnal, M. : Změny krajiny v pozdním středověku a raném novověku v jižním okolí Čáslavi. Zánik vsí a změny v rybničním hospodářství ve Zbýšově, Kluckých Chvalovicích a Šebestěnicích-připraveno k publikaci v roce 2008
- Dubravius, J. : O rybnících, Nakladatelství ČSAV, Praha 1953
- Fousek, J. : Cukrovarnictví na Čáslavsku, In: Podoubraví, č. 5, roč. I. ,str. 66 – 68

- Frajer, J. : Historické a současné plochy na Čáslavsku, Bakalářská práce, Katedra Geografie Univerzity Palackého v Olomouci 2006, 99 s.
- Frajer, J. , Smolová, I. : Podměstský rybník-seminární práce z geomorfologie, Čáslav 2004, 15 str.
- Frajer, J. , Halás, M. : Strategie a rozvoj mikroregionu Čáslavsko – seminární práce z Regionální politiky a regionálního rozvoje, Olomouc 2005, 12 str.
- Frajer, J. , Skoupý A. : Vodní hospodářství se zaměřením na rybníkářství 19. století v okolí Čáslavi-seminární práce z dějin 19. století, Čáslav 2005, 20 str.
- Frajer, J. , Pavlíčková R. : Velký požár v Čáslavi roku 1522- seminární práce z dějin novověku Čáslav 2005, 21 str.
- Frajer, J. , Dvořák L. : Vysvětlivky k topoklimatické mapě 13-413 Čáslav, Olomouc 2004, 13 str.
- Frolík, J. , Hazlbauer, Z. , Charvát, P. , Šumberová, R. , Tomášek, M. : Čáslav-místo pro život, svědectví archeologie, Městské muzeum v Čáslavi, Čáslav 1999, 72 str.
- Gergel, J: Úloha malých vodních nádrží v zemědělské krajině, Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1990, 68 str.
- Grigar, A. : Třebešice-Lochy, In: Podoubraví č. 3, roč. V. , str. 35 – 36
- Havlíček, J. : Žehušická obora, In: Podoubraví, č. 6 . , roč. I, str. 102 – 106
- Honsová, D. : Srážkové poměry v ČR, článek na www.priroda.cz/clanek.php?detail=650, publ. 6. 6. 2006
- Horská, P. , Maur E. , Musil J. : Zrod velkoměsta – Urbanizace českých zemí a Evropa, Paseka, Praha 2002, 352 str.
- Hukl, V. : Údolní přehrada v Pařížově, In: Podoubraví, čís. 9 – 10, roč. I, str. 137 – 139
- Hurt, R. : Dějiny Rybníkářství na Moravě a ve Slezsku díl. 1, Krajské nakladatelství Ostrava, Ostrava 1960
- Chalupa A. , Lišková M. , Nuhlíček J. , Rajtoral I. : Tereziánský katastr český, svazek 1, Archivní správa ministerstva vnitra, Praha 1984, 323 str.
- Chmelík, V. : Projekt vodovodu pro město Čáslav, In: Podoubraví, č. 6, roč. V. , str. 89 – 93
- Janeček et. al. : Z historie českých rybníků, Carpio, Třeboň 1995, 45 str.
- kolektiv autorů: Dějiny zemí Koruny české I., Paseka, Praha 2003, 315 str.
- kolektiv autorů: Historie obce Krchleby 1237 – 2007, Obec Krchleby, Kutná Hora 2007

- kolektiv autorů: Historie podnikání na Kutnohorsku a Čáslavsku, Žehušice 2003, 212 str.
- kolektiv autorů: Podnebí ČSSR-tabulky, ČHMÚ, Praha 1960
- kolektiv autorů: Směrný vodohospodářský plán ČR, Vodohospodářský věstník 2003, publikace SUV č. 53, Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. M. , Praha 2003
- Klempera, J. : Vodní mlýny v Čechách I. , Libri, Praha 2003, 275 str.
- Klempera, J. : Vodní mlýny v Čechách II. , Libri, Praha 2003, 284 str.
- Kořan, J. : Dějiny dolování v rudním okrsku kutnohorském, Vědecko-technické nakladatelství, Praha 1950
- Kořínek, F. : Zemědělské poměry Čáslavska v prvních 10 letech republiky, In: Podoubraví č. 2 – 3. , roč. VI. , str. 47 – 48
- Koubek, P. : PP Jánský potok-Plán péče pro období 1999 – 2008, AOPK, Praha 1998, 8 str.
- Král, M: Zpráva o vyhodnocení připomínek veřejnosti k návrhu Plánu hlavních povodí České republiky, www.mze.cz , 2006
- Králová, T. : Plán hlavních povodí projedná vláda později, www.mze.cz, čl. č. 38273, publikován 19. 12. 2006
- Kratochvíl, J. : Paměti z dějin města Žleb, vlastní náklad, Čáslav 1915
- Kubačák, A.: Dějiny zemědělství v českých zemích 1.díl, MZČR, Praha 1994, 191 str.
- Lemche, P. N. : Prelude to Israel's past, Background and beginnings of Israelit history and identity, Hendrickson publishers, Peabody 1998, 520 str.
- Lipský, Z. : Geomorfologické členění Kutnohorska, ČZU v Praze, Kostelec nad Černými Lesy 2001, 80 s.
- Malina, J. a kol.: Čáslav – vývoj města a jeho životního prostředí. UJEP, Brno 1976
- Malina, J.: Čáslav ve světle nových výzkumů, UJEP, Čáslav 1973, 250 str.
- Mašínová, J. : Znečištění povrchových vod v Čáslavi, vlastní náklad, Kutá Hora 1991
- Míka, A. : Slavná minulost českého rybníkářství, Orbis, Praha 1955, 52 str.
- Míka, A. , Štochl, S.: Naše rybníky a přehradní jezera, Orbis, Praha 1963, 242 str.
- Miláček, F. : Rybníky v okolí Potěh a Tupadel, In: Podoubraví č. 5, roč. XVIII, str. 70 - 72
- Marek, A. : Klášter Hradiště nad Jizerou, článek na www.hrady.cz, publ. 24. 1. 2006
- Mokrý T. : Hospodářství rybníční, nakladatelství Františka Palackého v Písku, Písek 1935

- Moravec, J. : Bývalá Zbyslavská obora a staronový rybník, www.vrdy.cz, zveřejněno 28. 5. 2006
- Moravec, J. , Kříž, F. , Cichý, J. : Vrdy 1307 – 2007, vydal Obecní úřad Vrdy, Vrdy 2007
- Novák, F. : Babice, In: Podoubraví č. 9. – 10. , roč. XIII, s. 149
- Novák, F. : Doubrava a Brslenka r. 1643, In: Podoubraví, č. 6. – 7. , roč. XIV, str. 86 – 87
- Novák, F: Ochranná opatření proti povodním na Doubravě, In: Podoubraví, č. 6. – 7., roč. XIV, Čáslav 1939, str. 97
- Novák, F. : Z Dějin města Žehušic, vydala obec Žehušice, Žehušice 2002
- Novák, L. : Pohled do historie vodovodu kutnohorského, uveřejněno na www.vhskh.cz, 2007
- Novotný, J. : Jihočeské rybníky, In: Historická geografie, č.17 1975, 53 str.
- Peca, F. : O Dobrovítově, In: Podoubraví č. 9. – 10. , roč. III, str. 136 – 137
- Pospíšil, B. : Čáslav-příručka, knihtiskárna Václava Čepka v Čáslavi, Čáslav 1947, 12 str.
- Pospíšil, B. a kol. : Hejdov, In: Tilia, leták pro ochranu přírody, Městské muzeum Čáslav, Kolín 1981 (květen), 4 str.
- Poštulka, Z. : Role lesního hospodaření při retenci vody v české krajině, Hnutí Duha, Brno 2007, 32 str.
- Quitt, E. : Klimatické oblasti ČSR (1:500000), GÚ ČSAV, Brno 1975
- Roztočil, J. : Kostel v Dobrovítově, In: Podoubraví, č. 4, roč. XIII. str. 55 – 57
- Ryšán, A. : Vlastivědný obrázek Zbýšova a okolí, ONV IV. referát v Čáslavi, Čáslav 1953
- Řehák, V. : Větrný mlýn u Štrampouchu, In: Podoubraví, č. 8. , roč. II. , str. 126 – 127
- Schmidtová, A. : Odras Českého rybníkářství v latinské literatuře humanistické, In: Dubravius, J. : O rybnících, Nakladatelství Československá akademie věd, Praha 1953, str. 5 – 17
- Sedláček, August: Děje města Čáslavě, Knihkárna C. L. Klauudyho, Praha 1874, 290 str.
- Sedláček, A. : Hrady, zámky a tvrze Království českého, svazek XII Čáslavsko, první elektronické vydání, nakladatelství Jiří Čížek, Praha 1998 – 2002
- Sedláček, A : Místopisný slovník historický království českého, Bursík & Kohout, Praha 1908, 1043 s.

- Skřivánek, M. : Rybníky v okolí Čáslavi, Milan Bartoš, Kutná Hora 2002, 68 str.
- Slavík, L. , Neruda, M. : Vodní režimy v krajině, Fakulta životního prostředí UJEP, Ústí n. Labem 2004, 189 str.
- Suchý, V. : Drobovická komenda, In: Podoubraví č. 7, roč. X, str. 12 – 13
- Suchý, O. : Přehled zemědělských poměrů v soudních okresech Čáslav, Hora Kutná, Janovice Uhlířské, Kolín a Kouřim, Krajská odbočka zemědělské Jednoty Československé republiky v Kolíně, Praha 1928, 131 str.
- Šafránek, K. : Zemědělství v okrese Čáslavském, P. Frank tiskárna Tábor, Chrudim 1899, 49 str.
- Šálek, J. : Rybníky a účelové nádrže, Vutium, Brno 2001
- Šanderová, J. : Mlýn u rybníka Dubí, Včela Čáslavská, Čáslav 2002, 20 str.
- Šanderová, J. a kol. : Čáslav-Kolín-Kutná Hora Svět středověkého měšťana (výpověď archeologie) (CD-ROM), Městské muzeum Čáslav, Archeologický ústav AV ČR Praha, Regionální muzeum Kolín, Alltis Čáslav, Čáslav 2003
- Šindelář, M. : Vodní toky Čáslavska, Městské muzeum Čáslav, Čáslav 1972, 22 str.
- Šusta, J. : Výživa kapra a jeho družiny rybníčné, Carpio, Třeboň 1991, 182 str.
- Trojan, B. : Úpravy v poříčí Doubravy se stavbou horských nádržek pro okresy Čáslav a Kutnou Horu, Okresní výbor Čáslavský, Praha 1892, 18 str.
- Tuček, J: Z dějin obce Schořova, In: Podoubraví č. 3, roč. V., str. 43 – 45
- Vlček a kol. : Zeměpisný lexikon ČSSR: Vodní toky a nádrže, Academia, Praha 1984
- Vorel, P. : Zlatá doba českého rybníkářství-Vodní hospodářství v ekonomice 16. století, In: Dějiny a současnost č. 8, rok 2007, str. 30 – 33
- Vrána, K., Beran, J. : Rybníky a účelové nádrže, Vydavatelství ČVUT, Praha 2002, 150 str.
- Zeman, V. : Vodovod města Čáslavě, Otto a Růžička, Pardubice 1935, 25 str.

1188.cz

(www.1188.cz)

ČSÚ-Český statistický úřad (on-line)

(www.czso.cz)

Ministerstvo zemědělství české republiky

(www.mze.cz)

Oldmaps.geolab.cz
(<http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obec Vrdy
(www.vrdy.cz)

Povodí Labe s. p.
(www.pla.cz)

STOP PŘEHRADĚ
(www.stopprehrade.cz)

Vodohospodářská společnost Vrchlice-Maleč a. s.
(www.vhkh.cz)

Výzkumný ústav rostlinné výroby
(www.vurv.cz)

Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. M. Praha
(www.vuv.cz) – databáze Heis a DIBAVOD

Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy
(www.vumop.cz)

Zemědělská vodohospodářská správa
(www.zvhs.cz)

Seznam příloh

příloha č. 1 Geomorfologické členění Čáslavska

příloha č. 2 Náskres zátopové oblasti přehrady Březí

příloha č. 3 Správci vodních toků na Čáslavsku

příloha č. 4 Významné jezy na Čáslavsku

příloha č. 5 Zápavy na Doubravě

příloha č. 6 Členění malých vodních nádrží

příloha č. 7 Počty studní v obcích dle průzkumu 1949

příloha č. 8 Výroba vody v obcích na Čáslavsku

příloha č. 9 Změny funkcí rybníků na Čáslavsku

seznam map:

mapa č. 1 Digitální model terénu Čáslavska

mapa č. 2 Lesní plochy na Čáslavsku

mapa č. 3 Vybrané vodní toky na Čáslavsku

mapa č. 4 Zápavová území 100leté vody na Doubravě a Klejnárce

mapa č. 5 Jezy a mlýny na Čáslavsku

mapa č. 6 Nejvýznamnější vodovody na Čáslavsku

příloha č. 1 Geomorfologické členění Čáslavska (Lipský, 2001)

provincie: Česká vysočina

subprovincie: II Česko-moravská subprovincie

oblast: IIB Středočeská tabule

celek: **VIB-3 Středolabská tabule**

podcelek: **VIB-3B Čáslavská kotlina**

okrsek: **VIB-3B-1 Žehušická kotlina**

podokrsek: **VIB-3B-1b Mikulášská kotlina**

podokrsek: **VIB-3B-1c Církvická kotlina**

okrsek: **VIB-3B-2 Ronovská kotlina**

podokrsek: **VIB-3B-2a Vinařská kotlina**

podokrsek: **VIB-3B-2b Hostovlická kotlina**

oblast: IIC Českomoravská vrchovina

celek: **IIC-2 Hornosázavská pahorkatina**

podcelek: **IIC-2A Kutnohorská plošina**

okrsek: **IIC-2A-2 Golčojeníkovská pahorkatina**

podokrsek: **IIC-2A-2B Červenohoránská pahorkatina**

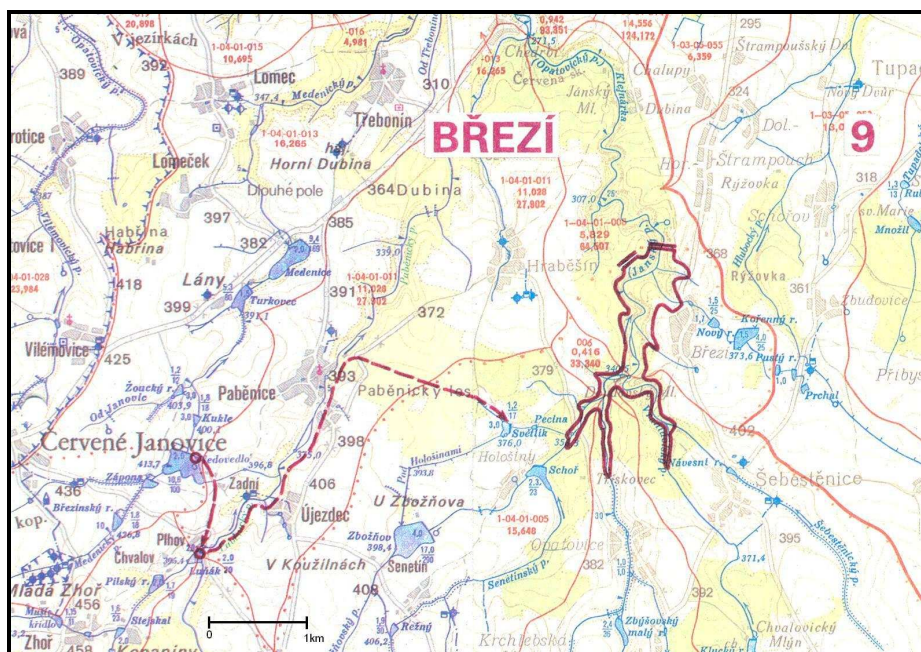
celek: **IIC-3 Železné hory**

podcelek: **IIC-3A Chválovická pahorkatina**

část: **IIC-3A-1-1 Týnecká část**

část: **IIC-3A-1-2 Podhořanská část**

příloha č. 2 Náčrt zátopy oblasti přehrady Břeží (zdroj: Povodí Labe s. p.)

příloha č. 3 Správci vodních toků na Čáslavsku

Povodí Labe s. p.	Zeměd. vodohosp. správa Kutná Hora ¹ Pardubice ²		Lesy ČR ³
Doubrava Klejnárka Brslenka (Čáslavka)	Čejkovický p. Chlumský p. Krchlebský p. Medenický p. Olšanský p. Paběnický p. Souňovský p. Šebestěnický p. Třebonínský p. Vlkanečský p. Vranidolský p. Zbožňovský p.	Bratčický p. Bumbalecký p. Čertovka Hluboký p. Kamenecký p. Koudelovský p. Kozohlodský p. Lovčický p. Potěšský p. Semtěšský p. Starkočský p. Tupadelský p. Zaříčanský p. Žakovský p.	přítok Čáslavky od silnice přítok Čáslavky z lesa Doupova přítok Čáslavky od kraje lesa Doupova přítok Čáslavky od Kocandy přítok Čáslavky od Adamova přítok Čáslavky bez názvu přítok Čáslavky bez názvu přítok Čáslavky bez názvu přítok Klejnárky podél lesa přítok Klejnárky bez názvu přítok Klejnárky bez názvu přítok Klejnárky bez názvu přítok Klejnárky od kóty 379 přítok Klejnárky z lesa přítok Klejnárky bez názvu přítok Olšanského - bez názvu přítok Olšanského - bez názvu přítok Olšanského - bez názvu přítok Olšanského - bez názvu přítok Olšanského - bez názvu přítok Paběnického - od cesty přítok Paběnického - bez názvu přítok Paběnického - od kóty 391
¹ informace od pí. Chudomelové, ZVHS KH, 1. 4. 2008 ² informace od p. Hollmana, ZVHS Pardubice, 4. 4. 2008 ³ informace od p. Vogela, Lesy ČR, 4. 4. 2008			

příloha č. 4 Významné jezy na Čáslavsku (zdroj: Městský úřad Čáslav)

vodní tok	říční km (staničení)	obec	popis	výška jezu (m)	délka hrany (m)	objem zdrže (m ³)	délka vzdutí (km)	MVE
Doubrava	13,695	Bojmany	vakový	1,2	15	83000	3,425	ano
Doubrava	18,155	Dolní Bučice	kamenný, šikmý	n/a	19,3	n/a	n/a	ano
Doubrava	22,408	Žleby(Korčina)	kamenný, s propustí	1,8	38,6	700	0,5	ano
Doubrava	25,04	Žleby (Zámecký)	kamenný, vorová propust	2,6	27,5	38200	1,335	ano
Doubrava	26,375	Žleby	kamenný	2,55	31,3	n/a	n/a	ano
Klejnárka	12,48	Třebešice (Vrabcov)	ocelový s dřevěnými stavidly	1,28	9,84	2490	n/a	ne
Klejnárka	18,105	Močovice	betonový, kolmý	1	25	n/a	n/a	ne
Klejnárka	20,9	Krchleby	kamenný, kolmý	1 - 5	14,7	n/a	n/a	ne
Brslenka	9,4	Čáslav	vakový	0,8	10	n/a	n/a	ne

n/a ... data nejsou dostupná
MVE... malé vodní elektrárny

příloha č. 5 Záplavy na Doubravě

(zdroje: Kratochvíl (1915), Cibulka (rukopis), Pamětní kniha města Čáslavě III. 1898 – 1908, Pamětní kniha Zbyslavě I. , Povodí Labe)

rok	měsíc	výška zátopy*	popis
1574	červen	-	viz. text kap.
1734	červen	-	Žleby-strhány rybníky Pivovarský a U židovny, zatopena vinopalna (proud odnesl kotel), stržena chalupa Bečvárna
1761	únor	-	Žleby –zaplavení hřbitova, vyvráceno mnoho stromů, strhány ploty
1799	?	-	následek tuhé zimy, Doubrava zamrzla skoro ke dnu, poté náhlá obleva
1804	červenec	-	Doubrava si vytvořila nové řečiště u Šmolcovského mlýna
1829	duben	-	povodeň následkem průtrže mračen, Žleby-protržení hráze u Podzámeckého mlýna, utonul jeden člověk
1845	březen	-	rychlé tání sněhu, zničení ksinského a šmolcovského jezu
1854	květen	-	Žleby – zatopena vinopalna a zámecký park
1883	červen	+ 3 m	viz. text
1890	září	+ 2 m	-
1890	listopad	+ 2, 1 m	-
1891	?	-	ve Zbyslavi stejné zatopení jako r. 1883
1897	červenec	-	tři dny vytrvalých srážek, vytvořeno obří jezero Žleby – Zbyslav
1900	?	-	souvislé zatopení Vrdy – Rohozec
1907	červenec	-	průtrž mračen, zatopeny Zbyslav, Horní Bučice, Výčapy, velké škody na majetku
1907	prosinec	-	zatopeny všechny pozemky katastru obce Zbyslavi, vytvořilo se zde velké jezero
1908	květen	+ 7 m	viz. text
1910	?	-	Zbyslav – souvislé jezero 1m hluboké
1926	červen	2,46 m	přivalové deště, přetekla hráz v Pařížově, zatopeny obce Vrdy, Zbyslav, Žehušice, Rohozec a Horušice celkem 1470 ha

rok	měsíc	výška zátopy*	popis
1928	květen	2,4 m	-
1938	srpen	2,97 m	-
1960	srpen	2,95 m	-
1997	červenec	2,95 m	zatopeny Vrdy, Dolní Bučice, Zbyslav, Vinaře, Vinice
2001	červenec	3,05 m	zatopeny Vrdy, Zbyslav, Vinaře, Vinice
2006	leden	3 m	zatopena Zbyslav

*do roku 1908 nebyl ve Žlebech přesný vodočet, v hist. záznamech se uvádí pouze výška v m nad normál (v tabulce +), jaký vodní stav však byl „normálem“ nevíme, údaje od roku 1908 jsou již zaznamenané vodní stavy na vodočtu umístěném na levém břehu 50 m od železničního mostu po proudu Doubravy

příloha č. 6 Členění malých vodních nádrží (dle Šálka, 2001)

Zásobní nádrže	Ochranné (retenční) nádrže
Vodárenské (zásobování obcí) průmyslové (pro místní drobný průmysl) závlahové energetické (pohon mlýnů, pil, MVE) kompenzační a závlahové retardační a akvizitační	suché retenční poldry retenční nádrže se zásobním prostorem protierozní dešťové různých typů vsakovací (infiltrační)
Stabilizační nádrže	Rybochovné nádrže (rybníky)
chladicí předehřívací pro závlahové aj. účely usazovací pro zachycení splavenin aerobní biologické k čištění odpad. vod. anearobní biologické k čištění odpad. vod. dočišťovací biologické	výtěrové a třecí rybníky plůdkové výtažníky výtažníky komorové rybníky hlavní rybníky speciální rybníky sádky
Hospodářské nádrže	karanténní rybníky
protipožární chov drůbeže pro pěstování vodních rostlin napájecí a plavící výtopové zdrže	Speciální účelové nádrže
Asanační nádrže	recirkulační vyrovnávací přečerpávací rozdělovací
záchytné skladovací na vodu otevřené vyhnívací na kal rekultivační skaldovací laguny	splavovací (klauzury) závlahové vodojemy
Nádrže krajinytvorné v obytné zástavbě	Rekreační nádrže
hydromeliorační okrasné návesní rybníčky umělé mokřady	přírodní koupaliště pro plavání a vodní sporty
	Nádrže na ochranu biotopů apod.
	vodních a mokřadních rostlin vodních a mokřadních živočichů mokřadů a rašelinišť

příloha č. 7 Počty studní v obcích dle průzkumu 1949 (řazeno sestupně)

obec	počet studní	prům. hloubka (m)	obec	počet studní	prům. hloubka (m)
Žleby	252	29	Přibyslavice	52	7,5
Vrdy	226	11,5	Souňov	51	12
Potěhy	224	12	Bojmany	48	4
Chotusice	208	5	Vodranty	45	8,5
Hostovice	187	7,5	Kozohlody	41	4,5
Bílé Podolí + Brambory	170	9	Schořov	40	8,5
Dolní Bučice	161	7,5	Třebonín	40	7
Žehušice	144	24	Zehuby	39	14
Horka	139	7,5	Dobrovítov	38	6
Močovice	133	7,5	Krchlebská Lhota	37	6
Semtěš	122	11	Šebestěnice	34	8
Vinaře	122	10	Biskupice	33	7
Rohozec	113	12,5	Čáslav + Filipov	31	12
Bratčice + Adamov	104	10	Chlum	29	7
Žáky	101	16	Nová Lhota	28	6
Starkoč	93	10,5	Opatovice	27	7,75
Krchleby	85	6,5	Olšany	26	6
Třebešice	84	14	Pucheř	25	10
Zaříčany	81	10,5	Damírov	24	6,5
Zbyslav	80	7,5	Březí	21	9
Lovčice	77	6,5	Čejkovice	20	5
Drobovice	74	10	Zbudovice	14	12,5
Tupadly	65	9			
Horní Bučice	63	13			
Hraběšín	63	6			
Kluky	62	8			
Vlkaneč	61	13			
Vlačice + Výčapy	57	3			
Klucké Chválovce	52	7,5			

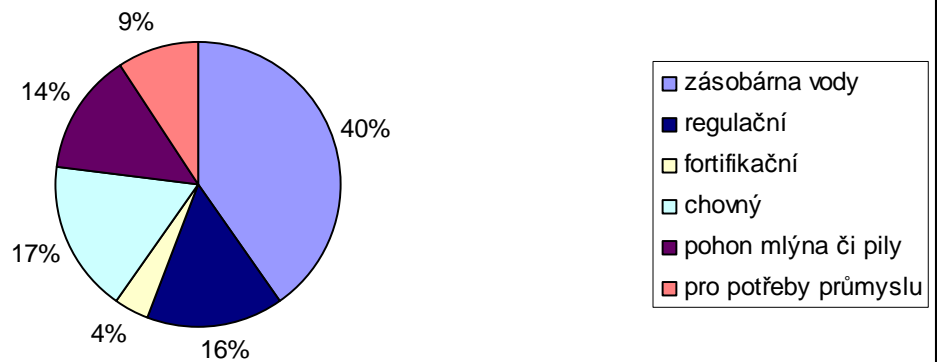
příloha č. 8 Výroba vody v obcích na Čáslavsku

(zdroj: Vodohospodářská společnost Vrchlice-Maleč a. s.)

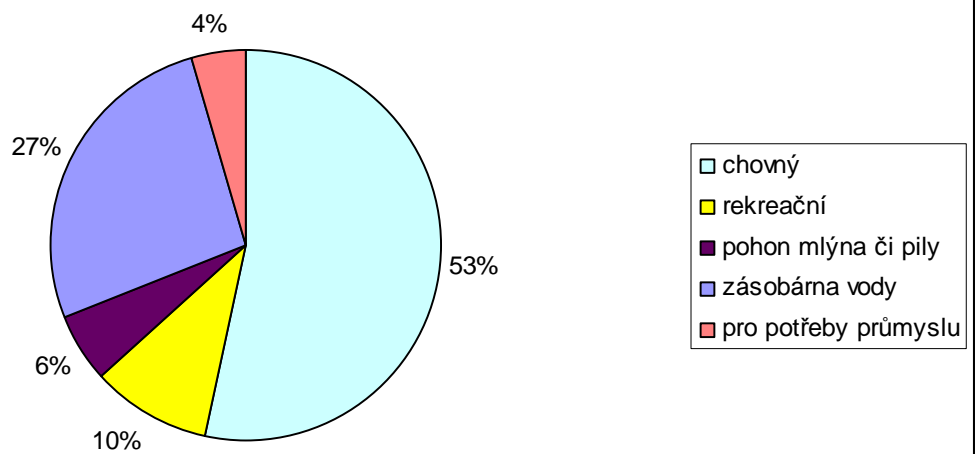
údaje jsou v m ³	rok 2006			rok 2007		
	celkem	HB	KH	celkem	HB	KH
Adamov	5 150	4 329	821	4 884	2 623	2 261
Bratčice	9 155	7 715	1 440	7 300	3 556	3 744
Čáslav	714 983		714 983	743 966		743 966
Drobovice	7 413		7 413	7 122		7 122
Filipov	2 524		2 524	3 806		3 806
Horky	4 485	3 787	698	4 115	2 293	1 822
Hostačov	2 448	2 448		1 609	1 609	
Chotusice-obec	48 545		48 545	33 465		33 465
Chotusice-vojsko	47 355		47 355	44 222		44 222
Kam.Mosty	234	234		1 750	1 750	
Kl.Chvalovice	2 573	2 125	448	2 118	1 158	960
Kozohlody	1 967	1 624	343	2 939	1 900	1 039
Krchleby	5 211		5 211	5 682		5 682
Lochy	636		636	488		488
Markovice	20 658	20 658		18 021	18 021	
Okřesaneč	1 624	1 624		2 159	2 159	
Okřesaneč	1 624	1 624		2 159	2 159	
Potěhy	55 630	45 169	10 461	54 235	29 773	24 462
Přibyslavice	583	543	40	484	239	245
Šebestenice	1 017	844	173	849	462	387
Třebešice	117		117	170		170
Tupadly	39 554	33 358	6 196	34 764	19 473	15 291
Vlkaneč	6 470	5 342	1 128	5 744	3 140	2 604
Zbýšov	11 722	9 675	2 047	10 178	5 564	4 614
Zehuby	173	173		1 072	1 072	
Žleby	45 874	45 874		44 944	44 944	
HB = Maleč						
KH = Vrchlice						

příloha č. 9 Změny funkcí rybníků na Čáslavsku (Frajer, 2006)

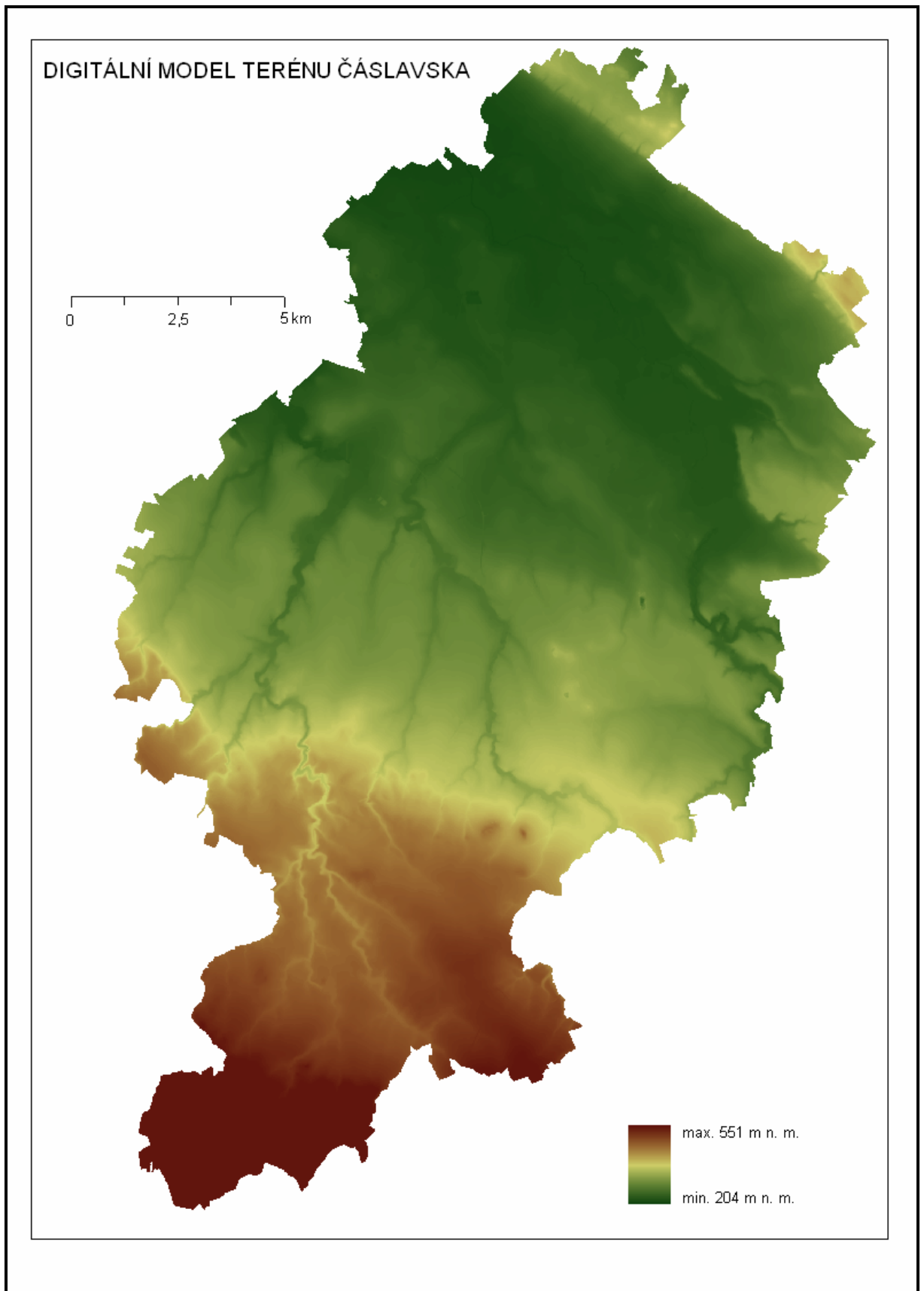
Primární funkce rybníků na Čáslavsku při jejich zakládání

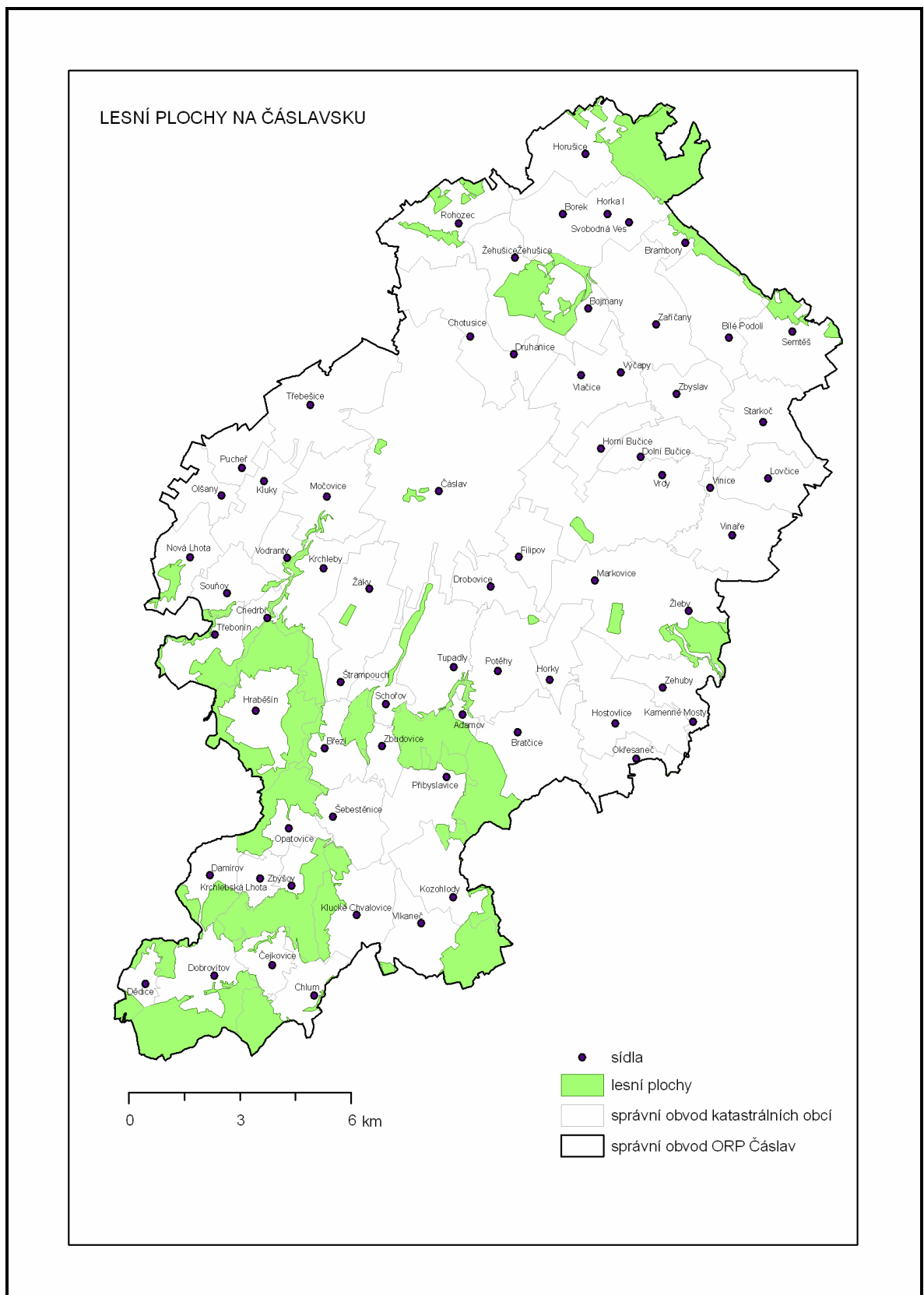
Funkce rybníků na Čáslavsku v roce 1949

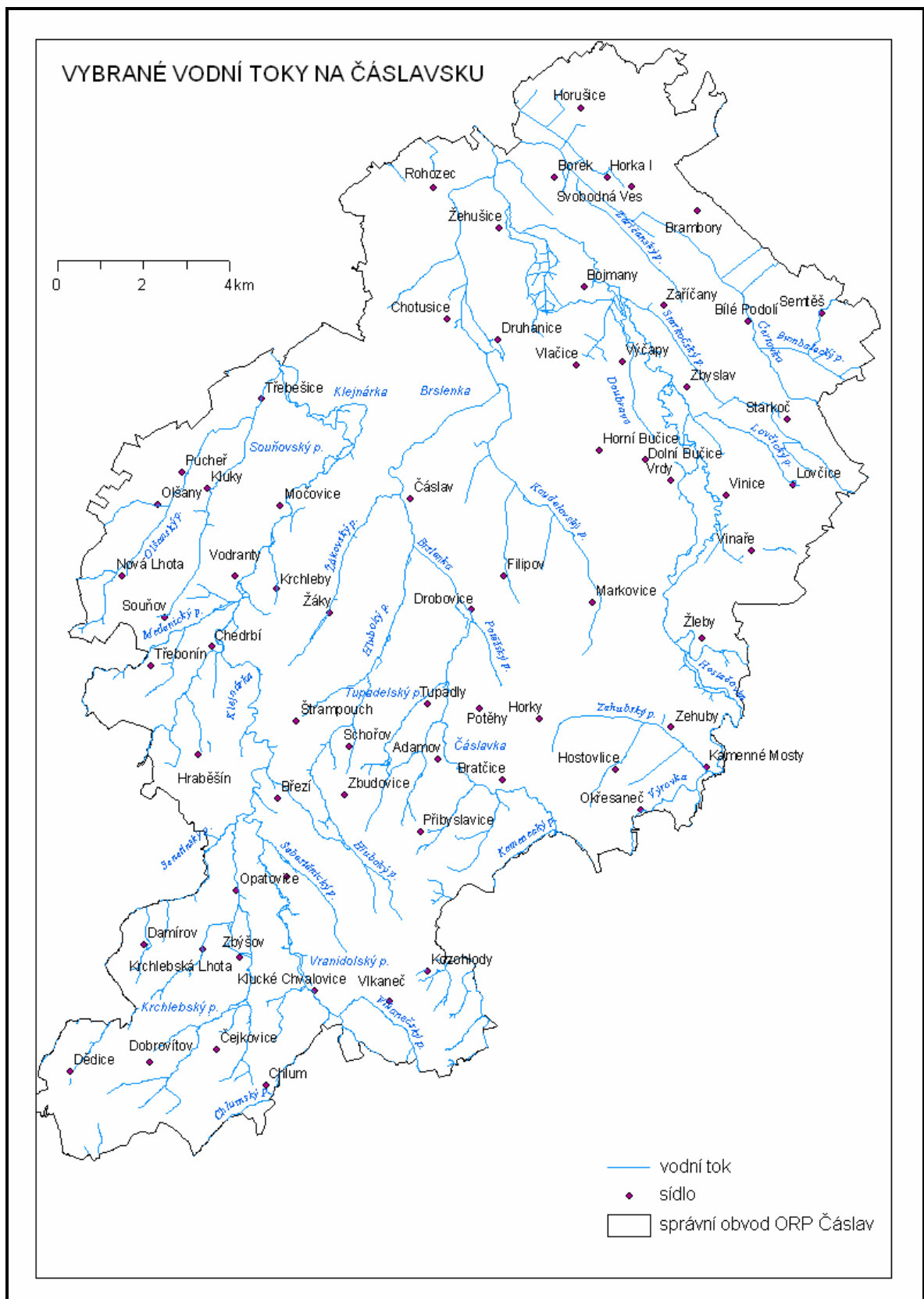
mapa č. 1 Digitální model terénu Čáslavska

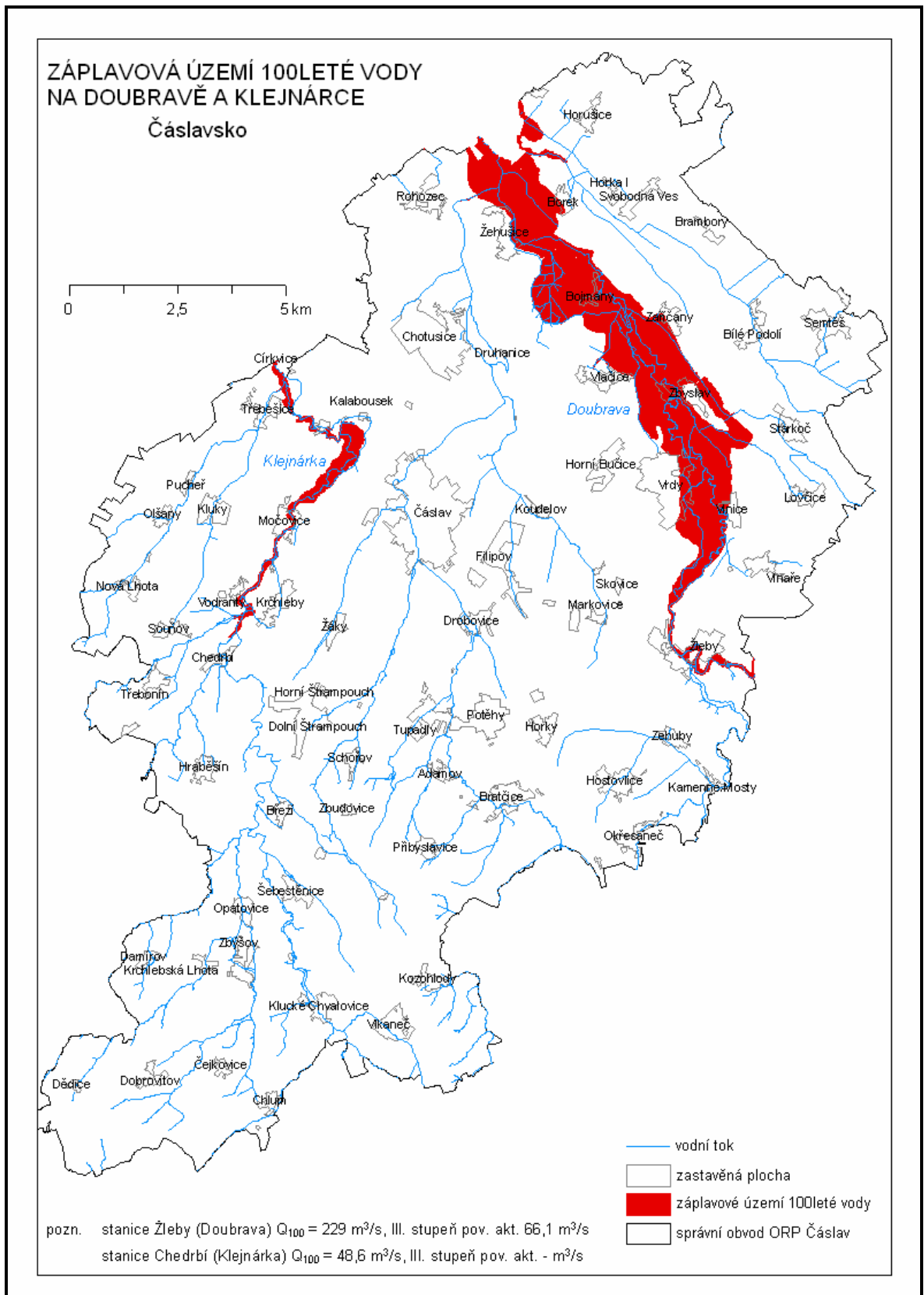
mapa č. 2 Lesní plochy na Čáslavsku

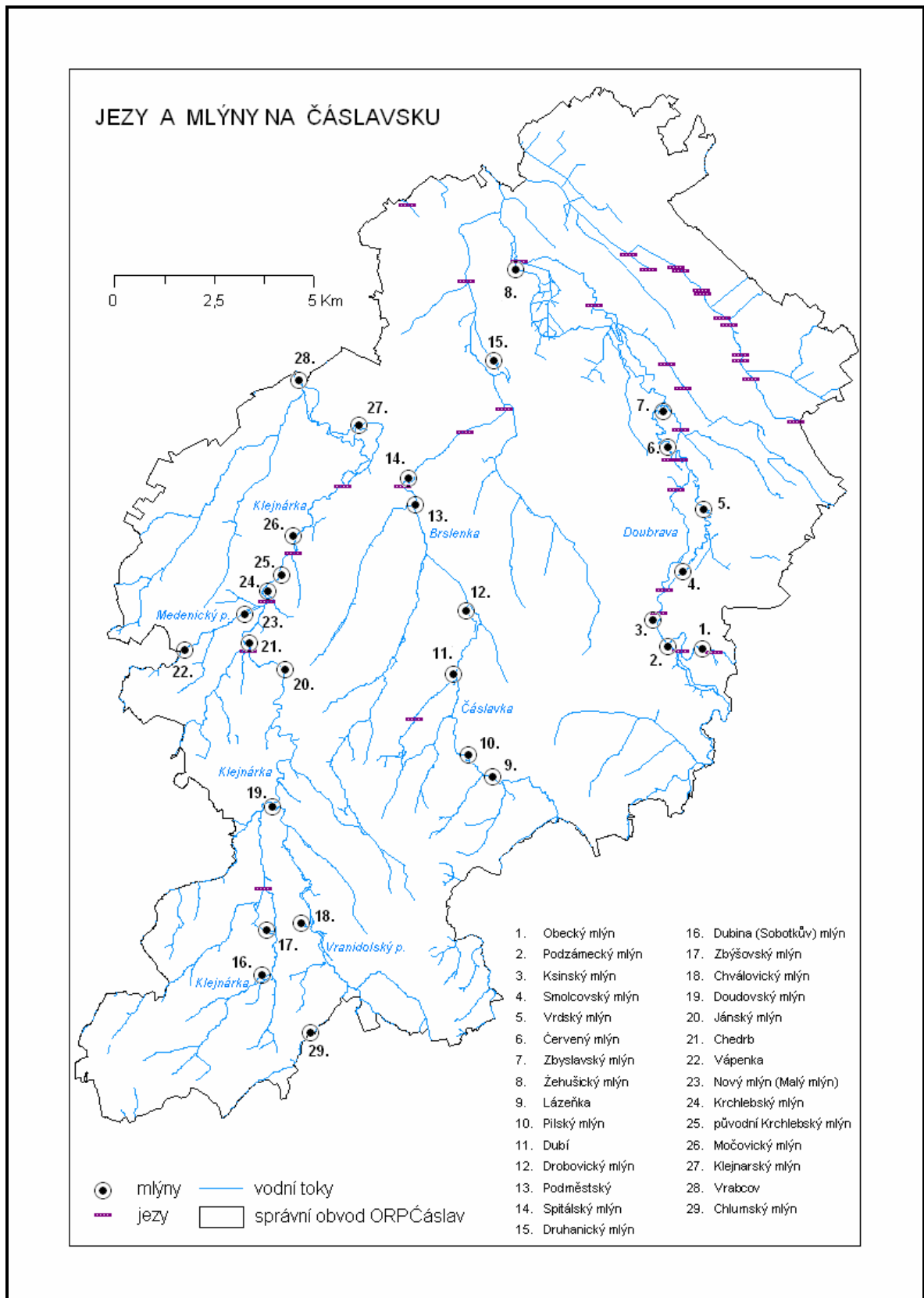
mapa č. 3 Vybrané vodní toky na Čáslavsku

mapa č. 4 Záplavová území 100leté vody na Doubravě a Klejnárce

mapa č. 5 Jezy a mlýny na Čáslavsku

mapa č. 6 Nejvýznamnější vodovody na Čáslavsku

